



YAKIN TARİH DERGİSİ

2017 Cilt 1 Sayı 1
2017 Volume 1 Issue 1

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESTÜDAM) Yakın Tarih Dergisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmaktadır. Dergi, Türk Dünyası Yakın Tarihi ve Eğitimi ile ilgili çalışmaları yayınlamak amacıyla kurulmuştur.

Dergi, Ocak ve Haziran aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi'ne gönderilen yazılardan/yazarlardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazar veya yazarlarına aittir.

Yazarlar, yayınlanmak üzere kabul edilen makalelerinin yayın haklarını ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi 'ne devrini kabul etmiş sayılırlar.

Derginin tümü ya da bir bölümü ESTÜDAM Müdürlüğü izni olmadan kopyalanamaz veya yayınlanamaz, ancak atıf gösterilerek alıntı yapılabilir.

İletişim Adresi:

Adres: Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi, 26480 Eskişehir, Türkiye

Editör: Prof. Dr. Mesut ERŞAN
Telefon: +90 222 239 29 79 /2728
e-posta: mersan@ogu.edu.tr

Editör Yardımcısı: Yrd.Doç.Dr. Mustafa Yahya METİNTAŞ
Telefon: +90 222 239 29 79 /2715
e-posta: mmetintas@hotmail.com

Editör Sekreteri: Zekeriya YILDIRIM
Adres: Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi, 26480 Eskişehir, Türkiye
Tel: +90 222 239 29 79 / 4499
e-posta: zekeriya@ogu.edu.tr

Telefon: 0 222 2293048

Sahibi ve Başkan

Prof. Dr. Hasan GÖNEN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörü

Sorumlu Müdür

Prof. Dr. Hilmi ÖZDEN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ESTÜDAM Müdürü

Editör

Prof. Dr. Mesut ERŞAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Editör Yardımcısı

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yahya METİNTAŞ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Editör Sekreteri

Zekeriya YILDIRIM, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörlüğü

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ferruh AĞCA

Prof. Dr. Hilmi ÖZDEN

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Prof. Dr. Numan ELİBOL

Prof. Dr. Selma METİNTAŞ

Doç. Dr. Nuri KAVAK

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYIRAN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yahya METİNTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Oktay BERBER

İÇİNDEKİLER

Eskişehir Halk Evi Dergisi'nde Yerel Yazarların Gözüyle Cumhuriyetin 10.Yılı Değerlendirmeleri	1 - 13
Mesut ERŞAN	
Türkiye'de Anayasal Gelişme (1876 - 1924)	14 - 41
Mehmet KAYIRAN, Mustafa Yahya METİNTAŞ	
Sykes-Picot Antlaşmasından 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Kadar İngiltere ve Fransa'nın Kıbrıs Politikaları	42 - 56
Mustafa Yahya METİNTAŞ	
Diplomasinin Kıbrıs Anlaşmazlığında Krizin Çözümü İçin Bir Araç Olarak Başarıyla Kullanılması	57 - 66
Melike METİNTAŞ, Mustafa Yahya METİNTAŞ	
Medikal Torakoskopi'nin Türkiye'de Kullanımı	67 - 71
Güntülü AK	
Yazım Kuralları	72 - 76

ESKİŞEHİR HALK EVİ DERGİSİ'NDE YEREL YAZARLARIN GÖZÜYLE CUMHURİYETİN 10.YILI DEĞERLENDİRMELERİ

10th ANNIVERSARY OF THE LOCAL WRITERS IN THE ESKİŞEHİR HALKEVİ
(ESKİŞEHİR PEOPLE'S HOME) JOURNAL

Mesut ERŞAN¹

Özet

Lozan antlaşmasından sonra süratle inkılap hareketlerine girişen yeni Türkiye öncelikle rejim sorununu halletmiş ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet rejimini benimsemişti. Oldukça sancılı geçen cumhuriyetin ilanı sürecinin sonunda modern ve batılı anlamda bir düzen kurmaya çalışan genç Türkiye'nin idarecileri içte ve dışta birçok engelle karşılaşmalarına rağmen çok önemli işler başarmışlar, siyasal, sosyal, toplumsal ekonomik bir değişim ve dönüşümün mimarı olmuşlardır. Yeni bir düzen ve yeni bir insan tipi yaratmanın gayreti içinde olan idareciler bu erken cumhuriyet dönemi uygulamalarının sonuçlarını ve halkın desteğini görmek, öte yandan geleceğe dönük daha sistemli planlar yapmak amacıyla 1933 yılında kutlama törenleri düzenlediler. Bu törenlerin en önemli merkezleri hiç şüphesiz Halkevleri oldu. Yeni teşekkül etmiş olan bu kurumlar Cumhuriyetin ve inkılapların yerleşmesi ve benimsenmesi konusunda büyük gayret gösterdiler. Bu makalede Eskişehir Halkevi Dergisindeki yazıları ile birer devrim gönüllüsü görevi icra eden yerel yazarların Cumhuriyetin 10.yılında sahip oldukları fikir ve görüşler değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet, Yerel, Halkevi

Abstract

After the Lausanne Treaty, the new Turkish government, which had started its reform movements quickly, first took care of the regime problem and adopted the Republican regime on 29 October 1923. The administrators of the young Turkey, who is trying to establish a modern and western sense of order at the end of the province of the last republic, encountered many obstacles both inside and outside. Nevertheless, they have accomplished very important works, and political, social, social economic change and they have become architects of all. The administrators, who were striving to create a new order and a new type of people, organized celebration ceremonies in 1933 to see the results of these early republican practices and the support of the people, but also to make more systematic plans for the future. The most important centers of these ceremonies were no doubt Halkevi (People's Houses). These newly formed institutions made great efforts in the settlement and adoption of the Republic and reforms. In this article, the writings of Eskişehir Halkevi magazine and the opinions and opinions of the local authors who were performing revolution volunteer activities in the 10th year of the Republic were evaluated.

Key words: Republic, Local, Halkevi

¹Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir

Giriş

Milletlerin hayatlarında yıl dönümleri önemli yer tutar. On yıllık, elli yıllık, yüz yıllık süreler sonunda kat edilen mesafe, kazanılan başarılar tüm milletin hafızasına kaydedilmek üzere büyük törenlerle kutlanır, sevinçler ve üzüntüler paylaşılır, yapılan işlere halkın desteği ve katkısı gözlemlenir, buna göre de daha iyi bir gelecek için planlar yapılır. Bu kutlamaların örneklerini Türkiye’de de görmekteyiz. 2023 yılında Cumhuriyetin 100. Yılı’nı kutlayacak olan Türkiye, 50.yılı büyük törenlerle kutlanmış, Mustafa Kemal Paşa’nın bizzat iştirak ettiği 10.yıl törenleri ise daha görkemli ve anlamlı olmuştur. Zira 1923’te Lozan antlaşmasıyla batılı devletlerle anlaşma sağlayan yeni Türkiye süratle inkılaplara girişmiş, Osmanlı Devletine ait kurumlar kapatılarak yerine yeni kurumlar ikame edilmişti. Bu süreç sanıldığı kadar kolay olmamış sancılı geçen yılların ardından genç Cumhuriyet ilk on yılını tamamlamıştı. Yeni düzenin yerleşmesi, kök salması ancak çok iyi anlaşılması ve içselleştirilmesi ile mümkün olabilirdi. Yeni cumhuriyetin idarecileri başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere ilk on yılını tamamlayan genç Cumhuriyet için bir kutlama programı tertip etmiş ve bu maksatla 11 Haziran 1933 tarihinde “Cumhuriyet’in İlanının Onuncu Yıl Dönümü Kutlama Kanunu”¹ adı altında bir kanun çıkarılmıştır. Öte yandan Resmi Gazetede yayımlanan kararname uyarınca Onuncu yıl kutlamalarının bütün yurtda yapılabilmesi için, işi merkezde yürütecek olan başbakanlığa bağlı olmak üzere C.H.F’sı Umumi Kâtibi Kütahya Milletvekili Recep (Peker) Bey’in başkanlığında, C.H.F’sı Umumi kâtibi Erzurum Milletvekili Nafi Atuf ile Milli Müdafaa, Dâhiliye ve Maarif Vekilleri Müsteşarlarından oluşan “Kutlama Yüksek Komisyonu”² kurulmuştur. Sonuçta hazırlıklar tamamlandıktan sonra bütün yurtda Cumhuriyetin 10. Yılı büyük törenlerle kutlanmış, açılan sergilerle, verilen konferanslarla, düzenlenen halk kürsüleri ve afişlerle halkın Cumhuriyet’in değerlerini ve inkılabın değerlerini anlaması ve Türk İnkılabı’nın toplumun tabanına benimsetme çalışmalarının sonuçları değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal paşa 10.Yıl nutkunda belirttiği gibi Az zamanda çok ve büyük işler yapıldığı bu işlerin en büyüğünün, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu olduğu fakat yapılanların yeterli olmadığı, daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azminde bulunulduğu vurgulanmıştı.

¹ T.C. Resmi Gazete, 26 Haziran 1933, Sayı 2437, s. 1(Kanun no:2305)

² T.C. Resmi Gazete, 15 Temmuz 1933, Sayı 2452, s.(Kararname no:14441)

Mustafa Kemal Paşanın özellikle vurguladığı yapılan işlerin en önemlisi hiç şüphesiz Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşudur. Ancak sonrasında yaşanan gelişmeler, Cumhuriyetin ilk on yılında yaşanan zorluklar, aşılması gereken engeller, yurttan ve dünyadan aldığı tepkiler, dünya ekonomik krizinin genç Cumhuriyete etkileri ve inkılaplara karşı tepkiler, asıl önemli sürecin Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yaşanan ilk on yıl olduğunu gösteriyor. Bu süreç genç Türkiye'nin yeni rejimi içselleştirmede sorunlar yaşadığı, Cumhuriyet rejiminin yaşayıp yaşayamayacağı konusunda tereddütlerin olduğu bir süreçtir. Ne mutlu ki bu tereddütler boş çıkmış, 10.yılda düzenlenen etkinliklere halkın katılımı ve desteği fevkalade olmuş, topyekûn Cumhuriyete ve değerlerine sahip çıkılmıştır. Hiç şüphe yok ki bu sürecin mimarları da yeni sisteme en çabuk intibak eden, cumhuriyete gönül veren ve toplumun öncüleri vazifesini ifa eden şairler ve yazarlar olmuştur. Öte yandan kurumsal olarak yeni sisteme, dönüşüm ve değişime en büyük katkı henüz oluşturulmuş bulunan Halkevlerinden olmuştur. Halkevi bünyesinde çıkarılan dergiler vasıtasıyla Cumhuriyetin kazanımları ve geleceğe dönük projeler halkla paylaşılmış, yeni gelişmeler için uygun ortamın yaratılmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda Eskişehir Halkevi de üzerine düşen görevi layıkı veçhile yerine getirmiştir.

Eskişehir Halkevi

Halkevleri, Türk ocaklarının kapatılmasından sonra, Türk inkılabının ve gerçekleştirilen inkılap hareketlerinin halka benimsetilmesi amacıyla kurulan örgütlerdi. Halkevleri ve halkodaları vasıtasıyla girilen propaganda ve eğitim çabalarında ulusal aydınların yanı sıra, yerel yazarlar ve aydınlar da önemli görevler üstlenmişlerdir. 19 Şubat 1932 tarihinde 14 il merkezinde açılan³ ve milli kültür sahasında çalışmış olan Türk Ocaklarının yerini alan Halkevleri kısa sürede birçok il ve ilçeye yayılarak halkçı ve milliyetçi ideolojinin Anadolu'da yerleşmesinde aktif görev üstlenmişlerdir. Ancak 1951'de Demokrat Parti iktidarı tarafından çıkartılan özel bir kanunla halkevleri kaldırılmış; bütün mal varlıkları da hazineye devredilmiştir⁴

Eskişehir Halkevi ilk açılan halkevlerindendir. Halkevinin ilk açılışı Giresun mebusu Hakkı Tarık (Us) tarafından yapılmış Kurun gazetesi vasıtasıyla Atatürk'ün iltifatına mazhar olmuştur⁵.

³ Neşe G.Yeşilkaya, "Halkevleri" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, c.2, İstanbul 2002, s.113.

⁴ **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 7882, 11.08.1951 (Kanun No: 5830) ve TBMM Kanunlar Dergisi, TBMM Basımevi, Ankara, 1951, Dönem.9, Cilt.33, s.937-939.

⁵ **Eskişehir, 15 yılın Kitabı**,(çıkaran:CHP Eskişehir İlyön Kurulu)İstanbul Tarihsiz.,s.115.

Halkevlerinin Eskişehir Şubesi, yayın organı olan “Halk Evi” Dergisinde “Evimiz” başlığıyla şöyle tanıtılmaktadır. “*Evimiz ülkü evi, fikir evi, kültür evidir. Oraya bir inanış ve bir sevgi ile kendilerini öz yurdun büyük varlığına bağışlamış olan şahsiyetler toplanır. Bu evin kapıları halka ve hakikate açıktır. Çok ince ve derin araştırmalar ve çalışmalarla kurulmuş olan Halkevi, Türk milletini medeni dünyada, en layık olduğu yere yükseltmek heyecanı ile açılmıştır. Her Türk vatandaşı, bu ılık ve temiz yuvada insani ve medeni tekâmülünün malzemesini bulabilir. Çünkü Halkevi, içtimai, ilmi ve hayati bütün icapların sürüklediği yollarda yürüyen bir fikir varlığıdır.*”⁶

Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasının Cumhuriyetin Onuncu yılı münasebetiyle çıkardığı bültende Halkevleri şöyle tanıtılır. “*Halkçılık prensipleri dâhilinde memleketin bütün kuvvetlerini toplayan Halk evleri teşkilatı Cumhuriyetin, Cumhuriyet Halk fırkasının en mühim muvaffakiyetlerinden biridir. Nitekim Halkevleri kurulduğu günden beri daima terakki ve inkişaf sahasında yürümektedir. Memleketin âlimleri, sanatkârları, edipleri, muharrirleri, tüccarları, sporcuları... Bütün ilim sanat ve iş sınıflarına dâhil bulunanlar, bu teşkilatın çerçevesi içerisinde nurlu ve feyizli yollar almaktadır.*”⁷

Yine Halk evi dergisinden öğrenildiğine göre Eskişehir halk evi diğer halk evlerinde olduğu gibi dokuz şubeye ayrılmıştır. Bunlar; İçtimai Yardım, Dil Tarih, Edebiyat, Köycüler, Kütüphane ve Neşriyat, Temsil, Halk Dershaneleri, Spor, Güzel Sanatlar şubeleridir⁸. İlk Başkanlığını Osman Bey’in⁹ yaptığı Eskişehir halkevinin açıldığı günlerde 288 üyesi vardır. Bunun 58’i dil edebiyat tarih, 13 ü güzel sanatlar, 26 sı temsil, 82si spor, 52 si içtimai yardım, 14 ü halk Dershaneleri, 21 i kütüphane ve neşriyat, 22si de köycüler şubesine mensuptur. Üyeler içinde 2 Avukat, 13 Doktor, 93 Muallim, 15 Tüccar, 3 Çiftçi, 21 İşçi, 150 diğer meslek erbabıdır. Üyelerin 267si erkek 21’i kadındır¹⁰. Eskişehir’de ilerleyen zaman içinde halkevlerinin ve Halk odalarının sayısı artmış 22 Şubat 1948’de 4 halkevi 62 halkodasına ulaşılmıştır¹¹.

Halkevlerinin çıkardığı ilk yayın organı, Eskişehir Halkevi tarafından 30 Ağustos 1932 den itibaren yayımlanmaya başlanan *Halk Evi*¹² (sonraki adıyla *Porsuk*)

⁶ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalâde Nüshası, 29 Teşrin-i evvel (1)933, No 13-15, s.158.

⁷ **T.C. Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni**, Eskişehir 1933, s.9

⁸ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalâde Nüshası, 29 Teşrin-i evvel (1)933, No 13-15, s.158.

⁹ Soyadı yasasından sonra Işın Soyadını almış ve bilahare milletvekili olmuştur.

¹⁰ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalâde Nüshası, 29 Teşrin-i evvel (1)933, No 13-15, s.159

¹¹ Sefa Şimşek, **Bir ideolojik Seferberlik Deneyimi, Halkevleri, 1932-1951**, İstanbul 2002, s.251

¹² Derginin adı bazı sayılarda “Halk Evi” olarak ayrı; bazı sayılarda da “Halkevi” şeklinde bitişik yazılmıştır.

dergisidir¹³. Yazı ve Neşriyat müdürlüğünü Faruk Şükrü, İdare İşleri Müdürlüğünü Abdülkadir Ziya'nın¹⁴ yaptığı derginin ilk yazarları arasında, Faruk Şükrü ve Abdülkadir Ziya ile birlikte Ali Numan, Doktor Nuri, Ahmet Şükrü, Doktor Şükrü, Doktor Nuri Mustafa, Osman Şeref, Kâzım, Ahmet Hâmit, Necip Necati, gibi yerel yazarlar yer almaktadır.

Yerel Yazarların Gözüyle Cumhuriyet ve İnkılaplar

Eskişehir Halkevi Dergisinin 13-14-15. sayılarını birleştirilerek 29 Ekim 1933 tarihinde “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalâde Nüshası” olarak yayımlanmıştır.

Dergi'nin 13-15. sayısında “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü” başlıklı bir makale yazan Temyiz Mahkemesi İcra ve İflas Dairesi Reisi Fuat Hulusi Bey, cumhuriyetin ilk on yılında birkaç asra sığmayacak kadar engin ve derin inkılaplar yapıldığını, bunu da tarihin ve asrın en büyük dehası olan Mustafa Kemal'e borçlu olduğumuzu belirttikten sonra Türklük vurgusunda ve tarifinde şu satırları kaleme almıştır: “*Türk evet muhariptir, kahramandır. Çünkü başka türlü bir yurt sahibi olmak imkânsızdır. Fakat Türk yalnız bu değildir. İşte on yıllık yeni tarihi, işte altın destanlı ırkının bugün keşfedilmeye başlanan ve tarihten önceki zamanlara kadar dayanan eski medeniyet tarihi. Bunlar hakikatlerin şiir ve belagat ile bu ulu soyun nelere kadir olduğuna ancak birer örnek, lakin ne şaşaalı birer örnektir.*”¹⁵

Aynı makalede inkılaplar şöyle savunulur: “... bu gün yaşadığımız inkılapları zaruri kılan asıl amil yirminci medeniyet asrında müstakil bir millet olarak yaşamak için başka bir yolun bulunmaması ve bulunmak ihtimali de olmamasıdır. Millet hayatı ferdin vicdanına ait olan din telakkilerine dayanarak yürütülemez¹⁶. Milli varlığın ancak milletin öz sinesinden doğan ve sosyal bünyesine uyan maşeri müesseselerle istiklal hayatının gerektirdiği bilgi, kültür ve ahlakla korunabileceği, ifade edilen makalede inkılaplar gerekçeleriyle şöyle yorumlanmaktadır: “*İşte millî hayata uymayan, hatta dinde bile yeri olmayan hilafet müessesesinin ilgası bu sebeple Türk Cumhuriyetinin ilk işi olmak lazım gelmiş ve*

¹³E.Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I,Kaynaklar**, Ankara 2004, s.208. Derginin adının Halk Evi olmasıyla ilgili Derginin Haziran 1938 tarihli 40.sayısında şöyle bir Anekdote yer almaktadır: “Dergimizi Halkevi” olarak neşredildiği sırada Atatürk şehrimize şeref vermişlerdi. Cumhuriyet Halk Partisinde Evin çalışmaları hakkında birçok sorular sorduktan sonra, dergiyi görmek istediler. Daha önce hazırlanan küçük bir koleksiyon kendilerine takdim edildi. Atatürk derginin üstündeki Halk evi kelimesini görünce, o zaman genel sekreter vekili olan Saffet Arıkan'a dönerek: Siz çıkaracağınız mecmuaya nasıl bir isim buldunuz diye sordular. Sayın ve kıymetli Saffet Arıkan Halkevi isminin daha ziyade merkezde neşredilecek bir mecmuaya verilebileceğini fakat bu emrivakinin kendilerini tereddüde düşürdüğünü söyleyince Atatürk: Mademki Eskişehirli sizden önce davranmışlar ve mecmualarına Halkevi adını koymuşlardır. Onların bu müktesep haklarına riayet lazımdır buyurdular. Bu suretle dergimizin ismi inkılabın büyük yaratıcısı tarafından tensip ve tescil olundu.”

¹⁴Faruk Şükrü ve Abdülkadir Ziya Eskişehir'de yayımlanmakta olan Sakarya Gazetesinde de aynı görevi yürütmekte idiler.(Eskişehir, Ticari,Zirai,Coğrafi, Tarihi, malumat ve Halk Bilgileri, (Toplayan: Faruk Şükrü)Eskişehir 1934.,s.74

¹⁵ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkalade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15,s.1

¹⁶ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkalade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15,s.2

Cumhuriyetimiz bu kat'i ve esaslı zaferi, Türkü asri hayatın icaplarına uymak istidadından mahrum zannedenlerin büyük hayretlerini mucib olmuştur.¹⁷ “Münevver bir Cumhuriyet idaresinde irticai müesseselere yer bırakılamazdı. Bunun için medrese ve tekke gibi geri zihniyeti temsil eden ve hurafelere dayanan müstehaseler ortadan kaldırılıverdi. Ferdi ve vicdani olan din ile milli ve içtimai olan dünya işleri birbirinden tefrik edilip siyasette ve mektepte layıklık esası kuruldu. Kati bir azim bir azim ve imanla girdiğimiz medeniyet manzumesinde ayrılık ve gerilik ifade eden, milliyetimizi korumak şöyle dursun, başımızı ve gözlerimizi bile koruyamayan, ter ve yağmur yiyince alnümüzü ve yüzümüzü kızartan fesleri çıkarıp herkes gibi biz de fen ve sanatın insanlar için en elverişli olarak icat etmiş bulunduğu zarif şapkaları giydik. Fakat kırmızı serpuşun milli hiç bir mahiyeti olmadığını söyleyip dururken bu sade işde bile harekete geçebilmemiz ancak şanlı mürşidimizin emir ve işaretleriyle mümkün olabildi.

Asri kanunlarımız ve millî anane ve istidatlarımız erkek ve kadınlarımız arasında beraberlik ve arkadaşlık tesis ve temin etti.. Kadınlarımızın içtimai hayatta kazandıkları hürriyet ve yüksek terakki ve muvaffakiyetler Avrupa'nın bazı feminist cemiyetlerine bile gıpta verecek derecededir.

Bir milletin yarısı erkekse yarısı da kadındır. Hem bunlar biri birini tamamlayan yarımlardır. Cumhuriyetten evvel içtimai uzviyetimizin bir tarafı adeta meflûç gibi idi. Çünkü kafes ve taassup onu maddi manevi nurdan mahrum yaşıtıyordu. Milli birliğimizi yaratırken kadın ve erkek beraberliğini ihmal edemezdik. Cumhuriyetin artık rüştiünü kazanmış olan çocukları bu gün, terakki ve tekâmül yolunda el ele yürüyebiliyorlar.

Cumhuriyetin son yüksek eserlerinden biri de yeni üniversitemizdir. Meşrutiyetin güzel bir eseri olan Darülfünun asil güzelliğini ve bütün Türklüğe şamil olacak feyzini Cumhuriyetin bu yeni inkılap aşısı ile canlandıktan sonra gösterecektir. Çünkü bu, hayat veren, hakikatle el ele yürüyen bir inkılaptır. Şüphesiz bu yeni irfan müessesemiz de büyük Gazinin memleket ve millete kutlu bir armağandır. Fakat yukarıdan beri yalnız bir kısmını, hem de pek sönük ve aciz bir ifade ile sayabildiğimiz muazzam eserler de hep onun değil midir¹⁸?

Makalede Eskişehir'de Halkevinin ve Halk Fırkasının ortaklığı ile yapılan çalışmalar da şöyle ifade ediliyor:

¹⁷ Halk Evi, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15,s.3

¹⁸ Halk Evi, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15,s.4

“Düşman mermileriyle göğsü delik deşik olduktan başka, kurtuluş gününün arifesinde iltizami olarak yakılmış, Cumhuriyetin şefkatli ellerine bir yangın yeri olarak geçmiş olan Eskişehir’imizin bu on yıl içinde kazandığı şenlik elbette eski güzel günlerin şenliğini geçmiştir. Eskişehir’imiz de memlekette umumi olan yeni feyizden hissesini almış, adeta yeni bir mamure olmuştur.

Her faaliyet sahasında azami imkânın müsait olduğu muvaffakiyetleri gösteren münevver hükümetimiz bu bayram günlerinde bize şeker değil, koca bir şeker fabrikası hediye etti. Eskişehir’imizin büyük, küçük halkı bu nimetin şükürünü ödemek yolunda bütün gayretlerini sarf edeceklerdir.

“Halkımızın bedeni, fikri ve iktisadi ihtiyaçlarını gözetmek hususunda hükümetimizle istinat ettiği Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilâtı biri birine muvazi iki yoldan yürüyen hamî ve mürşitlerimizdir. Eskişehir’imizin genç kolları ve dimağları bu sayede gürbüz ve sağlam olarak yetişiyor. Vilâyetimizin köylerine varıncıya kadar yayılan Fırka ve Halkevi teşekkülleri büyük reisimizin yaptığı ve yapacağı yoklama ve imtihanlarda: “Ulu reis! İzinde yürüdük ve yürüyoruz; verdiğin yüksek direktiflerden ilham alarak çalıştık ve çalışıyoruz, diyebilecek vaziyettedirler. Bu, şehrimizin ve vilâyetimizin hem kurtuluş şükranını, hem yükseliş iftiharını teşkil eder. Bir Türk için en yüksek zevk ve saadet de bu değil midir....?”

Derginin yazarlarından Afyon Mebusu İzzet Ulvi Bey, “Cumhuriyet On Yaşında” başlığı altında ağırlıklı olarak Türklük vurgusu yaparak Cumhuriyet rejimini değerlendirir. Cumhuriyet idaresinin Büyük Türk milletinin ruhuna ne kadar uygun olduğunu anlamak için tarihe bakmak gerektiğini ifade eden İzzet Ulvi Bey, Türk Milletinin başına buyruk, hürriyeti ve hâkimiyeti yüksekliği, şerefliliği seven açık yürekli, duygularını olduğu gibi ve davranışlarını, hareketlerini kimseden çekinmeksizin yapan bir millet olduğunu belirttiikten sonra sözlerini şöyle sürdürür:

“Türk Milleti kemalli bir varlık olunca elbette idarelerin en hür ve en mükemmeli olan Cumhuriyet onun ruhuna uyacaktır. Hatta tarihimizdeki malumata bakarak diyeceğim ki bir nevi Cumhuriyet usulünü ilk kuran ve onun feyzinden ilk istifade eden Türklerdir.”¹⁹

Yazar 10 yıl içinde yapılanları da şöyle özetler: *“ Neler oldu? Neler olmadı diyelim. Öyle şeyler yapıldı ki içinde olduğumuz halde bizler bile hayretteyiz.*

¹⁹ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15,s.6-7.

Eski hükümetler boğazına kadar borca batardı. Bütçesi de dolgundu. Böyle olduğu halde esaslı bir şey yapamıyordu. Hem de ne şerefi, ne hakiki istiklâli vardı. Bütün maziden kalmış bataklıklar içinde çırpına, çırpına yıkıldı, gitti.

Milli hükümet, Cumhuriyet devri borç etmek kapısını kapadı. Nisbetle daha dar toprağı, daha dar bütçesi içinde memleketi yükseltecek büyük teşebbüslere girişti. Esaslı ve kurtarıcı inkılâplar yaptı. Bütün engelleri birer ikişer devirdi. Sevgili yurdu şimendiferlerin demir çemberiyle örüyor. Bununla hem vatan korunacak, hem iktisadiyatımız yükselecek.

Yer yer kurulan fabrikalar dumanlarını çıkarmaktadır. Türk malı, Türk eliyle işlenecektir. Eksiklerimiz için başkalarına gitmeyeceğiz. Harap yurt; yükselen asri binalarla Türk'e yakışır surette mamur bir hale konulmağa çalışılıyor. Ne sultan ve halife, ne hurafat bataklığı kalmadı. Çalışma tarzımızla, şeklimizle, her şeyimizle tam ilerlemiş ve medeni milletler gibiyiz.

İçtimaiyatımız çok düzeldi. Milletın yarısı olan kadın muattal bir halde iken kendisine haklar verildi. Erkeğe yardım için bir mani kalmamıştır.

Türk tarihi inkılâbı ile benliğimizi öğrendik. Sevgili dilimizi yabancıların söz istilâsından kurtarmağa çalışıyoruz. Harflerimiz dünyanın en kolay harflerinden üstündür. Bilgisizliğin koyu karanlığından millet haylice kurtuldu.

Bankalarımızda toplanan paralarımızla her millet gibi bizde çok iş görüyoruz. Gömülü küpecik paraları yerine (tasarruf kasaları) var. Çocuk kumbaraları ile bile milyonlar toplandı.

Başka saha ve şubelerde de hep (Cumhuriyet) in insana hayret verici eserleri vardır.

Bir sefaret baş tercümanının gelmesi üzerine alt üst olan (Babıali) yerine bir hariciye vekâleti vardır ki oraya büyük Avrupa diplomatları saygı ile girerler.

Bütün saadet ve istikbalimizin aziz kaynağı cumhuriyetimizdir²⁰.

Derginin yazarlarından Hukuk Doktoru M. Yavuz Bey ise “Hâkimiyeti Milliye ve Cumhuriyet-i İdare” adlı makalesinde her inkılap gibi Türk inkılabının da kendi prensiplerini ve hukuk kaidelerini memlekete hâkim kıldığını yani başarılı olduğunu belirttikten sonra “*İnkılabımız daha esaslı bir değişikliğin ifadesi olmak üzere varisi olduğu devletin bünye ve şahsiyetini değiştirdi. 29 teşrinievvel 1923 de ilan edilen Cumhuriyet yalnız saltanat müessesesinin Türkiye’de ebediyen tarihe intikalini ifade etmekle kalmamış aynı zamanda*

²⁰ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüşhası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15,s.8.

karışık unsurlar ve milliyetler devleti olan Osmanlı imparatorluğunun batmasını ve yerine tekemmül etmiş bir vahdet halinde milli Türk devletinin doğmasını katileştirmiş ve hukukileştirmiştir” diyerek milli devlet kavramının önemine dikkat çekmektedir²¹. Öte yandan Türk Cumhuriyeti teşkilat-ı esasiyesinin ve onu yaratan inkılabın ana prensibini halk hakimiyetinin yani demokrasinin teşkil ettiğini ifade eden yazar buna aykırı olarak bir sınıf veya zümrenin hakimiyetini millet hakimiyeti yerine ikame etmek isteyen ideolojilerin -ister sağa ister sola teveccüh etsin- teşkilatı esasiyenin ruhuna aykırı olduğunu ve dış cereyanlara ayak uydurmaya çalışmanın da bir hata olduğunu belirtir²².

Özel sayının bir diğer önemli makalesi de Temyiz Mahkemesi İcra ve İflas Dairesi Reisi Fuat Hulusi Bey tarafından kaleme alınmıştır. “Adli İnkılabımız” adlı makalesinde yazar, Cumhuriyetin memlekete ve milli adalete en büyük armağanlarından birinin hukuk inkılabı olduğunu, yeni kanunların nasıl bir Rönesans meydana getirdiğini Osmanlı adliyesine bir göz atmakla anlaşılabileceğini ifade eder ve sözlerini şöyle sürdürür: “*Adliyemize hayat feyzi ancak sevgili Cumhuriyetin ilk günlerinde erişebilmiştir. Yakın şarkın bu büyük İsviçresinde medeni kanunların en ilerisinde sayılan İsviçre kanunu henüz yedinci yılını yaşıyor. Bu kanun bize hayat tecrübelerinden ve medeniyet düsturlarından ilham alan canlı hukukun zevkini ve aşkı tanıttı. Anladık ki toprak çocuğuna yardım ne gökten, ne buluttan, ancak ve ancak kendinden olur.*

Müterakki ve ileri milletler bu hakikati çoktan görmüş, anlamış ve dini itikadatta vicdanların serbestliğini zerre kadar ihlâl etmemekle beraber din duygularını dünya işlerinden ve hukuk prensiplerini dini telakkilerden tamamıyla ayırmış bulunuyor. Lâikliğin medeni milletlere verdiği en büyük feyiz ve inşirah siyasetin teşrii ve hukuki sahasında görülür.

İnsanları idare edecek kanunların yine insanlar tarafından vücuda getirilmesi akıl, mantık, hikmet ve tecrübe mahsulü olan esaslı bir intibahtır. İlahi denilen ve bunun için yerinde sayan, dikildiği noktada saplanıp kalan hukuk mefhumu yerine beşeri olduğunu söylemekten çekinmeyen ve insan eliyle insanlar için dikilip insan hayatıyla birlikte yürütülen hukukun otağı bu suretle kurulmuş oldu. Cumhuriyet bize en asri ve ileri kanunları bütün şerhlerinin tercümeleri ve izahları ile verdi. Bunları dikkatle okuyan ve doğru anlayan bir kimsede yeni ve muasır hukuk zihniyetinin inkişaf bulmamasına imkân yoktur²³.

²¹ Halk Evi, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15,s.9-10.

²² Halk Evi, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15,s.12.

²³ Halk Evi, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15,s.17-18.

“İnkılap Dile Geldi” adlı makalesinde Mehmet İlhan, “*Bir ayaklanma ile başlayan inkılabımız, teker teker millet hayatını doldurmağa yeten hamlelerle hızlanmaktan hiçbir an geri kalmamış ve böyle bir kara yazıdan daha doğuşunda yakayı sıyırmıştır. Her biri bir bütünü biribirinden üstün, biribirinden gözde parçaları olan bu hamleler, bizi biraz daha kendimize getirdi, biz her yeni kararımızda biraz daha kendimizi bulduk*” diyerek inkılabın aslında Türk Milletine kendi öz benliğini kazandırdığını ifade eder²⁴.

Bu genel İnkılap ve Cumhuriyet değerlendirmelerinden sonra derginin başyazarı ve Yazı ve Neşriyat Müdürü Faruk Şükrü Bey²⁵ Cumhuriyetin 10 yılda Eskişehir’e kazandırdıklarıyla ilgili olarak “Cumhuriyetten Sonra Eskişehir” adıyla bir makale kaleme alır. “Yakın tarih kazançlarımızın şahididir” diye söze başlayan Faruk Şükrü, Cumhuriyetin Eskişehir’e kazandırdıklarını Eskişehir’in yakın dönem tarihini değerlendirerek anlatmaya başlar ve yapılanları şöyle özetler “*İlkönce içtimaî ve siyasi kıymetlere ehemmiyet verdiler, bu şehir gemisini bu felaket denizinden kurtarmak için bir teşkilata ihtiyaç vardı. Bir kafa ve bir kalp olarak birleşen Eskişehirîliler, uyanık ve olgun bir bütünlükle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini tekrar kurdular, bir taraftan da Türk Ocağı, Himaye-i etfal, Hilal-i Ahmer gibi teşkilatı yadırgamadılar. Düşman yayılışında işi bozulan ticaret odası yeniden açıldı, belediye intihabı tazelandi, bu işler bittikten sonra çalışma alanında birbirlerinden babayiğit ve yılmaz atılmalarla yürümeğe başladılar*”²⁶.

Faruk Şükrü Bey’in makalesinden anlaşıldığına göre bir tarım şehri olan Eskişehir’de bu alanda Cumhuriyetle birlikte çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tohum ıslah istasyonunun açılması, Çifteler Çiftliği’nin tohum üretme çiftliği haline getirilmesi, şeker pancarı projesi, drayfarming tecrübe istasyonunun açılması bu alandaki önemli faaliyetlerdir²⁷. Yine hayvancılık alanında da önemli gelişmelerin yaşandığına işaret eden yazar, bilhassa köylünün eğitimi konusunda fırka ocakları ve ocak kongrelerinin olumlu etkisinden bahseder. Köylüler için yapılan köy kanunu ile şehirli ile köylü arasında bir farkın kalmadığını belirten yazar, köy idaresinin bir nizam altına alındığını, kadına özel bir statü verildiğini, üfürükçü yerine doktora gidildiğini, edebiyata öz ve temiz dilin, musikiye de türkünün hakim olduğunu

²⁴ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15, s.38

²⁵ Soyadı Yasası ile “Yersel” soyadını alan Faruk Şükrü bey Halkevinin en aktif elemanlarından birisidir.1897 yılında Afyon’da doğan Faruk Şükrü Bey, ilk ve orta öğrenimini Afyonda bitirmiş, İstanbul Feyziâti lisesinden mezun olduktan sonra askere alınmış, I.Dünya savaşında esir olmuş, “Hindistan Esareti”, “Esirin Defteri” ve “Makedonya” adlı üç eserini bu esaret sırasında yazmıştır. Afyon’da 1923 yılında “İnkılap” isimli bir gazete çıkarmaya hazırlanırken Eskişehir’e gelerek, 1925 yılında Abdurrahman Ünügür’le birlikte Sakarya gazetesini çıkarmaya başlamıştır. “Yayla Çocukları” ve “Mehmetçik” isimli iki kitabı bulunan yazar Pınar, Bizimköy, Porsuk, İnkılap, Karadayı, Hür Millet, Kocatepe gazete ve dergilerini çıkarmıştır. 14 Mayıs 1955’te vefat etmiştir.(İsmail Okyay, **Elli Yıllık Eskişehir Basını**, Eskişehir 1958,s.99-101)

²⁶ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15, s.44.

²⁷ **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15, s.44-74.

vurgular.Yazara göre köylülerde ihtiyaca dönük çalışma kabiliyetinin günden güne yükselmesinin inkılabın köylü ruhunda yarattığı derin bir değişikliktir. Ayrıca cumhuriyet köylüye bütün devlet kapılarını açmış, onların temsilcilerine büyük millet meclisinde bir kürsü vermiş ve 1931 senesinde Eskişehir’de ilk köylü mebus²⁸ seçilmiştir²⁹.Diğer yandan cumhuriyet rejimi memlekette bütün meslekleri organize etmiş, meslek ahlak ve cemaat nizamlarını muasır icaplara göre hazırlamıştır. Bu bağlamda Ticaret ve sanayi odası ıslah edilmiş, bankacılık alanında önemli gelişmeler yaşanmış, Eskişehir bankasıyla birlikte İş bankasının Eskişehir şubesi açılmıştır. Eskişehir’in tabiatının ikliminin iktisadi durumunun bir gereği olarak bir sanayi merkezi olmaya aday olduğunu belirten yazara göre Cumhuriyetin ilanıyla birlikte şehirde on yedi fabrika açılmıştır ki bunların içinde en önemlisi Eskişehir Şeker Fabrikası’dır³⁰. Fabrika açılışıyla ilgili olarak Faruk Şükrü bey’in genel cumhuriyet değerlendirmesi ise şöyledir. *“Cumhuriyet, benliklere, ahlaka, fazilete, milli kıymet ve kabiliyetlere musallat olan kötü bir rejimin yıkılması, Türkün, bütün yüksek cevherleriyle hayat ve zafer zirvesine fırlaması demektir. Cumhuriyet, Türk vatandaşına serbest teneffüs imkânını vermiş, siyasî, içtimaî hakları ferde ve cemaata sunmuş, boğucu müesseseleri yıkarak, içtimaî hey ‘eti, bakir, taze ve körpe bir hüviyetle, insanî ve tabîi mevkîine çıkarmıştır. Hilafeti, tekkeleri, saltanatı bertaraf eden, bizi Arap ve Acem harsının kötü tesirlerinden kurtaran, kadınlığa ailedeki temiz yerini gösteren bu mukaddes rejim, iktisadi sahada da çok feyizli savaşların seferberliğini ilân etmiştir. Düne kadar yarı müstemleke bir devlet olan Türkiye, cumhuriyetten sonradır ki, Avrupa kapitalinin sırtan ve gülümseyen hulullerini yenmiş, memleketi, garp sanayiinin satış pazarı olmaktan çıkarmış, yeni bir Türk sanayi hayatı tesis etmiştir. Bizim için Eskişehir şeker fabrikası basit ve mevzii bir teşebbüsü değil, milli iktisat nam ve hesabına manidar ve kurtarıcı bir hamleyi müjdelemektedir.”*³¹Faruk Şükrü Cumhuriyetin ziraat, ticaret ve sanayide bütün nimetlerini elle tutulur gözle görülür bir madde halinde sunduğunu, iş ve istihsal alanında büyük fırsatlar verdiğini belirttikten sonra fikir ve irfan hayatında da göz kamaştırıcı bir hamle ve hareket

²⁸ Bahse konu ilk köylü mebus Cafer Sayılır’dır. Cafer Sayılır 1304 (1888)’te Eskişehir’in - Türkmentokat Köyünde doğdu. İlköğrenimini köyünde tamamladıktan sonra ailenin sahip olduğu arazide çiftçilikle meşgul oldu. I. Dünya Savaşı seferberliğinde askere alınarak önce Yemen, sonra Çanakkale cephelerinde savaşa katılarak yaralandı, 11 sene boyunca askerlik yaptı.Milli Mücadelede köy muhtarı olarak Yunanlılara karşı çıkması ve köyünü savunması nedeni ile tutsak edildi, ancak kısa bir süre sonra kaçıp kurtulmayı başardı.TBMM'nin IV. Dönem yapılan seçimlerinde Atatürk'ün teklifi ile Eskişehir milletvekili seçildi. 4 Mayıs 1931'de Meclise katılarak II. toplantı yılı başından itibaren dönem sonuna kadar Tarım Komisyonunda çalıştı. Meclisten ayrıldıktan sonra köyüne dönerek tarım ile uğraşısını sürdürdü. 6 Mayıs 1947'de vefat etti. Eskişehir - Odunpazarı Mezarlığında toprağa verildi. (http://wapedia.mobi/tr/Cafer_Sayılır)

²⁹**Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15, s.88-90.

³⁰Yazara göre Eskişehir şeker fabrikası dünyanın en büyük müesseselerinden biridir. **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15, s.110

³¹**Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15, s. 110-111.

yarattığını belirtir. Yazara göre arap harfleriyle şiirini, edebiyatını, dilini berbat edilen Türk milleti yeni Türk harfleri ile düşündüğü gibi söylemek ve söylediği gibi yazmak imkânına kavuştu. Bundan sonra millet mektepleri açıldı. Eskişehir vilayetinde yeni harflerin kabulünden bu tarihe kadar 137 kadın 279 erkek dershanesi açılmış bunlara 12817 erkek 6428 kadın devam etmiş 5646 erkek 1361 kadın diploma almıştır.1923 yılında Eskişehir’de toplam 60 okul ve bunların içinde 14000 öğrenci varken 1927’de 99’ çıkarıldı 1932 yılında öğrenci toplamı 7514’e ulaştı³².

Sonuç

Hiç şüphe yok ki Halkevleri halkın Atatürk İnkılapları doğrultusunda siyasal ve ideolojik eğitimlerini gerçekleştirmek amacıyla kurulan örgütlerdi. Reşit Galip Bey’in Halkevlerinin açılışı münasebetiyle yaptığı konuşmada³³ belirttiği gibi on dokuz yıl millî kültür sahasında çalışmış olan Türk ocaklarında geçirilen tecrübelerden yararlanılarak, devrim hareketleri ve cumhuriyet rejimi halka anlatılmaya ve benimsetilmeye çalışılmıştır. Eskişehir Halkevi de yerel yazarları vasıtasıyla bu amaca hizmet yolunda büyük gayret sarf etmiştir. Halkevi Dergisinin özel sayısında serdedilen ve burada kısmen aktarmaya çalıştığımız fikirler, hemen hemen derginin bütün sayılarında dile getirilen, yazarların kendi bilgi ve görgülerinin ötesinde temel çerçevesi çizilmiş, ideolojik olarak kapsamı belli, Cumhuriyetin ve İnkılapların içselleştirilmesi gayretine dönüktür. Bu bağlamda genel olarak Cumhuriyete ve inkılaplara övgüler yapılırken inkılabın ruhuna uygun olarak, hilafetin kaldırılması, şapka inkılabı, kadın erkek eşitliği ve özellikle laiklik ön plana çıkarılmış ve Cumhuriyetin şehre getirdiği yenilikler, değişim ve dönüşüm vurgulanmıştır.

³² **Halk Evi**, Cumhuriyetin Onuncu yıl Dönümü Fevkâlade Nüshası, 29 Teşrin-i evvel 933, S.13-15, s.120-121.

³³ **Atatürk ve Halkevleri, Atatürkçü düşünce Üzerine Makaleler**, Halkevleri Atatürk Enstitüsü, Ankara, s.30

KAYNAKÇA

Atatürk ve Halkevleri, Atatürkü düşünce Üzerine Makaleler, Halkevleri Atatürk Enstitüsü, Ankara, 1974.

Eskişehir, **15 yılın Kitabı**, (çıkaran:CHP Eskişehir il Yönetim Kurulu) İstanbul Tarihsiz.

Halk Evi, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalâde Nüshası, 29 Teşrin-i evvel (1)933, No 13-15.

http://wapedia.mobi/tr/Cafer_Sayılır

Okyay, İsmail, **Elli Yıllık Eskişehir Basımı**, Eskişehir 1958.

Şimşek, Sefa, **Bir ideolojik Seferberlik Deneyimi, Halkevleri, 1932-1951**,İstanbul 2002.

TBMM Kanunlar Dergisi, TBMM Basımevi, Ankara, 1951, Dönem.9, Cilt.33.

T.C. Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, Eskişehir 1933.

T.C. Resmi Gazete 26 Haziran 1933, Sayı 2437, s. 1(Kanun no:2305)

T.C. Resmi Gazete 15 Temmuz 1933, Sayı 2452, s.(Kararname no:14441)

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7882, 11.08.1951 (Kanun No: 5830).

Yalçın, E. Semih, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I,Kaynaklar**, Ankara 2004.

Yeşilkaya, Neşe G., “Halkevleri” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce,Kemalizm**, c.2, İstanbul 2002.

TÜRKİYE'DE ANAYASAL GELİŞME (1876 - 1924)

CONSTITUTIONAL DEVELOPMENT IN TURKEY (1876 - 1924)

Mehmet KAYIRAN¹

Mustafa Yahya METİNTAŞ²

Özet

İngiltere'de "Magna Carta" ile başlayan kralın yetkilerini sınırlandırma hareketi, giderek parlamentolu yönetimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Parlamentolu düzenlerin oluşmasıyla birlikte artık devletler kralların/hükümdarların isteğine göre değil parlamentoların koyduğu kurallara göre yönetilmeye başlanmıştır. Bu süreçte devletin temeli sayılabilecek bir yazılı kurallar bütünü meydana getirme çabası "anayasacılık hareketi" olarak tanımlanabilir.

Anayasacılık hareketinde temel amaç yöneticilerin kişisel değerlendirmelerle yapacağı davranışları önlemektir. 18. Yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'da başlayan anayasacılık hareketleri Fransız İhtilali ile güç kazanmış, 19.Yüzyıl boyunca tüm Dünya'ya hızla yayılmıştır. Modern anlamda anayasalar örgütlenmiş siyasal birim olan devletin gücünü sınırlayan hukuki metinlerdir. Bu itibarla anayasalar iktidarın tek elde toplanmasını önleyen, iktidar muhalefet ilişkilerini düzenleyen belgelerdir. Ayrıca anayasalar devletin organlarının her türlü ihlallere karşı denetim yollarını belirlerler. Dolayısıyla anayasalar, bireyin hak ve özgürlüklerini belirleyen ve dokunulmazlığını sağlayan belgeler olarak tanımlanır. Bu anlamda anayasalar "Cumhuriyet" ve "Demokrasi" kavramlarının varlığı ve işlevi için çok önemli gereklerdir.

Bu yazıda, Batı'da ve Osmanlı Devleti ile erken Cumhuriyet döneminde kişisel ya da paylaşılan siyasi iktidarın yetkilerini düzenlemeye yönelik gelişmeler değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl boyunca anayasacılık hareketlerinden etkilenmiştir. 23 Aralık 1876'da "Osmanlı Kanunî Esasîsi"nin yürürlüğe konması ile Türk tarihinde anayasalı ve parlamentolu yönetim dönemi başlamıştır. 1909 yılında Kanuni Esasi'de yapılan değişiklikler ile sistem daha da güçlendirilmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi, 20 Ocak 1921 tarihinde "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" adı ile modern anlamda ilk anayasayı yürürlüğe koymuştur. Hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olması bu anayasanın en temel özelliğidir. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni ve kapsamlı bir anayasaya ihtiyaç olduğu görülmüştür. "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" adıyla 105 Maddelik yeni Anayasa 20 Nisan 1924 tarihinde Meclis tarafından kabul edilmiş ve 20 Mayıs'ta da yürürlüğe girmiştir. 1924 Anayasa'sı, doğal hukuk ve bireycilik anlayışlarının egemen olduğu bir metin niteliğindedir.

Anahtar kelimeler: Anayasa, Anayasacılık hareketi, Osmanlı Kanunî Esasîsi, Cumhuriyet

^{1,2} Yrd.Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Abstract

The movement of limiting the powers of the king, which began with "Magna Carta" in England, has led to the emergence of parliamentary governments. With the formation of parliamentary orders, the states have now begun to be governed by the rules set by the parliament, not by the demands of the kings / rulers. In this process, it can be defined as a "movement of constitutionalism" in an effort to bring the whole of the written rules, which can be considered as the foundation of the state.

The main purpose of the Constitutionalism movement is to prevent behavior that managers will take with personal evaluations. The constitutional movements that started in Western Europe in the second half of the 18th century gained strength with the French Revolution and spread rapidly throughout the 19th century. Constitutions in modern sense are legal texts that limit the power of the state, which is an organized political unit. In this respect, the constitutions are the documents that regulate the opposition relations in power, which prevents the gathering of power in one hand. In addition, the constitutions determine the means of control against all kinds of violations by the organs of the state. Constitutions are therefore defined as documents that determine the rights and freedoms of an individual and provide immunity. In this sense, constitutions are very important requirements for the existence and function of the concepts of "Republic" and "Democracy".

In this article, the developments to regulate the powers of the political power, which were personal or shared in the West and the Ottoman and early Turkish Republican periods, were evaluated. The Ottoman State was influenced by constitutional movements during the 19th century. On December 23, 1876, the "Ottoman Constitution (Osmanlı Kanunî Esasîsi)" was put into effect and the period of constitutional and parliamentary administration started in Turkish history.

With the changes made in Kanunî Esasîsi in 1909, the system was further strengthened. During the War of Independence, the Turkish Grand National Assembly enacted the first constitution in the modern sense with the name "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" on 20 January 1921. The fact that the sovereignty is unconditionally owned by the national is the most basic feature of this Constitution. After the proclamation of the Republic, a new and comprehensive constitution was needed. The new Constitution of 105 Articles, entitled "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", was adopted by the Assembly on 20 April 1924 and entered into force on 20 May. The 1924 Constitution is a text that is dominated by natural law and individualism.

Key words: Constitution, Constitutional movement, Ottoman Kanunî Esasîsi, Republic

Giriş

1. Demokrasi Ve Cumhuriyet Düşüncesinin Tarihi Gelişimi.

1.1. Batı'da Demokrasi ve Cumhuriyet Düşüncesi

“Demokrasi, insanların özgür, onurlu ve korkudan uzak yaşamalarına imkân veren tek siyasi rejimdir. Bu rejim, insanlığın uzun bir gelişme sonunda, büyük çabalarla kurup yaşatabildiği bir yönetim biçimidir¹.

Her devlet için üç zorunlu unsurun varlığı şarttır. Bu üç öge, belli sınırları olan bir vatan, -ülke-,onun üzerinde yaşayan bir insan topluluğu halk- millet ve ortak bazı özelliklere sahip insanların kendi içinden çıkardıkları güç, yani egemenliktir. Bu üç öğeden birinin yokluğu devletin de ortadan kalkmasına sebep olur².

Egemenlik, mutlaka toplumun içinden çıkan bir güçtür. Egemenliğin kullanılış şekilleri de bize devletin idare sistemini gösterir En genel anlamda, insanlık tarihi boyunca üç yönetim şekli görülmüştür. Egemenliğin aynı soydan gelen bir kişi tarafından kullanılmasına "Monarşi", belli bir grubun elinde ise "oligarşi", toplumun bütününe aitse "demokrasi" adı verilmektedir³.

Burada şu hususun da ayrıca belirtilmesi gereklidir; Her demokrasi Cumhuriyet olmadığı gibi, her Cumhuriyet de demokrasi değildir⁴. Bu nedenle Cumhuriyet ve demokrasi birbirlerinin aynı olmamakla beraber, demokrasinin bir sonucu olarak cumhuriyet ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyeten genel ifade ile o Milletın egemenliğini kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığı ile kullandığı devlet şeklidir.

Cumhuriyet yönetiminin tarihini, İlkçağlarda eski Yunan'a kadar uzatanlar vardır. Yunanistan'ın site devletlerinde görülen ve halkın egemenliğinin geçerli olduğu iddia edilerek bu küçük devletleri "Cumhuriyet olarak kabul edenler⁵ varsa da; bugünkü anlamda bunlara bu adın verilmesi yanlıştır. "Cumhuriyet" yöntemi monarşik bir rejime karşı tepki olarak doğmuştur. Ne Yunanistan'da ne de Roma' da demokrasiden ve cumhuriyetten söz etmek doğru değildir. Belli bir grubun yönetimde söz sahibi olabildikleri bu yönetim şekline adı cumhuriyet de olsa oligarşi demek daha yerinde olur. Zira demokrasinin gelişmesi: 1-Yönetenlerin "yetkilerini yönetilenler lehine değiştirmek, 2-Mümkün olduğu kadar daha fazla kişinin oy kullanılabilmesini sağlayarak yönetime katılanların sayısını azami ölçüde artırmak yönünde olmuştur⁶.

Aslında, "cumhuriyet" denildiği zaman anlaşılması gereken demokrasiye dayanan, egemenliğin tüm halka ait olduğu cumhuriyetlerdir. Bu bakımdan, Ortaçağ ve kent cumhuriyetleri Ceneviz yada Cenova-İtalya kent cumhuriyetlerini de bu yönetim şeklinden ayrı tutmak zorundayız. Bunlar da olsa olsa oligarşik cumhuriyettir⁷.

¹Turhan Feyzioğlu, "Türkiye'de Demokrasi Hareketleri konferansında Sayın Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun Konuşması", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, (Kasım 1985), Sayı: 1, s. X. (Ss. X - XXLL).

²Ahmet Mumcu, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Cilt: 11, Eskişehir 1986, s. 14.

³M. Sarca, **a.g.e.** s. 79 - 84.

⁴Devleti'nin adında "cumhuriyet" geçen Çin'de demokrasiden söz edilemeyeceği gibi adında cumhuriyet kelimesi geçmeyen, başında bir kralın bulunduğu İngiltere'ye ise "Monarşi" denilemez.

⁵Toktamış Ateş, **Cumhuriyet**, s. 14 - 19.

⁶**Aynı Eser**, s. 41-74.

⁷**Aynı Eser**, s. 39-40.

Çağımızın Cumhuriyetini hazırlayan gelişmeler ise, İngiltere' de Kral I. John'un 1215'de imzalamak zorunda kaldığı "Magna Carta" ile başlar. Bu belge ile Kral'ın yetkileri sınırlandırılması yönetilenler lehine ilk adım atılmıştır⁸. 1640 yılındaki İngiliz İnkılabı ile Cromwell'in önderliğini yaptığı hareket Cumhuriyet' in ilan edilmesine yol açmışsa da bu yönetim kısa sürede diktatörlüğe dönüşmüştür.

1658'den sonra ise İngiltere'de demokrasi rayına oturdu, İngiliz demokrasisi günümüze kadar giderek daha fazla insanın yönetime katılması için adım adım gelişmiştir⁹.

Avrupa'da 18. Yüzyıldan itibaren egemen olmaya başlayan akılcı ve bilimci yaklaşım ile endüstrideki inkılaplar toplumun refahını artırmıştı. Halk giderek yönetime katılma yolunda daha fazla istekli bir hale gelmişti. Demokrasi alanında; Amerika Birleşik Devletlerinin bağımsızlığını kazanması da büyük bir adım olarak değerlendirilmektedir¹⁰. Thomas Jefferson'un kaleme aldığı ve 1776'da ilân edilen "Bağımsızlık Bildirisi" ve 1709'da yapılan seçimler sonucunda George Washington'un seçimle işbaşına geldiği, tarihte ilk kez günümüze kadar süren cumhuriyet de kurulmuştur¹¹.

Nihayet, Fransız İhtilâli ve 26 Ağustos 1789 tarihli "Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi" insanlık tarihinde demokrasi alanında atılan adımların en büyüğünü teşkil etmektedir¹². Fransız İhtilâlinden sonra önce Avrupa'nın diğer devletlerine yayılan milliyetçilik fikri ile hürriyet, adalet ve eşitlik gibi kavramlar Osmanlı Devleti'ni etkilemekte gecikmedi¹³.

Batı'da ana hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız demokrasinin gelişmesi fikri günümüze kadar bütün fertleri de etkileyecek şekilde yayılmasını sürdürdü¹⁴. Halkın tam olarak yönetime katılma çabaları İkinci Dünya Savaşı sonunda ancak sağlanabildi. Batı'da özellikle kadınlara siyasî hakların tanınması Türk İnkılabından sonraya rastlaması üzerinde durulmaya değer bir olaydır. Bu, Türk milletinin Batılılardan daha fazla demokrasiye düşkün bir millet olduğu ve karakterlerinin demokrasiye uygun olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

1.2. Türkler'de Demokrasi ve Cumhuriyet Düşüncesi

Tarih boyunca Türkler, "Milli Hâkimiyet" ve istiklâline çok büyük değer vermiştir. Milli hâkimiyet duygusu tıpkı yiğitlik, mertlik, dürüstlük ve kahramanlık meziyetleri gibi Türk milletini diğer milletlerden ayıran en üstün meziyetlerden biridir. Milli hâkimiyet duygusu Türkleri büyük felaket ve musibet anlarında birleştirmiş, bütünleştirmiş ve tek bir güç haline getirerek varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır, "Milli hâkimiyetin yokluğundan duyulan umumî ıstırapın en çarpıcı örneklerini milli şahsiyet ve karakterimizin taşlara yontularak ifade edilmiş olduğu Orhun Abidelerinde görmekteyiz"¹⁵.

Türkler top yekûn bir millet olarak Gök Tanrı'nın desteğine inandığı bir Milli

⁸Jacop Ben Amittay, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay - Levent Köker, Ankara, 1983, s. 117.

⁹Bkz. Christopher Hill, **1640 Devrimi**, Çev. Neyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 1983; Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih**, Ankara, 1967, s. 34-37.

¹⁰Patricia C. Acheson, **Amerika Federal Hükümeti ve Çalışma Mekanizması**, Çev. Birol Egerman, İstanbul, 1961, s. 7-59.

¹¹"Virginia İnsan Hakları Bildirisi (1776)'nın ve "Birleşik Devletlerin Bağımsızlık bildirisi (1776)'nın tam metni için bkz. J. Musulin, **Hürriyet Bildirgeleri**, Çev. Necmettin Zekâ, İstanbul, 1983, s. 75 - 78, 79 - 84.

¹²"İnsan ve yurttaş Hakları Bildirisi (1791)'nin tam metni için bkz. **Aynı eser**, s. 96 - 98.

¹³Fransız İhtilali ve Dünya'ya Yayıdığı Düşünceler Hakkında bkz. A. Aulard, **Fransız Devrimi'nin Siyasi Tarihi (1789 - 1804)**, Cilt: 3, Çev. Nazım Poray, Ankara, 1987, s. 858 - 1029.

¹⁴Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler**, Kitaplar, Ankara, 1982, s. 15.

¹⁵Zekeriya Kitapçı, "Atatürk ve Tarih Boyunca Türkler'de Milli Hâkimiyet Duygusunun Tezahürleri", **Milli Kültür**, (Mayıs 1986), Sayı: 53, s. 13.

Kahramanın etrafında toplanarak "Millî Hâkimiyet ve İstiklâline kavuşmuştur" Bu millî kahraman Hunlar'da METE HAN olmuştur. Göktürkler'de BUMİN-KAĞAN, BİLGE KAĞAN olmuşlardır. Selçuklularda ALPARSLAN ve Osmanlılar'da YAVUZ SULTAN SELİM HAN ve en sonunda ATATÜRK olmuştur¹⁶.

Türkler'de devlet anlayışı bakımından, Türkmen Beyi ile bir Sultanın aralarında pek büyük bir fark yoktu¹⁷. Türkler'de hâkimiyetin sağlanmasında önemli bir müessese olan "Kurultay"ın verdiği hizmet hemen hemen aynı kalmasına rağmen bazı değişikliklere uğramıştır. Uygurlar'da "Kengeş Meclisi", Selçuklular'da "Meşveret Meclisi" Osmanlılar'da "Divan-ı Hümayun" ve "Meclis-i Ayan - Meclis-i Mebusan" gibi meclisler vardı¹⁸.

Türk hâkimiyet anlayışının diğer bir özelliği de, farklı inanç ve milliyete sahip insanların yüzyıllar boyunca Türk idaresi altında kalmalarına rağmen kavmî Özelliklerini ve inançlarını devam ettirmiş olmalarıdır. Bu Türk insanının adil ve insanı insan yapan değerlere vermiş olduğu önemin bir ifadesidir. Bu Hunlarla başlayan Türkiye Cumhuriyeti ile devam ettirmekte olduğumuz hâkimiyet anlayışdır¹⁹.

Türkler' de hâkimiyet anlayışını, Atatürk devri kültür, felsefe ve politikasını oluşturan büyük Türk filozofu Ziya Gökalp'te bu konudaki fikirleri ile bitirmek istiyorum: Türk Milliyetçiliğinin temel ilkelerini ortaya koyan Ziya Gökalp, "Millî egemenlik" esasına dayanan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini bazı yabancı yazarların "Bolşeviklik" idaresine benzetmelerini karşı şu cevabı verir²⁰:

"Bolşeviklere göre hükümet bütün asırlarda ve bütün ülkelerde bir sınıfın diğer sınıfa tahakküm etmesinden ibarettir. Türkiye hükümetinin hedefi, bir sınıfın diğer bir sınıfa tahakkümü değil, Türk Milleti'nin haricen tam istiklaline, dâhilen tam hürriyetini temin edecek, tekâmül merhalesine doğru adımlar atmaktır".

Ziya Gökalp ve Atatürk, tarihte büyük devletler ve imparatorluklar kuran Türk Milleti'nin başarılarını sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum kurmaya borçlu olduğunu anlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de bu temel üzerinde yükselip gelişeceğini sezebilen büyük önderlerdir. Bu haliyle Yeni Türk Devleti de bu tarihî ve toplumsal temellere dayandığı için güçlü karakterini koruyabilmiş ve pek çok i millete demokrasi alanında ışık tutabilmiştir²¹.

Ziya Gökalp, "Türklerin En Zayıf Noktası ve En Kuvvetli Noktası" adlı makalesinde²², Türk milletinde maşeri vicdan çok kuvvetlidir, bu hususta diğer şark milletlerine benzemez.."

Ziya Gökalp, Türk milletinin en büyük mefkûrelerini de dört ana başlık altında toplamaktadır²³. Bunlar, 1. Milliyetçilik, 2. Halkçılık, 3. Garp Medeniyetçiliği, 4. Cumhuriyetçilik. Türk milleti bu gayelere ulaşmak için maşeri vicdan kuvvetiyle, neler yapmak mümkünse, hepsini yaptı".

Ziya Gökalp'in Türk milletinin demokrasi konusundaki görüşlerini bu şekilde özetlemek mümkündür.

¹⁶ Zekeriya Kitapçı, **a.g.m.** s. 13.

¹⁷ Abdülkadir Yuvalı, "Millî Hâkimiyet Anlayışımızın Dayandığı Tarihi Temeller", **Millî Kültür**, (Gençlik Özel Sayısı), (Mayıs 1986), Sayı: 53, s. 47.

¹⁸ Abdülkadir Yuvalı, **a.g.m.** s. 47-48.

¹⁹ A. Yuvalı, **a.g.m.** s. 48.

²⁰ Ziya Gökalp, **Makaleler VII** (Küçük Mecmuadaki Yazılar), Hazırlayan: Abdülhaluk ÇAY, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara. 1981, s. 115 – 19.

²¹ Mehmet Altay Köymen, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Nasıl Ele Alınmalıdır", **Millî Kültür**, (Aralık 1983), sayı: 43, s. 7.

²² Ziya Gökalp, **Hayatı, Sanatı, Eserleri**, 2. Baskı, Haz. Ali Nüzhet Göksel, Varlık Yayınları, İst. 1955, s. 102-106.

²³ **Aynı eser**, s. 99.

Milliyetçi fikirleri yaymak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu bir Türk devleti haline getirmek amacıyla yaptıkları çalışmalar özellikle, 1911'de Türk Yurdu, 1912'de Türk Ocakları'nın kurulmasından sonra hız kazandı. Ziya Gökalp, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise şu kesin yargıya ulaşmıştır:

"İslâm âleminde de artık müstemleke hayatına nihayet

Vermek için, Müslüman kavimlere millî vicdanı

kuvvetlendirmekten başka çare yoktur"²⁴.

2. Türkiye'de Anayasal Gelişmeler: İktidarın Yetkilerinin Sınırlandırılması

İngiltere'de başlayan, Amerika'da gelişen ve Fransa'da kökleşen ihtilâl hareketleri çağdaş Dünya'nın siyasal yapısını derinden etkilemiştir. Yüzyıllar süregelen Mutlak yönetim biçimlerine alternatif oluşturan "Anayasalı", "Parlamentolu" sistemlere bir yeni boyut eklenmiştir: "Millet egemenliğine dayalı devlet sistemi".

Osmanlı Devleti'nde de egemenlik kayıtsız şartsız Padişah'ta toplandığı için, Bernard Lewis'in değerlendirilmesiyle²⁵:

"On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar dünyasında, Türkiye ya modernleşmek, ya da mahvolmak durumundaydı; Tanzimatçılar da bütün başarısızlıklarıyla birlikte, daha sonra yapılacak olan daha köklü modernleşme için zorunlu temeli kurdular".

Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı ve çöküşün başladığı dönemde 3 Kasım 1939 günü Gülhane Meydanı'nda Reşit Paşa tarafından okunan fermanla; bütün vatandaşlara eşit haklar ve mal ve can emniyeti vat ediliyor, malî, askeri ve adlî sahalarda bazı reformlar yapılacağı ilân ediliyordu.

Tanzimat Fermanının ilâhından sonra; "Islahat Fermanı" Batılı devletlerin baskılarıyla ilân edildi. Hıristiyan azınlıklara bu fermanla daha fazla imtiyazlar veriliyor ve Osmanlı Devleti'nin çöküşü de böylece daha da çabuklaştırılıyordu.

23 Aralık 1876'da ilk "Osmanlı Kanunî Esasîsi" Batıcı aydınların baskısıyla ilân edilerek, Mebusan ve Ayan Meclislerinden meydana gelen bir parlamento sistemi kuruluyordu.

II. Meşrutiyet' in 23 Temmuz 1908'de ilanı, ittihat ve Terakki Cemiyeti'nin devletin yönetiminin ele geçirmesi, Birinci Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalınması ve savaş sonrasında imzalanan mütareke ile bu Mütarekenin İtilâf devletlerince Türk'ün öz vatani Anadolu'yu paylaşmak istemeleri sonucu Osmanlı Devleti de yerini başka bir Türk Devleti'ne bırakılıyordu²⁶.

2.1.Anayasa Kavramı

Anayasa, devletin temel yapısını ve bu yapının başlıca işleyiş kurallarını gösteren

²⁴Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, 1955, s. 57.

²⁵Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1974, s. 126.

²⁶Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller), İstanbul, 1967, s. 1-33, "Türkiye'de Demokrasi Hareketleri Konferansı", (6-8 Kasım 1985 Ankara), **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 1, (Özel sayı), s. V VII-XXII ve 1-64.

belgedir²⁷. Öte yandan anayasa öbür yasaların üstünde ve onlardan daha temelli, daha geniş kapsamlı neredeyse onları doğuran onlara analık eden, dayanak olan bir kanunlar bütünü olmaktadır²⁸. Bu açıklamadan da anlaşılıyor ki yalnız devletlerin ana yapılarını örgütlenişlerini ve işleyiş kurallarını göstermekle kalmıyor, aynı zamanda çıkarılacak yasaların "uymak zorunda oldukları temel ilkeleri de gösteriyor"²⁹. Bu yüzden bütün anayasalardaki temel ilkeler, amaç edinilen, vatandaşların haklarıyla ve özgürlükleriyle ilgilidir.

Kısaca anayasa kişilerin temel haklarını ve özgürlüklerini koruyan güvence altına alan belge durumundadır.

Dünyada tarihi gelişim içerisinde yazılı hale getirilen anayasalar olduğu gibi, mücadeleler sonucu kazanılmış haklar ve özgürlükler, yazılı duruma getirilmeyip geleneksel hale sokulanlar da vardır³⁰. Bunun en iyi örneği İngiltere'dir. Bu ülkedeki anayasa yumuşak anayasa da denilmektedir. Bu anayasaların değiştirilmesi sıradan kanunlardan farksız bir durumda olmaktadır³¹.

2. 2. Avrupa'da Anayasal Hareketler

Devletin temeli sayılabilecek bir yazılı kurallar bütünü meydana getirmek ve böylece yöneticilerin keyfi davranışlarını önlemek düşüncesi daha çok 18. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'da Hükümdarlara karşı mücadelelerden doğdu³² ve Fransız İhtilali ile güç kazandı.

19.Yüzyılın en belirgin özelliklerinden biri devletlerin yönetim düzenini, vatandaşların haklarını ve özgürlüklerini yazılı belgelere dayandırmak amacını güden çabaların bu yüzyılda yoğunlaşmasıdır. İşte bu çabalar genellikle anayasacılık hareketleri adıyla³³ anılmaktadır. Mücadeleler sonucu oluşturulan parlamento mekanizması ve vatandaşlara tanınan özgürlükler zamanla anayasa adı verilen bir belgede gösterilmesi zorunlu olmuştur.

Avrupa, uzun yıllar feodalite dönemini yaşadıkdan sonra bu dönemin iflasıyla yeni bir sınıfın gelişimine tanık olmuştur. Bu, kuşkusuz burjuva sınıfıdır. Bu sınıfın tarihi süreç içerisinde gelişerek etkin duruma gelmesi, zamanla bu sınıfın yönetimden pay almasını gerektirdi. Bu sınıfın mücadelesi sonunda Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda anayasa keyfilikten uzaklaştırılmış bir sınırlı iktidarın etiketi haline gelmiştir. Geniş özgürlük düzenini getirmesiyle de duygusal ve kutsal bir anlam kazanmıştır³⁴.

Avrupa'daki anayasal hareketlerin en önemli özelliği bu hareketin kıta Avrupa'sında ihtilâller sonucu ortaya çıkmasıdır³⁵. Özellikle, Fransız ihtilâlciler her yeniliği bir anayasa çerçevesi içinde belirtmeyi gelenekselleştirmişlerdir³⁶ ve bugün ulaşmayı hedeflediğimiz Batı demokrasisi bu anayasalar üstüne kurulmuştur.

²⁷ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasa'nın Anlamı**, İstanbul, 1977, s. 6. Ayrıca bkz. Tarik Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, 1980, s. I-IX.

²⁸ Mümtaz SOYSAL, Fazıl SAĞLAM, "Türkiye'de Anayasalar" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 18.

²⁹ Aynı eser, s. 6.

³⁰ Bülent Nuri Esen, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar**, Ankara, 1963. S. 27.

³¹ Aynı eser, s. 23.

³² Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasa...** S. 12.

³³ Aynı eser, s. 12-13.

³⁴ Aynı eser, s. 13.

³⁵ Ahmet Mumcu, "Atatürk ve Anayasa", **Bildiriler ve Tartışmalar**, Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu(17-22 Mayıs 1981), Ankara, 1984, s. 581.

³⁶ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih**, s. 10.

2.3. Türk Tarihinde Anayasal Hareketler ve Özellikleri

Batıdaki anayasal hareketler toplumların temel yapılarındaki bir değişikliğin sonucu olarak görüldüğü daha açık bir deyişle sınıfsal bir nitelik gösterdiği bilinen bir gerçektir. Osmanlı Devletinde ise bu gelişmeye benzer bir hareket göremiyoruz. Fakat 19. yüzyılın ilk yarısında padişahın yetkilerinin sınırlandırılması eylemi başlatılır³⁷. Senedi-i ittifak adı verilen belge padişahla ayanların uzlaşmasını sistem olarak benimsiyordu.

Bundan sonra ise anayasalı sisteme kavuşma çalışmaları hızlandırılır. Devletin yaşamasını ancak hukuka uygun bir biçimde davranmakla sağlanacağını gören ve anlayan Osmanlı aydınları 1839 Tanzimat Fermanı ile anayasal hareketler³⁸ açısından Türk tarihinde bir dönüm noktasını başlatırlar. Padişahın egemenlik hakkına dayanarak Osmanlı vatandaşlarının can, mal, ırz gibi en kutsal varlıklarını güvence altına almasıyla başlayan ilk anayasal hareket 1856 İslahat Fermanında kanun önünde eşitlik ilkesinin kabulü ile sürmüştür³⁹.

Çökmekte olan devleti kurtarmak için girişilen Tanzimat Hareketleri devlet memurluğundaki "bir avuç" insanın başarısıdır. Bu "bir avuç" insanın çalışmaları sonrasında Abdülaziz bir konuşmasında "Hangi mezhepten bulunsa bulunsunlar bütün tebaam aynı vatanın evlatlarıdır. Herkes dini inancında serbesttir demiştir. Padişahın bu sözlerinden çıkan önemli sonuçlarından biri şeriat hükümlerinin yetersizliğinin bizzat Halife tarafından kabul edilmesidir. Başka bir deyişle Yeni bir hukuk düzeni meydana getirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Abdülaziz'in 1861 ve 1875 yıllarında yayınladığı fermanlarla, temel hakların güven altına alınması hareketi devam etmiştir⁴⁰.

Ülke içerisindeki bu hareketler yurt dışında da destek görünce anayasal düzen ufukta görülmeye başlamıştır. İşte bu adımların sonunda 1876 Anayasasına ile gelmiş ve yalnız Türk tarihinin değil, İslam tarihinde ilk yazılı anayasası⁴¹ meydana getirilmiştir.

2. 3. 1. Meşrutiyet Anayasası

II. Abdülhamit' in tahta gelişiyle artık anayasa çalışmaları hızlandırılmıştır. Mithat Paşa başkanlığında görevlendirilen komisyon anayasa metnini yazmaya başlamıştı. Komisyon devlet adamları ve ulemeden kurulmuştu. Komisyona verilen metnin ki bu metnin Mithat Paşaya ait olduğu sanılıyor, üzerinde çok çalışmalar yapılmıştı⁴². Ayrıca bu metnin yanında Prusya ve Belçika anayasalarından da yararlanıldığı bilinmektedir⁴³. Sonuçta metin komisyon ile Abdülhamit arasında kuşa çevrilmişti. Abdülhamit'in Kanunu Esasi'yi 23 Aralık 1876 sabahı imzalanmasıyla hazırlık da sonuçlanmıştı. Anayasa görkemli top atışlarıyla öğleden sonra ilân edildi.

Anayasanın hazırlanması sırasında Mithat Paşa ile Namık Kemal arasındaki sürtüşmelerin anayasanın yürümezliğinde payı olduğu bilinmektedir⁴⁴. Mithat Paşa diğer bir

³⁷Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978, s.132.

³⁸Ahmet Mumcu, "Atatürk ve Anayasa", s. 582.

³⁹ Aynı yer.

⁴⁰ İlhan Arsel, **Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına (Şeriat Devletinden Laik Cumhuriyete)** Ank.1975,s.25.

⁴¹ Ahmet Mumcu, **Atatürk ve Anayasa**, s. 582.

⁴² Niyazi Berkes, **a.g.e.** s.321-322.

⁴³ Coşkun Üçok, **a.g.e.** s. 220.

⁴⁴ Niyazi Berkes, **a.g.e.** s. 303.

konuyu da sorun yapmıştı. Tersane konferansının dağılması için anayasa çalışmalarını düzensiz şekilde hızlandırmıştı⁴⁵.

2. 3. 2. 1876 Anayasasının Getirdiği Sistem

Anayasa 11 bölüme ayrılmış ve 119 maddeden oluşmaktadır. Bölümler sırasıyla Osmanlı Devleti Memleketleri, Osmanlı Devleti Tebaasının Genel Hukuku, Devlet Vekilleri, Memurlar, Meclis-i Umumi, Heyet-i Ayan, Heyet-i Mebusan, Muhakeme, Yüce Divan, Vilayetler ve Çeşitli Maddeler olmak üzere anayasa tamamlanmıştır⁴⁶. Anayasanın birinci maddesine tek devlet niteliği egemendir. Fakat egemenliğin kaynağı ve kullanılış şekli bakımından Osmanlı Devleti mutlak monarşiydi. 1876 Anayasası egemenliğin Padişaha ait olduğunu benimsemiş, bununla da kalmayarak istediği şekilde kullanılmasının esaslarını getirmişti. Egemenlik anayasanın üçüncü maddesi hükmüne göre babadan erkek evlada irsen geçecek şekilde ayarlanmıştır. Anayasanın başlıca öngördüğü devlet organları Padişah, Meclisi-i Umumi (Parlamento) ve mahkemelerdi. Ayrıca egemenlik denilen gücün sadece Padişaha ait olduğu ve bu gücü doğrudan doğruya Tanrı'dan aldığı esasını getirmişti.

1876 Anayasası egemenlik hakkının millete ait olabileceği düşüncesine yer vermemiştir⁴⁷. Egemenlik kayıtsız şartsız Osmanlı sülalesine aittir. Anayasaya göre (5. madde) Padişahın kişiliği kutsal ve sorumsuzdur. Parlamento varsa da anayasadaki hükümlere göre Padişaha sınıksız bağlıydı⁴⁸.

Yasama görevini yapacak olan Parlamento, Heyet-i Mebusan ve Ayan Meclisi adı verilen iki ayrı meclisten oluşuyordu. Ayan Meclisi seçim yolu ile değil fakat Padişahın tayin edeceği üyelerden oluşuyordu. Ayan Meclisi, diğer Meclis tarafından kendisine gönderilecek tasarıları inceler ve tartışır. Tüm olarak reddettiği bir tasarı o yılki toplantıları esnasında artık bir daha Mebusan Meclisinde görüşülemezdi. Onayladığı tasarıları ise imzalanmak ve yayınlanmak üzere Padişaha gönderirdi⁴⁹.

Anayasada ayrıca Meclisi Mebusan'ın halk tarafından seçimi ile Ayan Meclisinin seçimi üzerine kimi kurallar da getirilmiştir. Bunlar arasında bir oranlama da yapılmıştır. Yasama gücü yalnız Padişaha toplanıyordu. Padişaha parlamentoyu kapamak, Kanunu Esasiyi askıya almak yetkisi verilmişti. Yürütme parlamento çevresinde Padişaha bağlıydı⁵⁰.

Anayasa, içerisinde yeni bir yenilik taşıyordu. Yüce Divan bölümünde bütçeye ilişkin hükümler de vardı. Bütçenin düzenlenmesi ve ayarlanması anayasayla düzene sokuluyordu⁵¹. 1876 Anayasasında kişi hak ve özgürlükleriyle ilgili hükümlere de yer verilmiştir. Vergilerin eşitlik ve adalet esasları gereğince alınacağı, hiç kimsenin kanun dışı yollarla cezalandırılmayacağı, demek kurma özgürlüğü, devlet memurluklarında yeterlilik esasına göre hareket edileceği, mal dokunulmazlığı vb. Ancak ne var ki bu hak ve Özgürlükleri teminata bağlayan bir mekanizma kurulmamıştı⁵².

2.Abdülhamit, bu özgürlüklerin altına bir "bomba koymayı ihmal etmemişti". Anayasadaki ünlü 113. madde ile Padişaha bütün hak ve özgürlükleri istediği zaman uygulama, istemediği zaman uygulamama hakkı veriliyordu. Madde, devletin güvenliğini bo-

⁴⁵ Aynı eser, s. 324.

⁴⁶ Suna Kili -Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Ank. 1985, s. 31.

⁴⁷ İlhan Arsel, **a.g.e.** s. 29 – 31.

⁴⁸ Suna Kili - Şeref Gözübüyük, **a.g.e.** s. 31.

⁴⁹ Aynı eser, s. 35 – 38.

⁵⁰ Niyazi Berkes, **a.g.e.** s. 327.

⁵¹ Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **a.g.e.** s. 41.

⁵² Aynı eser, s. 32 – 33.

zar sandığı kişileri, basit bir polis soruşturmasıyla, memleketten sürebilir ve Bakanlar Kurulu aracılığıyla çıkaracağı geçici tüzükler ve kararlarla kişi özgürlüklerini işlemez hale sokabilirdi⁵³. Nitekim öyle de olmuştur, Padişah yetkilerine dayanarak hürriyet savaşı veren kişileri etkisiz hale getirmiştir.

2. 3. 3. 1876 Anayasasının Sonu ve Önemi

1876 Anayasası içinde taşıdığı çelişiklere, yetersizliklere rağmen uzun süre yürürlükte kalmadı. Anayasanın kapsamından da anlaşılacağı gibi bu anayasa, Osmanlı siyasi mekanizmasına yeni bir şey getirmemiş, aksine eski sistemi kanuni hale getirmiştir.

Anayasa, tüm olumsuzluklara rağmen başlangıç sayılması açısından önemlidir. Daha sonraki olaylara öncülük etmesi ve yeni fikirleri olgunlaştırması bakımından büyük önem taşımaktadır⁵⁴.

Osmanlı Devletinin çağdaşlaşması için on yıllardır verilen mücadele yeni bir dönüm noktası kazanıyordu. Bu mücadeleyle Osmanlı Devleti yıllar sonra parlamentoya kavuşacaktır. Berkes, Kanun-u Esasinin önemini şöyle açıklamaktadır⁵⁵:

"Yönetici tabakanın, hatta aydınların derin bir moral çöküşü içinde oluşu halk yığınlarının en büyük haksızlıklara bile sesini çıkaramayacak kadar güçsüz oluşu". Demektedir. Bu sistem de kuşkusuz anayasalı mutlakiyet yönetimi getiriyordu"

Bu anayasal süreç uzun sürmedi. Abdülhamit Parlatmentonun çıkmaza girdiğini ve onun yanında da Rusya ile olan savaş dolayısıyla Meclisi dağıttı⁵⁶. Fakat şunu da belirtmek gerek, bu hakkı Abdülhamit anayasadan alıyordu.

2. 3. 4. II. Meşrutiyet Dönemi ve 1909 Anayasa Değişiklikleri

1876 Anayasasının rafa kaldırılmasından sonra Abdülhamit' in kişisel-keyfi yönetimi dinden aldığı destekle yürütölmek istendi⁵⁷. Fakat daha sonraları İttihat ve Terakkinin önderliğinde yürütölen çalışmalarla 24 Temmuz 1908 tarihinde Mebusan Meclisi'nin açılmasıyla "istibdat" yönetimi sona erdi.

2. 3. 5. 1909 Anayasa Değişikliklerim Getirdiği Sistem

1909 değişiklikleri, 1876 Anayasasının bölümlerini almakla beraber, kimi maddeleri değiştirilmiş, kimi maddeler de eklenmiştir⁵⁸. Yapılan değişikliklerle her şeyden önce parlamenter rejim mekanizması kurulmuştur. Yasama ve yürütme güçleri arasında az çok bir denge kurulmaya çalışılmış, bunun içeride bir yandan Hükümet - Parlamento karşısında siyasetten sorumlu bırakılması sağlanmıştır⁵⁹. Devletin en yüksek organı Padişah görünüyorsa da, Padişaha tanınan yetki ve imtiyazların artık belli esaslara bağlanarak doğrudan doğruya Kanunu Esasi ile sınırlanmıştı.

Padişahın Meclis'in önünde yemin ettirilmesi egemenlik hakkını kendi keyfi ve isteğine

⁵³ Aynı eser, s. 43.

⁵⁴ Hamza Eroğlu, **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, 1982. s. 56.

⁵⁵ Niyazi Berkes, **a.g.e.** s. 225.

⁵⁶ Aynı eser, s. 329.

⁵⁷ Aynı eser, s. 331.

⁵⁸ Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **a.g.e.** s. 75.

⁵⁹ İlhan Arsel, **a.g.e.** s. 34.

göre kullanma imkânından yoksun bırakılmış olunmaktaydı⁶⁰. 30. maddeye göre, Padişaha tanınmış olan geniş yetkileri gerçekte kullanacak olan Padişah değil, Bakanlar Kurulu olmaktadır. Padişah, Sadrazam doğrudan atadığı halde bakanları Sadrazam atayabilmekteydi. Getirilen hükümlerle Padişah, artık her istediğini bakanlarına yaptırmak imkânına sahip değildi.

Diğer yandan Anayasanın 80. maddesinde yapılan değişikliklerle Bütçe Kanunu'nun harcamalar kısmına Mebusan Meclisince karar verilebileceği belirtilmiş⁶¹ ve böylece Mebusan Meclisi, hükümet üzerinde etkin hale geliyordu.

Diğer bir değişiklikle Padişaha verilen Mebusan Meclisinin fesih kararı, Ayan Meclisi'nin onayının alınması hükmü getirilmiş⁶² ve Meşrutiyete uymayan bu durum ortadan kaldırılmıştı. Kanunların hazırlanması ve değiştirilmesine ilişkin tekliflerde Padişahın onayı kaldırıldı⁶³.

1909 değişikliklerinde kişi hak ve özgürlükleri ile bunların güvence altına alınması doğrultusunda gelişmeler oldu. Kuşkusuz en büyük değişiklik, 113. maddenin kaldırılmasıydı. Padişahın bir soruşturma ile istediği kişileri sürgüne gönderme hakkını veren madde kaldırılarak Padişahın özgürlükleri keyfi olarak ortadan kaldırılması imkânı yok ediliyordu. Kişi dokunulmazlığını her türlü saldırıdan koruma güçlendirildi (10. madde)⁶⁴.

Bunlardan başka Anayasaya haberleşmenin gizliliği ve toplanma özgürlüğü esasları eklenmişti ki, bu maddeler 119, 120, 121. Maddelerdir⁶⁵.

2. 3. 6. 1909 Değişikliklerinin Önemi

Parlamentonun açılmasıyla Mebusan Meclisi önce millet egemenliğinin temsilcisi olduğunu kanıtlama yoluna girmiştir. Tarihimizde güvensizlik oyu ile ilk kez bir Hükümeti düşüren Meclis, bu dönemin ilk Meclisidir⁶⁶. Kuşkusuz en büyük yeniliği Osmanlı Devlet sisteminin bu dönemde biçimsel açıdan parlamenter sistem kazanmasıdır.

1876 Anayasasından farklı olarak bir takım meşrutî özellikleri içinde taşımaktaydı. Ayrıca 1876 Anayasası'nda yer alan din, bu Anayasa'da da belirtilmiştir. Laiklik gelişmeleri bu Anayasa'da da yer almamıştır.

Parlamenter sistem İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele geçirmesiyle sekteye uğramakla yüz yüze kalmıştır. Ayrıca bu Partinin Meclisi fesih kararının Ayan Meclisi'nin onayını kaldırmakla⁶⁷ meşrutiyete olumsuz etkilerde bulunmuştur. İttihat ve Terakki'nin baskıcı yönetimi ve sonrasında meydana gelen 1. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması Meclisi işlemez hale sokmuştu. Bu durumu, Vahdettin'e Mebusan Meclisini yıldırım ve onu boyun eğere hale getirmek imkânını veriyordu. Mebusan Meclisinin 21 Aralık 1918 tarihinde dağılmasıyla II. Meşrutiyet dönemi de sona eriyordu.

⁶⁰ Aynı eser, s. 35.

⁶¹ Aynı eser, s. 77.

⁶² İlhan Arsel, a.g.e. s. 37.

⁶³ Aynı eser, s. 38.

⁶⁴ Aynı eser, s. 39.

⁶⁵ Suna Kili, Şeref Gözübüyük, a.g.e. s. 78.

⁶⁶ İlhan Arsel, a.g.e. s. 40.

⁶⁷ Aynı eser, s. 42.

3. Cumhuriyet' İn Kuruluşu ve Milli Egemenlik

3. 1. Millet Egemenliğine Dayalı Devlet Sistemi

Atatürk askerî ve siyasî başarılarla yetinmemiş, Türk milletinin çağdaş bir toplum düzeyine ulaşmasını sağlamak için köklü değişikliklere girişmiştir. Bu bakımdan Atatürk, bir medeniyet savaşı da kazanmak karar ve azmi içinde bulunuyordu.

Türk İnkılabı, bütünüyle 1919'dan önceleri Atatürk'ün kafasında belirmiştir⁶⁸. Bu sistemini, 19 yıl gibi kısa bir sürede, acele etmeden, belli bir sıra takip ederek birer birer gerçekleştirilecektir⁶⁹. Kullandığı metodu Atatürk Nutuk'ta şöyle açıklamaktadır⁷⁰.

"Tatbikatı bir takım sayhalara ayırmak ve vakayi ve hâdisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını ihzar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasıl olmaya çalışmak lazım geliyordu".

Atatürk'ün çizdiği yön ve hedeften asla sapma olmadı e Atatürk, önce vatani kurtararak millî bağımsızlığı sağlamış, saltanatı yıkararak millet egemenliğine dayanan bir yönetimin temellerini atmış, hukuk düzenini çağdaşlaştırmış, Laikliği getirerek, millî tarih, millî dil çalışmalarıyla millî bilinci yaratmıştır. Türk İnkılabı üzerine değerli bir kitap hazırlamış olan Prof. Bernard Lewis, bu köklü değişimleri şöyle özetlemektedir⁷¹.

"Türkiye'de temel değişiklik İslami bir imparatorluktan millî bir Türk devletine, bir Ortaçağ teokrasısından anayasalı bir Cumhuriyete, bürokratik bir feodalizmden modern bir kapitalist ekonomiye birbirini izleyen reformcu ve radikal dalgaları tarafından uzun bir sürede tamamlandı".

Atatürk'ün daha önceki devirde olduğu gibi Millî Mücadele'nin başından "hayata gözlerini kapayınca kadar HALKIN İÇİNDE KALMAK ve HERŞEYİ HALK İLE BERABER YAPMAK temel alışkanlık ve kararı idi"⁷². Millî birlik ve beraberliği sağlamak için hemen harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, "İngiliz himayesini", "Amerikan mandasını" ve "Mahallî halâs" çarelerini matuf kurtuluş tekliflerinin yerine; ciddi ve hakiki kararın ne olduğunu şöyle açıklıyordu⁷³:

"Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı, o da hâkimiyeti milliyeye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek."

Hakikî kurtuluşun parolası da tespit edilmişti. Bu; "ya istiklâl ya ölüm"dü⁷⁴. İlk kararın gerçekleştirilmesi yolunda atılan adımlar bunu takip etti. Hedefe yürürken asla sapma olmadı. Atatürk 21/22 Haziran 1919 gecesi yaveri Cevat Abbas Bey'e dikte ettirdiği "Amasya Tamiminde"⁷⁵:

⁶⁸Bedia Akarsu, **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, Ankara, 1981, s. 8.

⁶⁹Bkz. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, İstanbul, 1934, s.137.

⁷⁰Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk I**, On dördüncü Basılış, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1981, s. 14.

⁷¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kırıatlı, Ankara, 1970, s. 474.

⁷²Cemal Kutay, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Ankara, 1973, s. 200.

⁷³ **Nutuk I**, s. 12.

⁷⁴ **Aynı eser**, s. 13.

⁷⁵ **Aynı eser**, s. 30 – 31, Milli egemenlik ilkesine geçiş ilk önce "Amasya Tamimi" ile başlamıştır. Erzurum ve Sivas Kongresinin toplanması bunu izlemiştir. Osmanlı Meclisi Mebusan'ın toplanması başarısızlıkla sonuçlanınca. 23 Nisan 1920'de TBMM, kurulmuştur.

“1— Vatanın tamamıyeti, milletin istiklâli tehlikededir.

2 -Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır”.

Diyerek Sivas'ta bir millî kongrenin toplanmasını da istiyordu. Önce Erzurum sonra Sivas'ta toplanan kongreler göstermektedir ki, Atatürk, İstiklâl mücadelesini milletle birlikte yürütmek istiyordu. Nitekim bundan sonraki gelişmeler bunu ispat etti.

Vatanın tamamıyeti milletin istiklalinin tehlikede olduğu Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alman kararlarda da yer aldı. Türk Milleti İstiklâlini yine kendi azim ve kararı ile kavuşmalıydı. İstanbul'da milletin temsilcilerinin toplanması işgal altında olduğu içinse, da doğru değildi. Anadolu'nun en emin yeri olan Ankara'da Milletın temsilcilerinin toplanması ve milletin mukadderatını yine milletin tayin etmesi tek çıkar yoldu. Gelişmeler bunu gerektirmiştir⁷⁶.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de, yani İstanbul işgal edilip son Osmanlı Meclisi'nin dağıtılmasından üç gün sonra vilayetlere ve kolordu kumandanlıklarına gönderdiği genelge ile "Fevkalâde salâhiyeti haiz bir meclisin Ankara'da içtimai ve dağılmış Meclisi Mebusundan Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise iştirak etmesi zaruretinden bahsedilerek yeni intihabat başlanması bildiriliyordu"⁷⁷. Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın seçildiği "Seçim Kanunu" aynı kalmakla birlikte, 23 Nisan 1923 te Türkiye Büyük Millet Meclisi Milletın temsil edildiği Meclis-i toplandı⁷⁸.

Türk milleti "Milli Egemenliğine" sahip çıkıyor ve Meclis'in en yaşlı üyesi Sinop Milletvekili Şerif Bey'in açış konuşması ile⁷⁹: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "milletin mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığı..." açık seçik belirtilerek Türk Milleti'ne ve bütün dünyaya ilân ediliyordu. Meclis milletin istiklâl ve hürriyetini sağlamayı, Anadolu'dan düşmanı atmayı temel gaye edinmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin daha ilk açıldığı günlerde Atatürk'ün söylediği sözler de anlamlıdır. Atatürk, Padişah ve Halifelik hususunda, Milli birliğin bozulmasına meydan vermemek, Meclisin toplanma gayesine aykırı düşmemek, İtilaf devletlerine hukuki açıdan müdahale etme fırsatı vermemek gibi sebeplerle Meclis'te yaptığı konuşmalarda; "Halifelik ve Saltanatın esaretten kurtarılmasından söz etmişse de⁸⁰ daha sonraki gelişmeler; Atatürk'ün temel hedefinin vatanın kurtuluşundan sonra, egemenliğin kayıtsız şartsız millete devretmek olduğunu göstermiştir⁸¹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi yurttta otoritesini sağladıktan sonra düzenli orduyu kurma çalışmalarını da tamamladı# Bir yandan vatanımızı işgal eden düşmanlarla mücadele yürütülürken bir yandan da yeni bir düzen kurma yolunda çalışmalar yapıyordu.

Daha Meclis açılır açılmaz Atatürk'ün 24 Nisan 1920'de verdiği önerenin kabul edilmesinden ve yapılan konuşmalardan kesin olarak şu anlaşılıyordu:

⁷⁶ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, Cumhuriyet Tarihi, İstanbul, 1934, s. 26 - 49; **Nutuk I**, s. 44, Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Kayıran, "Ulusal Egemenliğe Doğru: Erzurum ve Sivas Kongrelerinin Toplanması", **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, c. 3, Sayı: 1, (1990), s. 171 – 183.

⁷⁷ Tarih IV, s. 51.

⁷⁸ Kemal DAL, "Milli Egemenlik ve Temsili", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: II, Sayı:4 (Kasım 1985), s.105.

⁷⁹Bu konuşma için bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt: 1, Ankara, 1961, s. 2-3.

⁸⁰**T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt: 1, s. 30-32.

⁸¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu, çalışmaları hususunda daha geniş bilgi için bkz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Türkiye'de Ulusal Egemenliğin Kurulması ve Tanıtılması", **Türk Dili**, Yıl 19, Cilt XXII, (Mayıs 1970), Sayı 224, Ss. 72 – 89, Yunus Nadi, **Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar**, İstanbul, 1955, İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünsel Yapısı**, Eskişehir, 1985.

Milli irade vatanın geleceği ile ilgili işlere bilfiil el koymuştu. Meclis'in üstünde bir güç yoktu. Meclis hem vatan savunması ile hem devletin yönetimi ile ilgili bütün işlere bakacaktı. Kısaca hukuk yönünden de milli egemenlik kurulmuş oluyordu⁸².

Türk devletinin kuruluşu ve T.B.M.M.'nin yetkileri tespit edildikten sonra Atatürk'ün hazırlayıp sunduğu 13 Eylül 1920 tarihli tahrir Meclis'in 18 Eylül 1920 tarihli toplantısında okundu. Bu tahrirde devletin siyasi, sosyal, İdarî ve askeri bakımdan takip edeceği politika tespit edilmiştir. Aradan dört ay geçtikten sonra da Teşkilatı Esasiye Kanunu olarak 20 Ocak 1921' de ilân edilmiştir. Burada kuvvetler birliği ilkesinin esas olduğu ve bütün gücün millette olduğu açıkça tespit edilmiştir.

Hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, idare usulünün halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayandığı (Madde 1) belirtilmişti. Diğer maddelerine de bakıldığında bu Anayasa ile getirilen sistemin "Reissiz bir Cumhuriyet" olduğu görülebilmektedir⁸³.

30 Ekim 1922 Tarihinde 307 Numaralı bir kararla da, "Osmanlı İmparatorluğu'nun inkıraz bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Teşekkül Ettiğine Dair Heyeti Umumiye Kararı" ile de padişahlığın kaldırıldığına ve "Makamı Hilafeti esir "bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi"⁸⁴. Türk'ün öz vatani Anadolu'dan düşman atılmış, bir Türk Devleti daha tarihte yerini almış, yönetimi de esas itibariyle belli olmuştu. Sıra bu yönetimin adının konmasına gelmişti. Nihayet o da yapıldı ve "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevadinin Tavzihen Tadiline Dair Kanun" 29 Ekim 1923'te kabul edildi⁸⁵. Buna göre: "Madde 1.Hâkimiyet, bilakaydû şart Milletindir. İdare-i usule halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli hükümeti, Cumhuriyettir".

Atatürk'ün Erzurum Kongresi'nin toplanmasından önce söylemiş olduğu; "şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır"⁸⁶ sözü de gerçekleşmiş oldu.

Cumhuriyet'in ilan edildiği gece "oybirliği" ile Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanlığına seçildi⁸⁷. İlk Cumhurbaşkanımız bu seçim üzerine yaptığı tarihi konuşmada şunları söyledi⁸⁸:

"... Milletin teveccühünü daima nokta-i istinat telakki edecek hep beraber ilerice gideceğiz Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır".

3. 2. Cumhuriyetçilik İlkesinin Esasları ve Nitelikleri

"Cumhuriyetçilik ilkesinin" esaslarına geçmeden önce buraya kadar anlatmaya çalıştıklarımızın bir özetini vermek konuyu daha iyi kavramamız "bakımından faydalı olur düşüncesindeyim. "Cumhuriyetçilik İlkesinin" benimsenmesinde etken olan hususların başında:

⁸²Bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt I, s. 30-32, 36-37.

⁸³Bkz. Suna Kili -A.Şerif Gözübüyük, a.g.e. s. 91-93, ayrı bir kısımda incelendi.

⁸⁴Bekir Sıtkı Yalçın -İsmet Gönülal, Atatürk İnkılabı, Ankara, 1984, s.285

⁸⁵B. Sıtkı Yalçın, a.g.e. s.293

⁸⁶Mazhar Müfit KANSU, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C. I, 2.baskı, Ankara, 1986, s.73.

⁸⁷Cumhuriyet'in ilanı hususunda "Tatbiki için münasip zaman beklediğim bir fikri tatbik anı gelmişti", diyen Atatürk bu gelişmeleri NUTUK'unda ayrıntılı şekilde anlatmaktadır. Bkz. Nutuk II, s.796-845.

⁸⁸Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, s.326.

Tarih boyunca kurulan Türk devletlerinin yönetim esasının adı "Cumhuriyet" olmamakla beraber, meşrutiyet ve Cumhuriyet yönetimlerinde var olan kurultaylar ve danışma meclislerini daima oluşturdukları gerçeğidir. Hakan ve Padişahlar böyle bir meclis toplanmadan hiçbir zaman büyük kararlar vermemişlerdir. Türk devletlerini idare yetkisi, hükümdar dâhil hiç kimsenin tek başına elinde toplanmamıştır ve "ortak sorumluluk sistemi adını verebileceğimiz bir sistem bütün Oğuzlar Devleti yapılaşma hâkimdir"⁸⁹. İslâmiyet'ten sonraki Türk devletlerinde de bu durum devam etmiştir. Yetkilerin bir elde toplanmaması, bugünkü demokratik sisteminde esasını teşkil eder. Türk devletlerinde kararların, bir nev'i parlamento, olan "kurultay" tarafından hem de uzun tartışmalardan sonra alındığı görülmektedir⁹⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bu danışma meclisleri genişletilmiş kubbe altı toplantıları biçiminde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun gerileme dönemlerinde de bu meclisler toplanmıştır. Ancak, genel olarak bilgisiz ve milletimize düşman unsurlar devlet yönetiminde yer aldıklarından, bu genişletilmiş kubbe altı toplantılarında alınan kararlar vatanımızı yüceltecek nitelikte olamamıştır. Alınan kararlar, ya dış baskılara ya da Osmanlı Devleti'nin menfaatleri doğrultusunda Divanı Hümayun Başkâtibi Halet Efendi'nin Yunanlılar lehine çalışması ve Türklüğe verdiği zarar, Türk olmayan unsurların devlet yönetiminde etkin görev alabilmeleri durumunda ortaya çıkacak sonuç hakkında, uyarıcı olması gereken yüzlerce olaydan sadece birisidir⁹¹. Yönetimde yalnızca hayatını ve istiklalini kurtarmak için çalışarak sağlanabileceğini hak ve yetki sahibi olmanın yolunun da çalışmaya dayandığını ifade etmiştir⁹². Atatürk, Türk halkının sınıf esasına dayanmadığını şu şekilde ifade etmiştir⁹³:

"Bizim halkımızı menfaatleri yekdiğerinden ayrılır sınıf halinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve muhassalai mesaisi yekdiğerine lâzım olan sınıflardan ibarettir".

Cumhuriyetçilik ilkesi siyasal mekanizma yönünden tüm atılımların da itici gücü olmuştur. Halkçılık düşüncesinin de temel kaynağı "Milliyetçilik" ve "Cumhuriyetçilik" ilkesidir.

Atatürk'ün "Devletçilik İlkesi" bilhassa devletin ekonomi alanındaki faaliyetlerini demokrasi ve "Cumhuriyetçilik İlkesi" çerçevesinde kesin olarak sınırlamaktadır. Bu konuda Atatürk şunları söylemiştir⁹⁴:

"Prensip olarak, devlet, ferdin yerine kaim olmamalıdır. O halde, diyebiliriz ki, ferdiyet inkişafının mani karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetinin hududunu teşkil eder". "Laiklik ilkesi" ve "İnkılapçılık ilkesi" de "Cumhuriyetçilik ilkesi" çerçevesinde ele alınmalı ve sınırları da siyasi hürriyet ve demokrasi prensiplerine uygun olarak çizilmektedir".

Özetlersek "Cumhuriyetçilik İlkesi" "Milli Devlet ve Çağdaş Medeniyet İlkesi" ile birlikte doğup gelişmiştir. Bütün Türk Vatandaşlarının kanunlar önünde eşitliğini,

⁸⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Altay Köymen, "Türkler ve Demokrasi" **50.Yıl Konferansları**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (Türkiye Cumhuriyeti'nin 50.Yılı) yayınları, Ankara, 1976, s. 152.

⁹⁰ M. A. Köymen, **a.g.m.** s.153. (Bu husus belgelere dayanarak açıklanmaktadır).

⁹¹ **Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**. Hazırlayan: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 1985, s. 31.

⁹² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, s.126.

⁹³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s. 112.

⁹⁴ Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, s. 58.

hürriyetini sağlamak amacına yöneliktir. Cumhuriyetçilikte çok partili parlamenter sistem esastır. Tam bağımsız ve milli bir siyaset takip edilmesi, milli çıkarlarımız tehlikeye girmedikçe "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" prensibine uyulması da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel politikasını teşkil eder.

4. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Döneminde Anayasal Düzen

4. 1. Kurtuluş Savaşı

Osmanlı İmparatorluğunu diriltme, yaşatma hatta büyütme özlemleriyle girilen savaş 1918 Kasımında sona erdiği zaman bu İmparatorluktan geriye bir Türk milleti bile kaldığına pek az kişi

İnanıyordu. İmparatorluğun parçalanması, Anadolu halkını yeni bir mücadeleyle karşı karşıya bırakmıştı, bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak ve Anadolu'da Milli bir devletin kurulması için bir komutan, yani Mustafa Kemal Anadolu'ya geçiyordu. Anadolu'daki mücadele biri içle diğeri dışla olmak üzere iki cepheye karşı yapılmıştır.

Birinci mücadele; iktidarı sınırlama, demokratikleşme, padişah egemenliğinden yavaş yavaş "Milli Egemenlik" kavramına geçmedir⁹⁵. Diğer mücadelede Türk milletini parçalamak, yutmak isteyen emperyalist devletlere karşı verilmiştir. Bu iki oluşum yanyana sürdürülerek büyük bir dinamizm yaratılmıştır.

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de toplanmasıyla birlikte Türk Anayasa tarihinde egemenliğin kaynağı ve kullanılışı bakımından son derece önemli bir değişiklik olmaktadır. Mustafa Kemal, Meclis açıldıktan bir gün sonra (24 Nisan) Meclis'in işleyişi ve bu işleyişin nasıl olacağına ve en önemlisi de Meclisin konumuna ilişkin bir önerge vermişti. Bu tasarı millet egemenliğine dalalı yeni bir devleti müjdeliyordu⁹⁶. Mustafa Kemal Kanun-u Esasinin yürürlükte olmadığını ve bu anayasanın çözüldüğünü belirterek Anayasanın bıraktığı boşluğun derhal doldurmak zorunluluğu olduğunu bildirir⁹⁷. TBMM'nin bu zorunluluk üzerine toplandığından söz eder⁹⁸. Öyle ise TBMM'nin ilk görevi anayasal düzeni kurmaktır. Ve anayasal düzenin kurulması için çalışmalara başlanılır.

4. 1. 1. Meclis Hükümeti

Anayasa hazırlıklarını vermeden önce Kurtuluş Savaşı sırasında devlet yapısının temel özelliği sayılan "Meclis Hükümeti" sistemini açıklamaya çalışalım:

Meclis hükümeti denilen sistemin ilk örneğine büyük Fransız İhtilalinin Konvansiyon döneminde rastlanılmaktadır⁹⁹. Bu sistemde yasama ve yürütme hatta bazen de yargılama yetkileri bir mecliste toplanmaktaydı¹⁰⁰. TBMM'de böyleydi. Kanunlar meclis tarafından yapıldığı gibi yürütme işleri de "İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun'la" 2 Mayıs 1920 tarihinde¹⁰¹ her üyesi Meclis içinde yine

⁹⁵Mümtaz Soysal - Fazıl Sağlam "Türkiye' de Anayasalar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul,1983. s.22.

⁹⁶M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, Ankara, 1984. s.589.

⁹⁷Ahmet Mumcu, "1924 Anayasası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 5, s.586.

⁹⁸ **Aynı eser**, s. 585.

⁹⁹ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasa...** S.40.

¹⁰⁰ **Aynı eser**, s. 41.

¹⁰¹M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, s. 595.

Meclisin salt çoğunluğuyla seçilen İcra Vekilleri Heyeti'nce yürütülür. Sistemin bir başka özelliği de devlet başkanı kurumunun olmayışıdır¹⁰². Kurtuluş Savaşı boyunca çalışan istiklal mahkemelerinin üyeleri Meclis tarafından ve Meclis üyelerinden seçilirdi¹⁰³.

İcra vekillerinin Meclis tarafından ayrı ayrı seçilmesi bir takım zorluklar getirdiğinden, 4 Kasım 1920'de adayların Meclis Başkanı Tarafından seçilmesi esası kabul edilmişti. Fakat Meclis, vekilleri doğrudan doğruya kendisi seçmek istediğinden 8 Temmuz 1922'de eski yönetime dönüldü¹⁰⁴.

Fakat Mustafa Kemal bu sistemden Lozan görüşmeleri sonrasında başlangıçta duyduğu bağlılığı türlü nedenlerle yitirmiştir.

4. 1. 2. Teşkilat- I Esasiyenin Hazırlanması

Bilindiği gibi Osmanlı imparatorluğu döneminde anayasa Kanunu Esasi adıyla adlandırılmakta idi. Bu Kurtuluş Savaşı sırasında Teşkilat-ı Esasiye adını almış bulunuyordu. Adından da anlaşılacağı gibi kökeninde teşkilatlanma, kuruluş anlamları yatmaktaydı¹⁰⁵.

Ahmet MUMCU anayasanın kabulünden önce, anayasal düzene geçişte kimi adımları şöyle sıralamaktadır:

"25 Nisan 1920'de Kuvve-i İcraiye Teşkili'ne karar verilmesi, 29 Nisan da Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun kabulü, 2 Mayıs ta İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun, en sonunda da 5 Eylül 1920'de Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun kabulü çok önemli dönem noktalarıdır"¹⁰⁶.

Ahmet MUMCU, ayrıca bu Anayasanın diğer yüzünü de açıklamakta ve şöyle demektedir. Bütün bu anayasal belgelerde egemenliğin ulusa ait olduğu konusunda bir işaret bulmak mümkün değildir¹⁰⁷. TBMM'nin tam anlamıyla bilinçli bir aşamaya varamadığını da dile getirmektedir.

Diğer yandan devletin ilk anayasal belgeleri 1919 yılında Amasya protokolü, Erzurum ve Sivas Kongre nizamname ve beyannameleriyle gün ışığına çıkmıştır.

Mustafa Kemal'in 24 Nisan 1920'deki önergesinden sonra anayasanın hazırlanması için Temel Haklar Komisyonu adıyla bir komisyon görevlendirilmişti. Komisyon, bu önerge temel alınarak bir kanun tasarısı hazırlayacaktı.

Komisyon dört aylık çalışmasından sonra "TBMM'nin Kuruluş ve Niteliği ile ilgili Kanun" başlıklı bir yasaı Meclis'e sunmuştu¹⁰⁸. Komisyon, Mustafa Kemal'in projesindeki ilkeleri bir yana iterek Saltanatın ve Hilafetin kurtuluşunu esas almıştı. Otuz gün süren sonuçsuz tartışmalardan sonra kendisine yarayacak koşulları çok iyi bilen M.

¹⁰²Soysal-Sağlam, a.g.m. s. 23.

¹⁰³Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul, 1975, s. 68 - 74.

¹⁰⁴İhsan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920 -1923)*, Eskişehir, 1985.

¹⁰⁵Mümtaz Soysal "Türk Anayasacılığında Kemalist Yaklaşımın Anlamı", *Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Bildiriler ve Tartışmalar(17 -22 Mayıs 1981)*, Ankara, 1984, s.211- 220.

¹⁰⁶*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt I*, s. 56 - 58, Cilt II, s. 11 - 12.

¹⁰⁷Ahmet Mumcu, a.g.e. s. 588.

¹⁰⁸*Nutuk*, s. 753.

Kemal 25 Eylül'de Meclisin bir gizli oturumunda oldukça önemli bir söylev verdi¹⁰⁹:

“Türk ulusunun ve onun biricik temsilcisi bulunan yüce meclisin yurt ve ulusun bağımsızlığını, yaşamasını güven altında buldurmaya çalışırken, halifelikle ve padişahlıkla bu derece ilgilenilmesi sakıncalıdır. Şimdilik bunlardan hiç söz etmemek yüksek çıkarlar gereğidir. Eğer amaç bu günkü padişah ve halifeye olan bağlılığı bir daha söyleyip belirtmekse bu kişi haindir. Düşmanların yurt ve ulusa kötülük yapmak için kullandıkları araçtır.”

Atatürk'ün bu söyleviden bir hafta önce bir proje daha sunmuştu. (13 Eylül 1920)¹¹⁰. Halkçılık programı adıyla anılan bu tasarı 24 Nisanda verilen önerge den başka yeni ilkeleri de kapsıyordu. Bu ilkelerin incelenmesi yeni bin komisyona verilmişti. Komisyonun çalışmalarından meydana gelen kanun tasarısı M. Kemal'in esas tezi olan milli egemenlik görüşünü de içine alıyor, hilafet ve saltanattan hiç söz etmiyordu¹¹¹.

Halkçılık programında belirtilen konular(siyasal, toplumsal, yönetsel ve askeri görüşleri özetleyen ve yöneten örgütleri) ile ilgili kararları içine alan tasarı üzerinde dört ay tartışıldıktan sonra kanun¹¹² 20 Ocak 1921'de meclisten geçirilmiştir.

4. 1. 3. Teşkilatı Esasiyenin Kapsamı ve Getirdiği Sistem

Anayasa dokuz temel madde ve diğer maddelerle birlikte toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Temel dokuz madde sayıldıktan sonra ikinci Hısım idare, vilayet, kaza, nahiye umumi müfettişlik ve tek madde olarak çeşitli bölümlere ayrılmıştır¹¹³.

85 Numaralı Kanunla yayınlanan 20 Ocak 1921 Anayasasının temel maddeleri:

Madde 1 - Egemenlik sınırsız ve koşulsuz olarak ulusundur. Yönetim yöntemi halkın kendi alinyazısını eylemli olarak kendinin yönetmesi ilkesine dayanır.

Madde 2 - Yürütme ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM'de belirir ve toplanır.

Madde 3- Türkiye Devleti, TBMM'ce yönetilir ve Hükümeti "TBMM Hükümeti" adını alır.

Madde 4- TBMM iller halkınca seçilen üyelere kurulur.

Madde 5- TBMM'nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süreleri iki yıldır, bunlar yeniden seçilebilirler. Eski meclisin görevi yeni meclis toplanıncaya kadar sürer, yeni bir seçim yapılamayacağı anlaşılırsa toplantı dönemi yalnız bir yıl uzatılabilir. TBMM üyelerinin her biri, kendini seçen ilin ayrıca vekil olmayıp bütün ulusun vekilidir.

Madde 6- TBMM genel kurulu Kasım başında çağrısız toplanır.

Madde 7- Din buyruklarının yerine getirilmesi, bütün yasaların konulması, değiştirilmesi, kaldırılması, antlaşma yapılması, barış yapılması ve savaş kararı verilmesi

¹⁰⁹ Aynı eser, s. 753 - 754.

¹¹⁰ Aynı eser, s. 759.

¹¹¹ Aynı eser, s. 761.

¹¹² Niyazi Berkes, a.g.e. s. 493.

¹¹³ Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze**, Ankara, 1985, s.91 - 95.

gibi temel haklar TBMM'nindir. Yasalar ve tüzükler düzenlenirken, halkın işine en uygun ve zamanın gereklerine en elverişli din ve hukuk hükümleriyle töreler ve işlemler temel olarak alınır. Bakanlar Kurulunun görev ve sorumluluğu özel yasayla belirtilir.

Madde 8 - TBMM çeşitli bakanlıkları özel yasasına göre seçtiği bakanlar aracılığıyla yönetilir. Meclis yürütme işleri için bakanlara yönerge verir ve gerektiğinde bunları değiştirir.

Madde 9 - BMM genel kuruluna seçilen başkan bir seçim dönemi süresince TBMM başkanıdır. Bu kimlikle meclis adına imza atmaya ve bakanlar kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu üyeleri, içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak TBMM başkanı bakanlar kurulunun da doğal başkanıdır¹¹⁴.

Ayrıca M. Kemal 30 Ocak 1921 tarihinde sadrazam Tevfik Paşaya gönderdiği telgrafta 10 madde eklemiştir. Maddede, anayasanın iş bu maddelerle çelişmeyen eski hükümleri eskiden olduğu gibi yürürlükte¹¹⁵.

1921 Anayasasına bir göz gezdirdiğimizde ve bu anayasanın getirdiği sistemi düşünürsek, bu belgenin Rousseau'nun halk egemenliği teorisinden esinlenmiş, radikal bir "Milli Egemenlik" düşüncesine¹¹⁶ dayandığını görürüz. Maddelerden, de anlaşılacağı gibi yeni Türk devletinin kuruluşu bu anayasa ile başlamış ve ayrıca Anayasa Osmanlı düzeninin tasfiyecilerinin anayasası¹¹⁷ durumunda uygulanmıştır.

TBMM'nin toplandığı günden itibaren kurulmakta olan yeni devlet düzeninin anayasası somut anlamda varlığını duyurmakla kalmamış, milli harekete hukuki bir temel kazandırmıştır.

Bundan başka 1921 Anayasası TBMM'ni milletin tek ve gerçek temsilci; olarak ilan ediyor, yasama yürütme yetkilerinin bu meclis elinde toplandığını hükme bağlıyordu. Böylece Osmanlı anayasasında hükümdara ait sayılan yetkiler milletin temsilcisi olan Meclise geçmiş sayılıyordu¹¹⁸. Meclis kanunları kabul, değiştirme, kaldırma, antlaşmalar yapma, barış ilan etme ve yurt savunması gibi yetkileri millet adına kullanılabilecekti¹¹⁹. 1921 anayasası halk yönetimi ve halkın idareye katılması konuların danda yeni hükümler getirmişti. Memurların bu ülkede halk ile ilgisiz oluşu, halkın amiri, halkın efendisi olarak davranması ve halkın yararına bir yönetimin konamamış olması gibi nedenlerle 1921 Anayasasında milleti doğrudan doğruya işbaşına getirmek amaç edinilmişti¹²⁰. Halka özgürlüğünü sağlamak, halkı egemen kılmak amacıyla yetinilmemiştir. İllerde, kazalarda ve nahiyelerde halk yönetiminin yürürlüğe konmasını öngörmüş ve her idari bölgede o bölge halkının seçim yoluyla temsilciler seçerek kendi yerel işlerini görmeleri imkânını yaratmak istemiştir¹²¹.

Yeni Anayasanın 7.maddesi Padişahın kutsal hakları arasında sayılan yetkileri TBMM'ne ait haklar olarak tanımıştır. 1. ve 2. maddeler ise "İslami - monarşik" Osmanlı anayasasını tüm olarak anlamsız hale getiren demokratik bir nitelik taşımaktadır. Hatta bu anayasa 7.maddesinde din buyruklarından söz etmesine rağmen (Osmanlı

¹¹⁴ M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, s. 753 - 755.

¹¹⁵ **Aynı eser**, s. 555.

¹¹⁶ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul, 1981. s.496.

¹¹⁷ Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, **a.g.e.** s. 51.

¹¹⁸ **Aynı yer.**

¹¹⁹ **Aynı eser**, s. 92.

¹²⁰ Sabahattin Selek, **a.g.e.** s.489.

¹²¹ İlhan Arsel, **a.g.e.** s.780.

anayasasının 11.maddesi ve 1924 Anayasasının 2. maddesi gibi açık hüküm getirmemekle) laik bir anayasa sayılabilir¹²².

Anayasa, Cumhuriyetçi ve Laik bir anlam taşıdığı halde Saltanat ve Hilafet hakkında karar vermemiş ve bu iki kurumu sallantıda bırakmıştır. Hemen şunu belirtmek gerekir ki muhafazakâr grubun tutumu dikkate alınmıştır. İnkılapçı kadro bu tavizi verirken, Padişahlık kurumunu tanımamış, maddelerden de anlaşılacağı gibi bu kurumun yetkilerini ele geçirmiştir. Bu özellikleriyle 1921 Anayasası, zaferden sonra görüleceği üzere bir geçiş anayasasıdır.

Anayasada diğer bir yenilik de, yeni devletin adının belli olmasıydı. Anayasanın 3.Maddesi "Türkiye Devleti" diye başlıyordu¹²³. Bu deyimden anlaşılacağı gibi devlet milli bir devlet olacaktır. Egemenliğin kayıtsız ve şartsız olarak millete ait olduğu bildirilerek yeni devletin niteliği belirtiliyordu.

"Meclis Hükümeti" konusunda da belirttiğimiz gibi kuvvetler birliği teorisi anayasaya egemendir. Yürütme, yargı, yasama organları Meclis'in bünyesinde toplanıyordu ve kuvvetler ayrılığı o dönemin kadrosunun düşüncesi değildi.

Anayasının bu olumlu yönlerine rağmen hem şekil bakımından hem de içerik bakımından kimi bilim adamlarınca belirtildiği üzere¹²⁴, klasik anayasa tekniğine uygun değildir.

Başlıca devlet başkanlığı kurumuna dokunulmamış ve kamu özgürlükleri üzerinde durulmamıştır¹²⁵. Fakat kişi haklarından söz edilmemesi konusu dönemin olağanüstü koşullarında aranmalıdır. Bu dönemde özgürlüklerden söz etmek milli hareketi çıkmaza sürükleyebilirdi. Nitekim Meclis açıldıktan sonra, Sovyet yanlısı örgütlerin çoğalması ve eylemlerini sıklaştırmaları mecliste çok tartışmalara neden olmuştur. Fakat özgürlüklerin 1909 Anayasa değişikliklerinde belirtildiği gibi, yürürlükte olduğu 10. madde de vurgulanmıştı¹²⁶.

Bu Anayasa; özelliklerini saymaya çalıştığımız gibi, devrinin olağan üstü aşamasından temel ilkeleri açıklığa kavuşturan, İnkılabın dinamik niteliğini ortaya koymaktaydı. 1920'lerin inkılapçı kadrosunun gelecek Türkiye'yi omuzlamalarının yollarını açan bir anayasa olmuştur. Osmanlı Devleti'nin tutucu kurumlarına karşı bu belge ile mücadele verilmiştir. Geçmişle hesaplaşmanın ilk meyveleri bu anayasa ile alınmıştır. Bu da kuşkusuz "milli egemenlik" ilkesidir.

4. 2. Cumhuriyetin İlanı ve 1924 Anayasası

4. 2. 1. Cumhuriyetin İlanı

Sömürgecilere karşı verilen savaş başarıyla sonuçlanmıştı. İstanbul yönetimine karşı verilen mücadele aşama aşama ilk meyvelerini veriyordu ve bu mücadelenin ileride geçmişle hesaplaşmaya gideceği belli olmaktaydı.

Saltanatın 1 Kasım 1922'de kaldırılmasından sonra önceden de oluşturulmayan Devlet Başkanlığının olmayışı kendisini bir bunalım şeklinde gösteriyordu. Ayrıca İcra

¹²² Sabahattin Selek, *a.g.e.* s.500.

¹²³ Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, *a.g.e.* s. 91.

¹²⁴ A.Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara.1969, s.34.

¹²⁵ Sabahattin Selek, *a.g.e.* s. 497 - 498.

¹²⁶ M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 755.

Vekillerinin her işe karışmaları sonucu yasama - yürütme ilişkilerinde saplanılan çıkmazdan Cumhuriyet ilan edilerek kurtulmak amaç edinildi. Öte yandan, 23 Nisan 1920'de doğan çocuğa da ad konacaktı. Fakat Saltanatın kaldırılmasından sonra tutucu çevreler bu çocuğa ad koymayı uzun süre kabul etmedikleri çalışmalarından belli olmakta idi. M. Kemal, her zamanki ustalığı ile bu güçlüğü üstesinden geleceğine hiç şüphe yoktur¹²⁷.

Cumhuriyet ilânı baştanbaşa yepyeni bin anayasa yaparak olmadı. 1921 Anayasasındaki Meclis üstünlüğü ilkesi ortadan kaldırılmadan gerçekleştirildi. Üstelik Cumhuriyeti 29 Ekim 1923'te ilan eden kanun iddiasız bir isim taşıyordu. "Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Açıklığa Kavuşturularak Değiştirilmesine Dair Kanun" 364 numaralı kanun olarak yürürlüğe konmuştur¹²⁸.

Değiştirilen ve yeni getirilen maddeleri Mustafa Kemal Nutukta şöyle anlatmaktaydı:

- Birinci maddenin sonuna "Türkiye Devletinin hükümet biçimi cumhuriyettir" cümlesini ekledim,

- Üçüncü maddeyi şöyle değiştirdim "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir" Meclis, hükümetin yönetim kollarını bakanlar kurulu aracılığıyla yönetir" Bundan başka, anayasanın temel maddelerinden olan 8. ve 9. maddeleri de değiştirilerek ve açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı.

-Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, TBMM genel kurulunca ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni Cumhurbaşkanının seçilmesine değin sürer. Eski Başkan yeniden seçilebilir.

-Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu kimliği ile gerekli gördükçe Meclise ve Bakanlar kuruluna başkanlık eder.

-Cumhurbaşkanı, Başbakanı Meclis üyeleri arasından seçer. Diğer bakanları da Başbakanı yine Meclis üyeleri arasından seçer. Sonra hepsini Cumhurbaşkanı Meclisin onayına sunar. Meclis, toplantı halinde değilse, onaylama Meclisin ilk toplantısına bırakılır.

Bu maddelere komisyonda ve mecliste din ve dille ilgili bildiğiniz bir madde de eklenmiştir¹²⁹. Ki bu madde de 2. madde adıyla anılmakta¹³⁰: "Türkiye Devletinin dini İslam'dır. Resmi dili Türkçedir". Bu madde görünüşte laiklik yolunu kapatmış görünmekle beraber ilerisini düşündükleri için konulduğunu zaman bize gösterecektir (1928 yılında da bu kaldırılacaktır).

Maddelerden de anlaşılacağı gibi Meclis içinde Seçilen Cumhurbaşkanı yine meclis içinde başbakanı seçecek, fakat bu başbakan meclisçe uygun bulunacaktır. Başbakan öbür bakanları seçtikten sonra, Cumhurbaşkanı bunları Meclisin onayına sunacaktır. Böylece cumhurbaşkanı makamı yürütmeyi yasamadan biraz daha

¹²⁷ Mümtaz Soysal, a.g.e. s. 42.

¹²⁸Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, a.g.e. s. 103, Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti(1923)**, Ankara 1971, s.303 – 317, İsmet Giritli, "Kemalizm, Milli Hâkimiyet ve Cumhuriyet Demektir", **Atatürk Yolu**, İstanbul, 1981, Ss.109-128, Enver Ziya KARAL, "Atatürk ve Cumhuriyetin Duyurulması", **Atatürk ve Devrim: Konferans ve Makaleler**, Ankara, 1981, s. 25 – 39.

¹²⁹ M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, s. 1071.

¹³⁰Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, a.g.e. s. 103.

ayırmaktaydı¹³¹. Bu değişiklikle Meclis hükümeti sistemi zarar görmüş ve Parlamenter sisteme doğru bir gidiş başlamış oluyordu¹³².

Cumhuriyetin ilanıyla; Atatürkçü kadro oluşmaya başlamıştır, Türkiye'nin çağdaşlaşması ve halkçı bir yönetimin kurulması için çalışılır.

4. 2. 2. 1924 Anayasası (20 Nisan 1924)

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni yönetimin yapısı artık şekillenmişti. Saltanatın ve halifeliğin kaldırılmasından sonra devletin anayasal yapısı daha uygun bir konuma getirilmeliydi. Öyle bir anayasa olmalıydı ki, hem devrimin o güne kadar ki gelişmesini korusun, hem de yönetimin gelecekteki gelişmelerini sağlayacak kurumlan getirsin¹³³. Ayrıca, bu ilkenin yanında çağdaşlaşan ülkenin insanlarını bütünleştirecek, gerekli birliği sağlayacak niteliği de olmalıydı¹³⁴(148). Yoksa yalnız elde edilen başarılarla yetinilir ve artık "Devrim bitti" diye batı kanunlarından aktarılmış klasik bir anayasa düzeni içine kapanılırsa yeni Türkiye'nin devrimci dinamizmi bürokratik bir devlet mekanizması içinde pek çabuk kısırlaşır donabilirdi¹³⁵.

Yarı sömürgeleşmiş ve çağdaş anlamda ekonomik tesislerden yoksun ilkel, sermayesiz, yardımsız olan bir ülke miras alınmıştı. Ne var ki ulusal kurtuluş savaşı başarıyla tamamlanmış ve yarı sömürgelik duruma son verilmişti. Bu olumsuz durumu ortadan kaldıracak yöntemlere ve kurumlara gereksinim vardı. Ülkenin çağdaşlaşmasının yollarını açacak eylemleri anayasada yer almalıydı.

4. 2. 3. Anayasanın Hızlanması ve Bölümleri

1924 Teşkilat-ı Esasiye kanunu anayasa hazırlamak üzere seçilmiş özel bin "Kurucu Meclis'in yaptığı değildir. TBMM en Üstün organ olarak yeni bin anayasa yapma yetkisini kendisinde görmüştür¹³⁶.

TBMM kendi bünyesinde oluşturduğu komisyonla bu işlevi yerine getirmiştir. Kanunu Esasi adını taşıyan komisyon¹³⁷. TBMM'ne kanun teklifini sunmuştur. Komisyon verdiği mazbatada: "Layihamızın tanziminde ilim ve fennin son telakkiyatından vesair cumhuri devletlerin kavanini esasiyesinden bir hayli istifade edildiği ve inkılabımızın ruhu daima dikkatle tutulmuştur"¹³⁸ denilmektedir.

Komisyon sözcüsü Celal Nuri Bey Polonya anayasasından yararlanıldığını, Fransa anayasasının da gözden geçirildiğini ve bu anayasadan birçok maddenin alındığını meclise açıklamıştır.¹³⁹

Birbirinden farklı kaynaklardan yararlanılarak oluşturulan Anayasa meclis hükümeti sistemini göz ardı etmeyerek tamamen milli bir anayasa niteliğinde meydana getirilmiştir. Her ne kadar 1924 Anayasası'nın istenilen kurumları yaratmadığı, yönetimin istenilen düzeyde olmadığı görüşleri ileri sürülüyorsa da "Teşkilat-ı Esasiye

¹³¹ Mümtaz Soysal, a.g.e. s.42.

¹³² Aynı eser, 43 – 52.

¹³³ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, İstanbul, 1968, Cilt 1, s.339, Halifeliğin kaldırılması hakkında bkz. Seçil Akgün, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924 - 1928)**, Ankara.

¹³⁴ Suna Kili, "Siyasal Partilerde Kadro Sorunu" **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1986.

¹³⁵ Ş. Süreyya Aydemir, a.g.e. s. 339 – 340.

¹³⁶ Mümtaz Soysal –Fazıl Sağlam, a.g.e. s.24.

¹³⁷ Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul, 1978. s.87.

¹³⁸ Aynı eser, s. 87 – 88.

¹³⁹ Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, Ankara, 1981. s. 90.

Kanunu" 20 Nisan 1924 tarihinde Meclis tarafından kabul edildi ve 20 Mayıs'ta da yürürlüğe girdi. 105 Maddelik Anayasa'nın ilk sekiz maddesi genel esasları göstermektedir. 9- 30.ncu maddelerden oluşan ikinci bölüm yasama işlerini düzenlemekteydi 31- 52.nci Maddeler üçüncü bölümde toplanmış ve yürütme organını düzenlemekteydi.53-56. maddeler dördüncü bölümü kapsamak ve yargı organı durumunu belirlemekteydi. Beşinci bölüm 68-88. nci maddeleri kapsayıp Türklerin kamu özgürlüklerini düzenlemekteydi. Anayasanın 89-105.nci maddeleri kapsayan altıncı bölüm illerin yönetiminden, memurlardan mali işlerden söz etmekteydi¹⁴⁰.

4. 2. 4. 1924 Anayasası'nın Kapsamı ve Getirdiği Sistem

1924 Anayasası Kurtuluş Savaşında zafer kazanmış olan önderlerin henüz barut kokusunu üstlerinden atamadığı, top ve tüfek seslerinin kulaklarda yankılandığı bin dönemin eseridir.

Anayasa, doğal hukuk ve bireycilik¹⁴¹ anlayışlarının egemen olduğu bir metin niteliğindedir. Bu anayasa kurtuluş savaşı günlerinde devraldığı 1-milli egemenlik, 2-kuvvetler birliği, 3-meclis üstünlüğü ilkeleri ile beraber dördüncü bir madde olarak klasik hak ve özgürlüklerin de o ana kadarki en derli toplu listesini vermektedir,

Anayasa, siyasi anlamıyla devletçi yani otoriteden yana değil, liberal ve bireyciydi¹⁴².

1920 geleneğinden kopulmamış Meclisin üstünlüğü anlayışı birçok açıdan 1924 Anayasası'nda izlerini sürdürmüştür. Sonuçta parlamenter sistem niteliği biraz ağır basan karma bir sistemin ortaya çıktığı görülmektedir¹⁴³. Bu karmalığı yaratan ikilemin tasarımı hazırlayan encümenle genel kurul arasındaki çekişmede olduğu söylenmektedir¹⁴⁴.

Tasarıda, Cumhurbaşkanı için Meclisi feshetme yetkisi verilmek istenmiş; fakat kabul edilmemiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı için görev süresi yedi yıl olarak düşünülmüş, fakat bu bir seçim dönemi olarak sınırlanmıştır. Cumhurbaşkanıya verilmek istenen veto hakkı, kanunların bir daha görüşülmesi için meclise geri gönderme yetkisi olarak sonuçlandırılmıştır¹⁴⁵.

4. 2. 5. 1924 Anayasası'nda Meclis Hükümeti ve Parlamenter Sistem

1924 Anayasası, 1921 Anayasasının egemenlik anlayışını tümüyle almıştır.1924 Anayasası "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" dedikten sonra millet adına egemenlik hakkını kullanmanın yalnız TBMM'ne ait bir yetki olduğu belirtilmekte¹⁴⁶,Türk milletinin bu Meclisin temsil edebileceği söylenmektedir. Madde 5'teyasama yetkisi ve yürütme gücü TBMM'nde belirir ve onda toplanır denilmektedir.¹⁴⁷ Bu 1921 Anayasası'nın tümüyle aynıdır.¹⁴⁸ Öte yandan Meclisin hükümeti her zaman denetleyebilme ve düşürebilme yetkisine karşılık hükümete ve cumhurbaşkanına Meclisi

¹⁴⁰Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, **a.g.e.** s. 111.

¹⁴¹Bülent Tanör, **İki Anayasa (1961- 1982)**, İstanbul, 1986, s. 129.

¹⁴² **Aynı eser**, s. 99, Ş. Süreyya Aydemir, **a.g.e.** s. 341.

¹⁴³Daha geniş bilgi için bkz. Hamza Eroğlu, **a.g.e.** s.234 – 235.

¹⁴⁴Bkz. Server Tanilli, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, İstanbul, 1976, s.318-319.

¹⁴⁵Bu konulardaki Meclis tutanakları için bkz. Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkiler (1924 - 1930)**, Ankara. 1972, s.25 - 49.

¹⁴⁶Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, **a.g.e.** s. 111.

¹⁴⁷ **Aynı yer.**

¹⁴⁸ Bkz. 1924 Anayasasının temel maddeleri.

feshetme yetkisi verilmemiştir¹⁴⁹.

1924 Anayasasında, parlamenter sistemin var olduğunu şu maddelerden çıkarmaktayız. Anayasa belgelerinde de var olduğu gibi 5.Madde'de "yasama yetkisi ve yürütme gücü TBMM'nde belirir ve onda toplanır"¹⁵⁰ demektese de; 7.Madde "Meclisin yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır"¹⁵¹, diyerek yasama yetkisini doğrudan doğruya kullanan Meclise karşı yürütme gücü bakımından bir görev ayrılığı sağlanmış olmaktadır.

Diğer yandan 1924 Anayasasında bakanların Meclis onayı alması kuralı kaldırılarak yalnızca Cumhurbaşkanının onayı yeterli görülmüştür.

1924 Anayasası sistemine parlamenter nitelik veren bir diğer madde de 46.Madde'dir¹⁵². Maddece göre, "Bakanlar Kurulu, Hükümetin genel politikasından birlikte sorumludur" esasını getirerek 1921 Anayasasından ayrılmıştır. Yürütme organının siyasal sorumluluk taşımayan kanadı durumundaki Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri de 1924 Anayasasında parlamenter sistemin gereklerine uygun biçimde düzenlendi. Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluk taşımaması, parlamenter sistemin bir özelliğidir. Cumhurbaşkanı yetkilerinin sembolik sayılması, yürütmenin Başbakan ve Bakanlar Kurulunun ele alması tümüyle 1924 Anayasasında yer almaktadır¹⁵³.

4. 2. 6. 1924 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler

1924 Anayasası, temel hak ve özgürlükleri, Türklerin kamu hakları başlığıyla¹⁵⁴, Fransız ihtilalinin ünlü formülünü hatırlatmaktadır. 68. Maddede "Her Türk hür doğar, hür yaşar. Özgürlük başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Doğal haklardan olan özgürlüğün herkes için sınırı, başkalarının özgürlüğünün sınırıdır"¹⁵⁵.

Bundan sonraki maddelerde klasik hak ve özgürlükler (eşitlik, kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünce, söz, yayın, yolculuk, sözleşme, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma gibi hak ve özgürlükler kısa birer cümle ile sıralanmaktadır.¹⁵⁶

Hakların güvence altına alınıp düzenlenmesi kanunlara bırakılmış ve sınırı kanunun çizeceği belirtilmiştir. Bu alanda yasa koyucu için bir sınır öngörmemiştir.¹⁵⁷ Diğer yandan 1924 Anayasa'sı ekonomik ve sosyal haklardan hiç söz etmemektedir¹⁵⁸.

4. 2. 7. 1924 Anayasasında Yargı Organı

1921 Anayasasında sözü edilmeyen yargı organı, 1924 Anayasasında yasama ve yürütme güçlerinden tamamıyla ayrılmıştır. 8.Maddeye göre, "yargı hakkı, millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır"¹⁵⁹.

¹⁴⁹Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, a.g.e. s. 112.

¹⁵⁰ Aynı yer.

¹⁵¹ Aynı yer.

¹⁵² Aynı eser, s. 120.

¹⁵³ Aynı eser, s. 112.

¹⁵⁴ Aynı eser, s. 124.

¹⁵⁵Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, a.g.e. s. 124.

¹⁵⁶ Aynı yer.

¹⁵⁷Mümtaz Soysal – Fazıl Sağlam, a.g.e. s.26.

¹⁵⁸ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasa...** S.45.

¹⁵⁹Suna Kili - A. Şerif Gözübüyük, a.g.e. s. 112.

Bundan başka 53-60. maddeler arasında yargıç güvencesini ve mahkemelerin bağımsızlığına ilişkin hükümler içermektedir. Ne var ki bunların gerçekleşmesi temel hak ve özgürlüklerde olduğu gibi kanun düzenlemeye bırakılmış ve özgürlüklerde olduğu gibi kanun ile düzenlemeye bırakılmış ve yargı organının yaşama ve yürütmenin etkisinden kurtaracak hükümler getirilememiştir. Daha sonra özellikle çok partili dönemde yargı organı, sık sık siyasal iktidarların baskı ve müdahalelerine maruz kaldı. Bunlara karşı çıkan birçok hukukçu da emekliye sevk edilmiştir¹⁶⁰.

4. 2. 8. 1924 Anayasasında Yapılan Değişiklikler

İnkılap süreci yaşanırken gerçekleştirilen inkılâplarla çelişen maddeler anayasadan çıkarıldı.

Yaşanılan değişiklikleri şöyle sıralayabiliriz¹⁶¹:

a) 10 Nisan 1928 tarihli değişiklik, anayasayı laikleştirmekte, daha doğrusu temel yapısı zaten laik bir nitelik taşıyan metinden "Devletin dini İslâm dinidir" diyen madde çıkarılmaktaydı. Milletvekillerinin ve Cumhurbaşkanı'nın yemin törenlerinden laik olmayan terimler de çıkarılmıştır. TBMM'nin görevleri arasındaki şeri hükümlerin yerine getirilmesi görevi çıkarılmıştır.

b) 5 Aralık 1934'te eskiden seçmek ve seçilmek hakkı yalnız erkeklere verilmişken, bu tarihten sonra kadınlara da verilmiştir. 18 yaş yerine 22 yaş sınırı getirilmiştir.

c) 5 Şubat 1937'de CHP'nin "Altı Oku" Anayasa maddeleri arasına alınmış, devlet temel özellikleriyle cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı olarak tanımlanmıştır.

d) Çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve kamulaştırılan malların karşılığının ödenmesi için özel kanunların göstereceği açıklanmıştır. Bu da 74. maddeye eklenmiştir (15 Şubat 1937).

e) 5 Şubat 1937'deki bir başka değişiklikle, "Hiç kimse mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefi görüşünden dolayı kınanamaz hükmü eklenmiştir. 75. Maddedeki tarikat sözü de çıkarılmıştır.

f) 1931 ve 1937'de bütçe tarihiyle ilgili değişikliklere gidilmiştir

Diğer yandan 10 Ocak 1945'e kadar "Teşkilat-1 Esasiye Kanunu" adını taşıyan 1924 Anayasasının dili o tarihte baştan aşağı Türkçeleştirilmiştir.

Görülebileceği gibi Anayasa uzun süre yürürlükte kalmasına rağmen az bir değişikliğe uğramıştır¹⁶².

¹⁶⁰ Aynı eser, s. 122 – 123.

¹⁶¹ Aynı Eser, s. 111 – 131.

¹⁶² Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasa**, s.49 - 50; Bu dönemin siyasî koşulları ve Atatürk'ün düşünceleri için bkz. Ergün Aybars, "Türkiye'de Demokrasinin Temellerinin Atılmasında 1923- 1927 Dönemi", **Hacettepe Üni. Türkiye'de Demokrasi...** S.182-196.

4. 3. 1924 Anayasanın Uygulanması ve Sonrası

1924 Anayasası, hem tek partili hem de çok partili siyasî yaşamda toplam 37 yıl uygulanma imkânı bulmuştur. Çok partili yaşama geçildiği 1946 yılına kadar anayasa, siyasal yaşamın bir sorunu olarak kendini göstermemiştir. 1950'li yıllardan sonra Anayasa sürekli kendini bir sorun olarak gündeme getirecektir.

Çok partili siyasî yaşama geçildikten sonra iktidara gelen Demokrat Parti, Meclis çoğunluğunu elinde bulundurduğundan Anayasadaki Meclis üstünlüğü kavramı kendi lehinde kullanmıştır¹⁶³.

Bu olumsuz durumlar, halk üzerinde etkili olmuş ve anayasa halk tarafından eksik ve yanlış değerlendirilmiştir.

Orhan ALDIKAÇTI, bu sonuca üç neden göstermektedir: Psikolojik nedenler hükümet sistemi ve özgürlüklerin teminat altına alınmış biçimi, Anayasanın halk üzerinde olumlu bir hava yaratmadığını belirtmektedir¹⁶⁴.

1960 yılında yönetime el koyan silahlı Kuvvetleri, Türk siyasî yaşamına damgasını vuracaktır. Hazırlanan Anayasa, Türkiye'de daha sonraları başlayacak siyasî tartışmalara neden gösterilecektir. Fakat bu anayasa getirdiği hürriyetçi tutumuyla, "sosyal devlet" anlayışının yerleşmesinde büyük payı olacaktır. 1980'lere gelindiğinde yeni bir anayasanın yapılmasına gidilecektir. Bu Anayasa da 6 Kasım 1982' de halkoyuna sunularak %91,3 oranında bir evet oyu alacaktır. Bu günlerde ise tekrar anayasa tartışmaları gündemdedir.

KAYNAKÇA

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, İstanbul, 1968, Cilt I.

Acheson, Patricia C., **Amerika Federal Hükümeti ve Çalışma Mekanizması**, Çev. Birol Egerman, İstanbul, 1961.

Akarsu, Bedia, **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, Ankara, 1981.

Aldıkaçtı, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul, 1978.

Amittay, Jacop Ben, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay - Levent Köker, Ankara, 1983.

Arsel, İlhan, **Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına (Şeriat Devletinden Laik Cumhuriyete)**, Ank.1975.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk I**, On dördüncü Basılış, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1981.

Atatürk, M. Kemal **Nutuk**, Ankara, 1984.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt I, Cilt II, Ankara, 1961.

Ateş, Toktamış, **Cumhuriyet ve Laiklik**, İstanbul 2007.

Aulard, A. **Fransız Devrimi'nin Siyasi Tarihi (1789 - 1804)**, Cilt: 3, Çev. Nazım Poray, Ankara, 1987.

Aybars, Ergun, **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul, 1975.

¹⁶³Mümtaz Soysal – Fazıl Sağlam, a.g.e. s.27.

¹⁶⁴Orhan Aldıkaçtı, a.g.e. s.110.

Aybars, Ergün, "Türkiye'de Demokrasinin Temellerinin Atılmasında 1923- 1927 Dönemi", Hacettepe Üniversitesi.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978.

DAL, Kemal, "Milli Egemenlik ve Temsili", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: II, Sayı:4 (Kasım 1985).

Eroğlu, Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, 1982.

Esen, Bülent Nuri, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar**, Ankara,1963.

Feyzioğlu, Turhan, "Türkiye'de Demokrasi Hareketleri konferansında Sayın Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun Konuşması", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, (Kasım 1985), Sayı: 1.

Giritli, İsmet, "Kemalizm, Milli Hâkimiyet ve Cumhuriyet Demektir", **Atatürk Yolu**, İstanbul, 1981.

Goloğlu, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti (1923)**, Ankara 1971.

Goloğlu, Mahmut, **Devrimler ve Tepkiler (1924 - 1930)**, Ankara. 1972.

Gökalp, Ziya, **Makaleler VII (Küçük Mecmuadaki Yazılar)**, Hazırlayan: Abdülhaluk ÇAY, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara. 1981.

Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, 1955.

Göksel, Ali Nüzhet, **Ziya Gökalp Hayatı, Sanatı, Eserleri**, 2. Baskı, Varlık Yayınları, İst. 1955.

Güneş, İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünsel Yapısı**, Eskişehir, 1985.

Hill, Christopher, **1640 Devrimi**, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 1983; Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih**, Ankara, 1967.

İnan, A. Afet, **Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara.1969.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I, 2. baskı, Ankara, 1986.

KARAL, Enver Ziya, "Atatürk ve Cumhuriyetin Duyurulması", **Atatürk ve Devrim: Konferans ve Makaleler**, Ankara, 1981.

Kayıran, Mehmet, "Ulusal Egemenliğe Doğru: Erzurum ve Sivas Kongrelerinin Toplanması", **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 3, Sayı: 1, (1990).

Kili, Suna - Gözübüyük, A. Şerif, **Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze**, Ankara, 1985.

Kili, Suna, "Siyasal Partilerde Kadro Sorunu" **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1986.

Kitapçı, Zekeriya, "Atatürk ve Tarih Boyunca Türkler'de Milli Hâkimiyet Duygusunun Tezahürleri", **Milli Kültür**, (Mayıs 1986), Sayı: 53.

Köymen, Mehmet Altay, "Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Nasıl Ele Alınmalıdır", **Milli Kültür**, (Aralık 1983), sayı: 43.

Köymen, Mehmet Altay, "Türkler ve Demokrasi" **50.Yıl Konferansları**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (Türkiye Cumhuriyeti'nin 50.Yılı) yayınları, Ankara, 1976.

Kutay, Cemal, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Ankara, 1973.

Lewis, Bernard, **Modem Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1974.

Mumcu, Ahmet, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Cilt: 11, Eskişehir 1986.

Mumcu, Ahmet, "1924 Anayasası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 5, Mart, 1986.

Mumcu, Ahmet, "Atatürk ve Anayasa", **Bildiriler ve Tartışmalar**, Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981), Ankara, 1984, s. 581.

- Musuliu, Janko, **Hürriyet Bildirgeleri**, Çev. Necmettin Zekâ, İstanbul, 1983.
- Nadi, Yunus, **Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyau**, İstanbul, 1955.
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, İstanbul, 1981.
- Soysal, Mümtaz –Sağlam, Fazıl, "Türkiye' de Anayasalar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul, 1983.
- Sarıca, Murat, **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, İstanbul, 1980.
- Soysal, Mümtaz, **100 Soruda Anayasa'nın Anlamı**, İstanbul, 1977, s. 6. Ayrıca bkz. Tarik Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, 1980.
- SOYSAL, Mümtaz Fazıl SAĞLAM, "Türkiye'de Anayasalar" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Soysal, Mümtaz, "Türk Anayasacılığında Kemalist Yaklaşımın Anlamı", **Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Bildiriler ve Tartışmalar (17 -22Mayıs 1981)**, Ankara, 1984.
- Seçil Akgün, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924 - 1928)**, Ankara.
- Tanör, Bülent, **İki Anayasa (1961- 1982)**, İstanbul, 1986.
- Tanilli, Server, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, İstanbul, 1976.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt: 1, Ankara, 1961.
- Tunçay, Mete, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, Ankara, 1981.
- Turan, Şerafettin, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler**, Kitaplar, Ankara, 1982.
- "Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik. Kültürel Temeller)", İstanbul, 1967, **Türkiye'de Demokrasi Hareketleri Konferansı, (6-8 Kasım 1985 Ankara)**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı; 1, (Özel sayı).
- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, Cumhuriyet Tarihi, İstanbul, 1934.
- Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**, Hazırlayan: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 1985.
- Üçok, Coşkun, **Siyasal Tarih**, Ankara, 1961.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, "Türkiye'de Ulusal Egemenliğin Kurulması ve Tanıtılması", **Türk Dili**, Yıl 19, Cilt XXII, (Mayıs 1970), Sayı 224.
- Yalçın, Bekir Sıtkı - Gönülal, İsmet, **Atatürk İnkılabı**, Ankara, 1984.
- Yuvalı, Abdülkadir, "Milli Hâkimiyet Anlayışımızın Dayandığı Tarihi Temeller", **Milli Kültür**, (Gençlik Özel Sayısı), (Mayıs 1986), Sayı: 53, s. 47.

SYKES-PICOT ANTLAŞMASINDAN 1960 KIBRIS CUMHURİYETİ'NE KADAR İNGİLTERE VE FRANSA'NIN KIBRIS POLİTİKALARI

CYPRUS POLICIES OF BRITAIN AND FRANCE FROM SYKES-PICOT AGREEMENT TO THE 1960 CYPRUS REPUBLIC

Mustafa Yahya METİNTAŞ¹

Özet

Sykes-Picot Antlaşması, 16 Mayıs 1916 tarihinde Britanya İmparatorluğu ve Fransa arasında yapılan, daha sonra Rusya'nın da katıldığı Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki topraklarının paylaşılmasını öngören gizli antlaşmadır. Antlaşma 1917'de Rusya'da iktidarı ele geçiren yeni Sovyet Hükümeti tarafından ifşa edilmiştir. Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil eden Kıbrıs adası, Anadolu ve Suriye kıyılarına olan komşuluğu, Ege Denizi'nin giriş ve çıkışına etkisi, Mısır ile Süveyş Kanalı'na olan yakınlığıyla stratejik açıdan önemli bir adadır. İngiltere Ortadoğu'nun kontrolü açısından Kıbrıs'a önem vermiş, menfaat alanlarının, Süveyş Kanalı - Hint Okyanusu gibi su yollarının güvenliği açısından adayı bir üs olarak değerlendirmiştir. Fransızlar da ele geçirmeyi planladıkları Suriye, İskenderun, Adana - Kilikya bölgesi için Türklere karşı Ermenilerin desteğine ihtiyaç duymuşlar, bu nedenle Kıbrıs'ı Ermenilere geçici olarak kalıp yerleşebilecekleri bir yurt ve yer olarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenlerle Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere ve Fransa arasındaki paylaşım pazarlıklarında Kıbrıs önemli bir konu teşkil etmiştir. Sonuçta Sykes-Picot Antlaşması ile İngiltere ilhak ettiği Kıbrıs'ı Fransa'ya danışmadan üçüncü bir ülkeye devredilmemesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Kıbrıs Adası'nın bugüne uzanan tarihi seyrinde söz konusu antlaşma etkileyici bir rol oynamış görünmekte, Ada'nın bağımsız bir ülkeye dönüştürülmesinin ardında bu ilişkilerin olduğu dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs, Sykes-Picot Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu

Abstract

Sykes-Picot Agreement, signed between the British Empire and France on 16 May 1916 was secret treaty envisages the participation of Russia shared Middle East territories in the Ottoman Empire. In 1917, the treaty has been disclosed by the new Soviet government, seized power in Russia. Cyprus that represent critic point of East Medditerian is strategically important due to influence of entrance end exist of Aegean Sea, adjacent to the coast Anatolia and Syria and proximity to the Suez Canal and Egypt. England gave attention to Cyprus because control of Mittle – East, areas of interest, at the sense of safety of water ways such as Suez Canal and Indian Ocean, they estimated Cyprus as base. The French seize their plans in Syria, Iskenderun and Adana – Cilicia, they need the support of Armenians against Turks. Thus, they estimated Cyprus as transitory place which Armenians can settle for shortly. Therefore, WW1 years in sharing negotiations between England and France, Cyprus was an important issue. In conclusion, Sykes-Picot with British annexation of Cyprus is agreed that not transferred to third country without consolidation France. It seems that process of history dating back to island of Cyprus today that agreement had influence role and after turn to indented state, this relationship emerged.

Key words: Cyprus, Sykes-Picot Agreement, Ottoman Empire

¹Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir

Giriş

Sykes-Picot Antlaşması, 29 Nisan 1916'da Kut'ül Amare Kuşatması sonrasında İngiliz kuvvetlerinin Osmanlı'nın 6. Ordusu karşısında bozguna uğramasından 17 gün sonra, 16 Mayıs 1916 tarihinde Britanya İmparatorluğu ve Fransa arasında yapılan, Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki topraklarının paylaşılmasını öngören gizli antlaşmadır. Ahlaki ve siyasi nedenlerle gizli tutulan ve Dünya kamuoylarına açıklanmayan Antlaşma 1917'de Rusya'da iktidarı ele geçiren yeni Sovyet Hükümeti tarafından ifşa edilmiştir. Aslında antlaşmanın yapıldığı dönem, Dünya Savaşı'nda kazanan tarafların artık belli olduğu, bu nedenle kazananların Osmanlı toprakları için paylaşım tartışmaları, pazarlıkları yaptığı, sürekli görüşme ve antlaşma yapma çabalarının yaşandığı bir dönemdir. Bu çabaların yazılı belgesi olarak sadece Sykes-Picot Antlaşması'nı görmemek, bir dizi paylaşım görüşmesi/antlaşması yapıldığını değerlendirmek gerekir. Hem İngilizler hem Fransızlar tarafından, Kıbrıs Adası, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Ortadoğu topraklarını ele geçirme hedefi çerçevesinde bir üs ve komşu menfaat alanlarına zıplama tahtası olarak kullanılmak istenmiştir.

Bu çalışmada Sykes-Picot Gizli Antlaşması döneminde Kıbrıs Adası'nın durumu değerlendirilmiştir. Çalışmada döneme ait belgeler ve kaynaklardan bilgiler derlenmiş, dönemin şartları ve bugüne yansımalarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Kıbrıs Adası

Kıbrıs Adası Doğu Akdeniz'in ortasındaki konumu nedeni ile bölgeyi kontrol altında tutma açısından büyük önem taşımaktadır. Bu önemli stratejik konumundan dolayı Kıbrıs tarih boyunca uluslararası ve bölgesel güçlerin ilgi odağı olmuştur. 19. Yüzyılın sonunda İngilizlerce Süveyş Kanalı'nın açılması, petrolün yavaş yavaş en önemli enerji kaynağı haline gelmesi ve süper güçler arası ideolojik rekabet Kıbrıs Adasının önemini ve bölgesel – uluslararası güçlerin adaya olan ilgisini daha da arttırmıştır.

19. Yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti'nin hızla gücünü yitirmesi İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya gibi büyük sömürgeci güçlerin gözlerini Osmanlı topraklarına dikmesine yol açmıştır. Bu sırada özellikle İngiltere için Uzak Doğu ve Hindistan'daki sömürge toprakları arasındaki ana deniz yolu olan Süveyş Kanalı'nı korumak hayati bir önem arz etmekteydi. Bu durum da Kıbrıs Adasını İngiltere için vaz geçilmez kılmaktaydı.¹

¹ Rifat Uçarol; **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı İngiliz Anlaşması**, İstanbul, 1978, s. 37.

Sykes – Picot Anlaşması

19. Yüzyıl boyunca üzerinde güneş batmayan imparatorluk olarak tabir edilen İngiltere Sömürge İmparatorluğu, imparatorluk siyasetini oldukça çok yönlü bir şekilde yürütmüş, bu politika çerçevesinde Osmanlı Devletine karşı uyguladığı siyaseti de kendi çıkarları doğrultusunda belirlemiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti 20. Yüzyılın başlarına kadar İngilizlerce Doğu’da en büyük rakipleri olarak gördükleri Rusya’ya karşı sömürge toprakları ile İngiltere anakarası arasındaki sömürge yollarını koruyacak bir tampon olarak kullanılmıştır. 20. Yüzyılın başından itibaren İngiltere’nin Osmanlı Devletine karşı uyguladığı bu politika değişiklik göstermeye başlamıştır. Her ne kadar Osmanlı Devleti’nin ve onun halklarının edilgen rolü değişmese de, İngiltere’nin oyun planı değişiklik göstermiştir. Bu değişikliğin en önemli nedeni Avrupa’da ve tüm dünya da siyasi dengelerin Almanya tarafından İngiltere aleyhine ciddi şekilde bozulması olmuştur. Alman tehdidi, eski hasımı olan Rusya’yı artık İngiltere için bir dost ve müttefik haline getirmiştir.

İngiltere için bu tarihlerde Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün korunması gibi bir politika söz konusu değildir. Aksine bir yüzyıldır ertelenen Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılmasının artık zamanının geldiği ve bunun için ciddi diplomatik – siyasi adımların atılması politikası planlanmaya ve uygulanmaya başlamıştır.

Bu dönemde İngiltere’nin Süveyş Kanalı gibi sömürge yollarını korumak için Osmanlı Devletine ihtiyacı yoktur. Artık İngilizler Osmanlı Ortadoğusu’nun kendileri açısından en kritik topraklarını bizzat ele geçirecekler ve “mandacılık” olarak tanımlanan yeni bir sömürgecilik yöntemi ile buralara sahip olacaklardır. Tabi bunu tek başlarına yapabilmeleri mümkün değildir. Fransa ve Rusya, İngilizlere bu konuda oldukça destek olacak, tüm tarihi emellerine ulaşmalarını sağlayacak olan kendi paylarına düşen bölgeleri almaları karşılığında İngiltere’ye yardım edeceklerdir. Sykes–Picot Anlaşması işte bu şartlar altında ortaya çıkmış ve uygulanmıştır.

İtilaf Devletleri arasında Birinci Dünya Savaşı öncesinden başlamak üzere Osmanlı Devleti topraklarının paylaşımı için bir dizi gizli anlaşma imzalanmıştır. İngiltere önce Rusya ile imzaladığı İstanbul Anlaşması ile Boğazlar ve İstanbul üzerinde Rus emellerini tanımış, ardından diğer iki müttefik İngiltere ve Fransa artık ittifak bloğunun savaşı kaybedeceğinin açık olarak ortaya çıkmaya başladığı 1916 yılında savaş sonrasında Osmanlı topraklarındaki

çıkarlarını birbirlerine kabul ettirerek garanti altına almak için Sykes – Picot Anlaşmasını imzalamışlardır.²

Sykes – picot Anlaşması İngiltere ve Fransa arasında Mayıs 1916’da imzalanmıştır. Anlaşma ismini İngiliz müzakereci Sir Mark Sykes ve onun Fransız muhatabı François Georges Picot’tan almıştır. Bu anlaşmaya daha sonra Petrograd protokolü ile Rusya’da Osmanlı topraklarından elde edeceği pay artırılarak dâhil edilmiştir.

Üç müttefik arasında yapılan sıkı görüşmeler sonrası varılan anlaşmaya göre Rusya'ya, Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis ile Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı, Fransa'ya, Doğu Akdeniz bölgesi, Adana, Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Musul ile Suriye kıyıları, Britanya'ya Hayfa ve Akka limanları, Bağdat ile Basra ve Güney Mezopotamya verilecektir.

Fransa ile Britanya'nın elde ettiği topraklarda Arap devletleri konfederasyonu veya Fransız ve İngiliz denetiminde tek bir Arap devleti kurulacak, İskenderun serbest liman olacak, Filistin'de, kutsal yerleşim yeri olması nedeniyle bir uluslararası yönetim kurulacaktır.³

Sykes – Picot Anlaşması ve Kıbrıs

İngiltere, Fransa ve Rusya her ne kadar müttefik durumunda olsalar da, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında, Osmanlı Devleti topraklarının paylaşımı için yaptıkları anlaşmalarda, birbirlerine karşı avantaj elde edebilmek için bölge ile ilgili ellerinde olan tüm unsurları koz olarak kullanmaya çalışmışlardır. İngiltere'nin müttefiklerine, özellikle de Fransa'ya karşı kullandığı önemli kozlardan biri de Kıbrıs Adası olmuştur. Kıbrıs Adasının Doğu Akdeniz ve çevresinin kontrolü açısından gösterdiği hayati önem, bölge üzerinde hayati çıkarları ve hedefleri olan Fransa'yı Kıbrıs'a karşı kayıtsız olmaktan alıkoymuyordu. İngiltere, Fransa'nın bu zafiyetini değerlendirmişti. Yapılan pazarlıklar neticesinde Sykes – Picot Anlaşmasına, diğer bir ifade ile Osmanlı topraklarının paylaşımı sürecine Kıbrıs Adası da dâhil edilmiştir.⁴ Görüşmeler neticesinde, anlaşmaya, Fransa'ya adanın geleceğine ilişkin söz hakkı verecek maddeler eklenmiştir.

Anlaşmanın 4. Maddesinde Fransa'nın hakları şöyle ifade edilmektedir:

“İskenderun Körfezi'nin açıklarındaki Kıbrıs adasının coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle, İngiltere hükümeti, önceden Fransız hükümetinin rızasını almadan söz

² İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, “Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes - Picot Antlaşması”, **International Journal Of Social Science**, No: 38, 2015, s. 245.

³ Ömer Osman Umar; **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908 – 1938)**, Ankara, 2004, s. 218 – 219.

⁴ Her ne kadar Kıbrıs Adası İngilizlerce Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması bahane edilerek ilhak edilse de, Kıbrıs 4 Haziran 1878'de imzalanan *Kıbrıs Konvansiyonu* nedeni ile hala Osmanlı Devleti toprağı durumundaydı.

*konusu Kıbrıs Adasının temlik veya terk edilmesine ilişkin hiçbir müzakereyi başlatmayacağını kabul eder”.*⁵

Sykes-Picot Antlaşması ile İngiltere ve Fransa, o tarihlerde Almanya'nın etki alanına girmiş durumdaki bölgeyi aralarında tam olarak paylaşırlar. Fransa, Adana ve Beyrut illerini tamamıyla, Halep'in kuzey tarafından, Harput ve Diyarbakır illerinin de büyük kısmını alacak, Elazığ ve Sivas illerinin büyük kısmı da Fransa'ya verilecek, böylece Fransa Çukurova bölgesi pamuklarına ve Ergani madenlerine sahip olacaktır. Bu bağlamda Fransa, belirtilen bölge içerisinde Adana, İskenderun, Maraş, Antep, Mardin Diyarbakır şehirlerini de elde etmiş olur. İngiltere'ye ise Bağdat ve Basra illerini içine alan Güney Irak bırakılacaktır. Bu anlaşmaya göre Rusya da önemli alanlarda hâkimiyet hakkı alır. Rusya'ya Van ve Erzurum, Trabzon ve Bitlis'in doğusunda kalan bölgeler, Sivas, Elazığ ve Diyarbakır'ın bir kısmı verilecektir.⁶

1917'de, Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşevikler, Osmanlı Devleti'nin paylaşımı ile ilgili Çarlık Rusya'sının da taraf olduğu tüm gizli anlaşmaları Dünya kamuoyuna açıklayınca, Sykes – Picot Anlaşması da ortaya çıkar. O dönemin diplomasi ve siyaset anlayışına göre bile oldukça ahlak dışı olan bu gizli anlaşmalar Bolşevik Rusya'nın ifşasına rağmen büyük bir hırs ve ısrarla hayata geçirilmeye çalışılmış, sonuçta bu çabalar Ortadoğu topraklarında günümüze kadar devam eden sömürünün, savaş ve karışıklıkların en önemli nedenlerini oluşturmuşlardır.

Fransa'nın Kıbrıs Adasına Yaklaşımı

Tarihi ve dini bağları nedeni ile Akdeniz'in Doğu kıyılarını kendi nüfus alanı olarak gören Fransa, Kıbrıs'ın da dâhil olduğu bölgede yaşayan Hıristiyan halklara dayanarak emperyalist amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda çeşitli bölge için girişimlerde bulunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde diğer emperyalist ülkeler gibi Fransa'nın da politik yaklaşımı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması yönünde olmuştur. Fransa Osmanlı Devleti sınırları içinde en çok yatırıma sahip ülke idi ve bu yatırımların korunması Fransızların öncelikli politikası idi. Ancak henüz sömürgeleştirilmemiş Osmanlı topraklarının paylaşılacağı büyük bir mücadele olacak olan Birinci Dünya Savaşı'nın ufukta görünmesi ile birlikte Fransa'nın bu politikası değişmiştir. Artık Fransa da müttefikleri İngiltere ve Rusya

⁵ Murat Tüzünkan - Umut Yoldaş, “Hükümranlıktan Annan Planına: Ana Hatlarıyla İngiltere'nin Kıbrıs Politikası”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2013, s. 76.

⁶ Yavuz Bige, *Kurtuluş savaşı Döneminde Türk - Fransız İlişkileri 1919 - 1922*, Ankara, 1994, s. 84.

ile birlikte Osmanlı topraklarının paylaşılması projelerinde aktif şekilde rol almaya başlamıştır.⁷

Özellikle Çanakkale Savaşlarından sonra Fransız yöneticileri, Türkleri Anadolu coğrafyasında tutmak/hapsetmek için İskenderun- Samandağ bölgesine yapılacak bir askeri çıkartmanın Osmanlı askeri gücünün Anadolu'da tutulabilmesini sağlayacak en uygun taktik-hareket olacağını düşünmüştür. Ancak bu planın başarıyla uygulanabilmesi için bölgede yaşayan yerel halkların desteği şarttır. Fransızlar, konu edilen maksatla kullanıma en uygun durumdaki topluluğu Ermeniler olarak kabul ederler, Ermenileri ortaya sürmek onlara en uygun yol olarak görünür.

Aslında Fransa'nın Kıbrıs adasına olan ilgisinde, Ermeni politikaları da etkili olmuştur. Fransa zaten başından beri Ermenileri bir şekilde savaşta kullanma ve onlardan istifade etmenin yollarını aramaktadır. Nitekim Sykes-Picot görüşmelerinde Fransa temsilcisi olan Georges Picot da görüşmeler sırasında İngiliz muhataplarına, savaşta Ermenileri yanlarında görmenin önemli olduğunu, bu durum oluşursa mutluluk duyacağını belirtir. Picot, bir adım daha atarak bölgedeki Ermenileri olası saldırılara karşı koruma garantisi verir ve Ermenilerin hedeflerine yönelik gayretlerine destek olacağını açıklar. Picot tarafından verilen sözler ve teminatlar sonrasında, Bogos Nubar Paşa⁸ hemen devreye girerek, antlaşma gereği silah altına alınacak gönüllü Ermenilere askeri eğitim verilmesini talep eder. Fransa, bu çabalara çok önem verir. Çünkü Ermeni Lejyonu gelecek uygulamalar için önemli olacaktır. Antlaşma sonrası oluşturulacak Ermeni Lejyonu sadece Anadolu topraklarında Türklere karşı mücadele etmeyecek, ayrıca daha sonra kurulması planlanan Ermeni ülkesinin de resmi silahlı kuvvetleri konumunda olacaktır.

Sykes-Picot antlaşması ile Ermenilere yurt olmasına karar verilen Kıbrıs adasına Eylül 1915 tarihinde bir grup Ermeni getirilerek yerleştirilmelerine çalışılmış, ancak bu faaliyet Türk ve Rumların direnişi sonucunda başarısızlığa uğramıştır.

Fransızlarca Oluşturulan Ermeni Doğu Lejyonu

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu savaşa girerken savaştan uzak gibi görünen Kıbrıs adası da savaşın odak

⁷ İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, **a.g.m.**, s. 245.

⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Enver Paşa**, Cilt: 2, s. 284. Asıl ismi Gabriel Noradunkyan'dır. Ermeni asıllı bir Osmanlı diplomatıdır. 22 Temmuz 1912 – 23 Ocak 1913 yılları arasında Hariciye Nazırı olarak Osmanlı diplomasisini yönetmiştir. Bu eski Osmanlı nazırı Paris Barış Konferansına ve Lozan Barış Konferansına Ermenilerin temsilcisi olarak katılarak Ermenilere pay kopartmak için çalışmıştır. 1936'da Paris'te ölmüştür. Balkan Savaşı patlamadan önce Hariciye Nazırı olarak Meclisi Mebusunda yaptığı bir konuşmada söylediği, “-Balkanlar'dan imanım kadar eminim”. Sözleri meşhurdur.

noktalarından birisi haline gelir. İngiltere ve Fransa tarafından Çanakkale'ye yapılacak bir çıkartma harekâtında üs olarak kullanılması düşünülen adanın bir başka özelliği ise İngiltere'nin savaşa ilgili olarak burada bir esir kampı açma girişimidir. İngiltere esir kampıyla ilgili çalışmalara girişirken Fransızlar da aynı bölgede askeri tesis yapma konusunda planlar geliştirmeye başlarlar.

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Osmanlı Ermenilerinin liderleri, Rusya'nın yanı sıra İngiltere'ye ve Fransa'ya da müracaat ederek Türklere karşı savaşılabileceklerini belirtiyorlardı. Ermeni liderlerinden Bagos Nubar Paşa, 12 Kasım 1914 tarihinde Kahire'deki İngiliz diplomatik temsilcisi Milne Cheetham'a işbirliği teklifini yaparak şu bilgiyi veriyordu:⁹

“Kilikya Ermenileri, İskenderun, Mersin veya Adana'ya yapılması muhtemel bir çıkartmayı desteklemek için gönüllü yazılmaya hazırdırlar. Dağlık mıntikalardaki Ermenilerde eğer silah ve cephane ihtiyaçları karşılanırsa Fransa ve İngiltere'ye değerli yardımlarda bulunabileceklerdir”.

Bu bağlamda Fransa tarafından gönüllü Ermenilerden oluşacak bir Doğu lejyonunun kurulması planı “1916 yılından itibaren planlanmış ve süratle hayata geçirilmiştir. Bu lejyon daha sonraları doğrudan “Ermeni Lejyonu” olarak adlandırılacaktır.

Osmanlı Ordusu ile silahlı çatışmaya giren Çukurova Ermenileri Fransızların kurduğu lejyonun temelini teşkil etmiştir. Silahlı mücadelede başarılı olamayan bu Ermeniler önce Suriye sahillerine yakın bir yer olan Musa Dağı'na getirilmişler ardından Mısır'da Port Sait'te yerleştirilmişlerdir. Bu sırada Fransa Başbakanı Briand'ın direktifleriyle 15 Kasım 1916 tarihinde Ermeni Doğu Lejyonunun kuruluşu çalışmalarına başlanmıştır.¹⁰

Fransa'nın Londra Büyükelçisi Paul Cambon'un Fransa Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazı doğrultusunda adaya askeri amaçlı bir Ermeni askeri kampının kurulması kararlaştırılır:¹¹

"Ermeniler arasında eli silah tutabilecek olanları Kıbrıs Adasında bir kampta toplayarak, askeri eğitime tabi tutmak faydalı olacaktır. Son anlaşmalar ile Ermenistan'ın büyük bir kısmı Fransa'nın sömürge bölgesine terk edilmiştir. Bu sebeple Ermeni askeri birliğinin, Fransız subaylarının nezaretinde ve masrafları Fransa'ya ait

⁹ Salahi R. Sonyel, “Yeni Belgelerin Işığında Ermeni Tehcirleri”, **Bellekten**, Cilt: 36, Sayı: 141, s. 36.

¹⁰ Yahya Akyüz; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, 1988, s. 180.

¹¹ Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878 - 1960)**, s. 110.

olmak üzere kurulmasından daha tabii bir şey olamaz. Böyle bir Ermeni askeri gücünün oluşumu dahi Türkleri tedirgin etmeye yetecektir.”

Kahire'deki Ermenilerle ilgili olarak bölgede görevlendirilen Fransız subayı Saint-Quentin'in 18 Eylül 1915 tarihinde Kahire'den Fransa Savaş Bakanlığı'na gönderdiği telgraf şöyledir:¹²

“Cebel Musa'da ayaklanan Ermenilerin başı Pierre Dimkelian güçlü olduğu kadar zeki bir görünüme de sahip. 500 adamıyla Fransa'nın emrine girmeye hazır olduklarını söyledi. Mısır'da silah altında bulunan 500 Ermeni'ye Dimkelian arkadaşlarıyla katılacak ve böylece bir Ermeni Alayı oluşturulacak. Bu Alay diğer hizmetler yanında Türkiye'ye yönelik saldırılarda kullanılacak.”

Buna göre özellikle Adana ve Çukurova bölgesinde bulunan Ermenilerden silahlı bir güç oluşturularak bunların Kıbrıs Adasında askeri eğitime tabii tutulmaları ve bunun sonucunda da tekrar bölgeye dönerek Fransa adına mücadele edeceklerdir. Bunun sonucu olarak aynı bölgede Fransızlar tarafından Ermenilere yönelik olarak askeri tesisler kurulur. Fransa'nın planlarını onaylayan İngiltere adanın bütün kaynaklarını çok iyi bilen İngilizler, Magosa'da gözlerden uzak ve denize kıyısında yerleşim merkezinin olmadığı ve köylüler tarafından tarım arazisi olarak kullanılan, yeraltı su kaynakları açısından son derece verimli Karaolos bölgesinde esir kampı açarlar.¹³ Bu arada Fransa tarafından Musa Dağı'ndan, Anadolu'dan, İngiltere, Fransa, Amerika başta olmak üzere pek çok ülkeden Ermeniler getirilir ve bu insanlar Port Said'de İngiltere'ye ait kamplara yerleştirilirler. Bu insanlar daha sonra yapılacak sağlık kontrolü sonrasında Kıbrıs'a gönderilmeye başlanırlar. Magosa'nın Monarga bölgesinde kurulacak Fransız Ermeni askeri kampının İngiltere'ye ait askeri garnizonla aynı sınırlar içinde olması 3 ve İngiliz esir kampıyla Fransızların kamplarının aynı eğitim alanından istifade etmesi Fransız-İngiliz işbirliğinin bir sonucudur.

İngiltere Genelkurmay Başkanlığına gönderilen yazı ise Kıbrıs Adasına yerleştirilecek Ermenilerin nasıl kullanılacağı konusundaki İngiliz planını göstermektedir.¹⁴

"General Claton'a ait plan şu: Askerlik yapabilecek durumda olan Ermeniler Kıbrıs'ta toplanır. Bunların içinden bir bölük teşkil edilerek kuzey bölgesine yerleştirilir. Bundan tedirgin olan Türkler, Kuzey Suriye'den asker çekmemek zorunda kalacaklardır. Arap isyanı Türk egemenliğini tehdit altına soktuğu an, yalnızca Arap

¹² Can Kapyalı, “Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri”, **BTTD**, Ankara, Mart – Haziran 1991, Sayı: 73 – 76, s. 75.

¹³ ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65.

¹⁴ Can Kapyalı, **a.g.m.**, s. 78.

Yarımadası değil, Suriye ve Filistin'de devreye girecektir. Adana ve İskenderun yakınlarında önceden yeterli eğitim görerek iyi bir teşkilata sahip olan Ermeni partizan kuvvetleri, Türkler'in Mekke Şerifi Hüseyin'i yok etmeye yönelik Güney Harekâtı için yollayacağı kuvvetleri daha başından bertaraf etmiş olacaktır. Sizden ricam mümkün olan en kısa süre içinde, en çok 5000 Ermeni için gerekli olan silah ve Fransız kadrolarının tahsisinin mümkün olup olmayacağı konusunda bana haber iletmenizdir."

Sonuç olarak, Çukurova bölgesinde girişilecek bir askeri operasyonda Türklere karşı özellikle Çukurova Bölgesinde yaşayan Ermenilerin kullanılmasının uygun olacağı, zamanlama olarak da askeri operasyonun İngiliz faaliyetlerinin başladığı anda başlatılmasının da yerinde olacağı kararına varılır. Kıbrıs Adası'nın da özellikle Antep, Maraş ve Zeytun Ermenileriyle iletişim sağlama bağlamında bulunabilecek en iyi yer olduğuna karar verilir.¹⁵ Ancak, Dışişleri Bakanlığı tarafından bu görüşler olumlu görülmesine rağmen, "yarı organize güçler tarafından başlatılacak kargaşa ortamının gerekli etkiyi sağlamayacağı, belki de pek çok masum Ermeni'nin ölümüne sebep olabileceği" kaygısı İngiliz Sömürgeler Bakanlığı tarafından, süreci başlatmaya onay verilmesini engeller.

İngiltere, I. Dünya Savaşını takiben Kıbrıs'taki egemenliğini devam ettirebilmek ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan veya Türkiye Cumhuriyeti'nden gelebilecek Kıbrıs'la ilgili egemenlik taleplerini engelleyebilmek için gerek Sevr, gerekse de Lozan antlaşmalarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından vazgeçtiklerini belirten ve İngiltere'nin ilhakını tanımlarını garantileyen ayrı ayrı maddeler konulmasını sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşından Sonra Kıbrıs Üzerine Kurgulanan İngiliz Siyaseti

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde İngiltere siyasal, ekonomik, toplumsal ve endüstriyel açılardan tam anlamıyla tükenmiş durumdaydı. İngiltere savaştan galip çıkmasına rağmen bunu büyük oranda ABD'nin desteğine ve SSCB'nin Almanya'nın Doğu Cephesinde Alman askeri gücünün büyük kısmını imha etmesine borçluydu. İngiltere'nin uğradığı yıkım kaçınılmaz olarak İngiltere'nin dış politika üretme ve bunları uygulama süreçlerine de önemli ölçüde zarar vermiştir. İngiltere'nin etkili bir uluslararası güç konumunu yitirmesi ve etkili uluslararası politikalar üretememesi, büyük sömürge imparatorluğunu sürdürebilecek araç ve bileşenlerden yoksun kalması anlamına gelmektedir.

¹⁵Salahi R. Sonyel, "Turco American Relations", **Bellefen**, Cilt: VIII, Sayı: 221, Ankara, 1994, s. 415.

Bir zamanların üzerinde güneş batmayan imparatorluğu emperyalist ağırlığını kaybettiği ölçüde sömürge toprakları da yavaş yavaş yitirmeye başlamış ve orta dereceli bir siyasi - askeri güç konumuna geçişin yarattığı bunalımlar yüzleşmeye başlamıştır. İngiltere'nin düşüşü sürerken İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB dünyanın yeni süper güçleri olarak ortaya çıkmış, dünya siyasetini yönlendiren en önemli ülkeler haline gelmişlerdi. SSCB elinde bulundurduğu ideolojik silahı kullanarak tüm dünyaya etkisini ve gücünü yaymak çabası içine girmişti. Bu bağlamda İngiltere yavaş yavaş küresel yayılmacı emellerinden vazgeçmek, Batı Avrupa ve ABD ile arasında pekişmeye başlayan karşılıklı bağımlılık ilişkisine daha çok önem atfederek hala kontrolünde bulunan etki alanlarını (özellikle de kolonilerini) koruma çabalarını öncelikli politika olarak belirlemek zorunda kalmıştır.

Dünya'nın yeni siyasi askeri ve ekonomik düzeninde İngiliz Sömürge İmparatorluğu yavaş yavaş çözülürken ve İngiltere Dünya'nın bu düzeninde kendine özellikle ABD'nin desteğiyle yer açmaya çalışırken Soğuk Savaşın belirginleşmeye başlaması Sovyetler Birliği'nin yakın gelecekte muhtemel en kuvvetli düşman olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede SSCB'ye karşı coğrafi konumu itibariyle Ortadoğu coğrafyası, sunmuş olduğu eşsiz jeopolitik olanaklar nedeni ile gözden çıkarılmayacak bir bölge olarak değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda 8 Aralık 1945 günü yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında Ortadoğu'nun İngiltere için önemi aşağıdaki şekilde ifade edilmişti:¹⁶

“İngiltere ve İngiliz İmparatorluğu için hayati öneme sahip bir bölgedir. Burası İngiltere'yi Hindistan, Avustralya ve Uzak Doğu'ya karadan, havadan ve denizden bağlayan iletişim sistemlerinin düğüm olduğu yerdir; burası aynı zamanda İmparatorluğun ana petrol kaynağıdır. Burası Süveyş Kanalı ve onun terminal limanlarını; İskenderiye'de bulunan İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki ana deniz üssünü; Irak ve güney İran'daki petrol yataklarını, Abadan'daki liman ve tesisleri, Kuzey Irak'tan Hayfa'ya uzanan petrol boru hattını ve Abadan'daki liman ve tesisleri ve Akdeniz'den Filistin, Ürdün ve Irak üzerinden Basra Körfezi'ne uzanan bütün iletişim hatlarını içermektedir.”

Bu noktada, İngiltere için Kıbrıs Adası'nın, tüm Ortadoğu'nun kontrolü açısından sağladığı stratejik avantaj nedeniyle yeniden önem kazandığını görmekteyiz. Naomi

¹⁶ The National Archives of the United Kingdom, Cabinet Papers, 129/2, CP (45) 156, 8 December 1945 Great Britain's position in the Middle East'dan aktaran Efkân İrkiçatal; “İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2012/1, Sayı:15.

Rosenbaum'a göre "İmparatorluğun ana deniz yolunun, yani Süveyş Kanalı'nın güvenli bir şekilde kendi kontrolünde olduğu ve daha doğudan gelebilecek bir saldırının sadece olasılık dâhilinde kaldığı bir dönemde Kıbrıs'ın İngiltere için değeri tam olarak buydu."¹⁷

Kıbrıs'ın stratejik değeri, Yirminci Yüzyılın ilerleyen yıllarında İngiliz politikacılar için gittikçe daha belirgin hale gelmiştir. Bunun sebebi petrolün değerinin ve kullanım alanlarının gittikçe artması olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Dünyasında artık petrol en önemli enerji kaynağı durumundadır ve Batı medeniyetinin tüm çarkları petrol sayesinde dönmektedir. Bunun sonucunda, Kıbrıs'ı elde tutmak İngiltere'nin hem Ortadoğu'daki çıkarlarını, hem de saygınlığını koruması açısından iyice önem kazanır. İngiliz Başbakan Anthony Eden de 1956 yılının ortalarında Kıbrıs'ın yeni enerji coğrafyasındaki stratejik önemini şu sözlerle ifade etmiştir:¹⁸

"Kıbrıs olmazsa, petrolümüzün geldiği kaynağı koruyacak tesislerimiz de olmaz. Petrol olmazsa, İngiltere'de işsizlik ve kıtlık olur. Bu kadar basit."

Başbakan Eden'in belirttiği gibi, İngiltere açısından Kıbrıs'ın yakın tarihlerdeki stratejik önemi petrol akış ve temin yolu üzerindeki konumundan kaynaklanmaktadır. Aslında petrol yukarıda belirttiğimiz gibi sadece İngiltere açısından önemli bir enerji kaynağı değildir. Petrol, tüm Batı medeniyetinin çarklarının dönmesini sağlamaktadır. Avrupa'nın tamamı, ABD, Japonya, Avustralya, hatta Kanada Orta Doğu petrolüne daima ihtiyaç halindedirler. Dolayısıyla İngiltere ve tüm Batılı topluluklar için Kıbrıs üzerindeki kontrollerinin azalması ya da kaybedilmesi kabul edilebilecek bir durum değildir.

Soğuk Savaşın getirdiği askeri tehditler Kıbrıs'ın önemini daha da arttırmıştır. Sovyetler Birliğinin Kafkasya'da bulunan en önemli petrol sahaları, Kıbrıs'taki üslerden kalkacak uçakların menzili dâhilindeydi ve bu durum İngiltere'ye ve tüm Batı bloğuna büyük bir askeri avantaj sağlıyordu. Ayrıca Mısır'da başlayan milliyetçi ve bağımsızlıkçı hareket hızla gelişmiş, Mısır'ın milliyetçi ve devrimci lideri Cemal Abdül Nasır başkanlığındaki Mısır Devrim Konseyi İngiltere'nin Mısır'dan çıkması için büyük mücadele vermişlerdir. İngiltere önce Mısır'dan, ardından Süveyş kanalından askeri güçlerini çekmek zorunda kalmıştır. İngiltere'nin bölgeden bu şekilde çekilmesi ardından bölge için ABD ve SSCB arasında büyük bir hâkimiyet mücadelesi başlayacaktır.

¹⁷ Naomi Rosenbaum, "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", **Canadian Journal of Political Science**, Cilt 3, No. 4, 1970, s. 622.

¹⁸ Eftal Irkışatal, "İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere'nin Çifte Self Determinasyon Teklifi", **History Studies, International Journal of History**, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, Yıl: 2012, s. 195-213.

Bölgede önemli üslerini kaybeden İngiltere için artık yoğunlaşacağı tek alternatif Kıbrıs Adası idi. İngilizler, askeri üslerini 1882’de Mısır’a taşımadan önce, bu üsler zaten Kıbrıs’ta bulunuyordu.¹⁹ Bu nedenle İngiltere için askeri harekât stratejisi açısından ağır bir kayıp söz konusu olmasa da yukarıda değinildiği şekilde, İngiltere’nin Mısır gibi sömürge imparatorluğunun önemli bir parçasından yerel iktidar ve halkın zorlu bir mücadelesi ile uzaklaştırılması, bu duruma etkili bir cevap verilememesi İngiltere için uluslararası alanda itibar kaybı anlamına da gelmekteydi.

1878’de fiilen, 1923’te de bir kiralama anlaşması ile hukuken İngiliz idaresi altına giren Kıbrıs’ta İngilizler kendileri için sorunsuz bir ortam bulamadılar. Yunanistan’da geliştirilen ve Kıbrıs’ta yoğun olarak propagandası yapılarak Rumlar arasında yaygınlaştırılan “Enosis” ideali, yani Kıbrıs Adasının Yunanistan’a bağlanması hedefi doğrultusunda milliyetçi tepkilerle hareket eden Kıbrıs’taki Rum halkı, 1925’ten başlamak üzere Enosis için çok çeşitli girişimlerde bulunmaya başladılar. Bu girişimler zaman zaman İngiliz yönetimine yönelik kanlı isyanlar boyutuna kadar da ulaşmıştır. İlk büyük Rum ayaklanması 1931’de gerçekleşmiş ve Ada’da bulunan İngiliz Valisinin konağı ateşe verilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Kıbrıs’ın Yunanistan’a bırakılmasını talep eden Rumlar, İngilizlerin anayasa hazırlanması talebini reddetmişler ve “Enosis” içermeyen hiçbir teklifi kabul etmeyeceklerini ilan etmişlerdi.²⁰

Enosisi hedefleyen çalışmalara en büyük desteği veren ülke doğal olarak Yunanistan olmuştur. Yunanistan Parlamentosu, 28 Şubat 1947 tarihinde oy birliğiyle Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı yönünde bir karar almıştır. Yunan Hükûmeti, adanın kendilerine verilmesi karşılığında Amerika Birleşik Devletlerine ve İngiltere’ye adada üs verebileceğini açıklamış, teminat vermiştir.

21 Kasım 1949 tarihinde Rumlar, Enosis doğrultusunda Birleşmiş Milletlere başvuruda bulunmuşlardır. Bu başvurunun ardından Rumlar, adanın Yunanistan’a ilhakı konusunda plebisit çalışmalarına da girişmişlerdir.

1950’li yıllarda Enosis hedefi doğrultusunda Rum girişimleri artan şiddet eylemleri halinde Ada’daki Türkleri hedef almaya başlamıştır. Türklere yönelik Rum saldırıların sayısının ve dozunun giderek artması, Türkiye’nin konuya dâhil olmasını ve hem Ada’daki Türklerin güvenliğine yönelik hem de Enosisin engellenmesi yönünde politikalar geliştirmeye

¹⁹ Murat Tüzüncan - Umut Yoldaş, **a.g.m.**, s. 78.

²⁰ Bahadır Bumin Özarıslan, **Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı**, İstanbul, 2007, s. 27; Kudret Özarısay, **Kıbrıs sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Ankara, 2002, s. 4-5.

başlamasını sağlamıştır. Bu konudaki çalışmalar Türk hükümetinin çabaları ile sınırlı kalmamıştır. Türkiye'deki bazı gençlik örgütleri ve sivil toplum kuruluşları da Kıbrıs'taki Türk varlığının korunması ve Enosisin engellenmesi için Kıbrıs Türklerine destek vermeye başlamışlardır. Aynı tarihlerde Kıbrıs Türkleri de gelişmeleri protesto etmek ve Ada'nın Türkiye'ye iadesini sağlamak için Kıbrıs'ta iki büyük miting düzenlemişlerdir. Bu mitingleri Anadolu'daki, "Kıbrıs mitingleri" takip etmiştir.

Enosisin en önde gelen savunucularından olan ve şiddet yanlısı görüşleri ile tanınan Makarios'un Başpiskopos seçilmesiyle birlikte gerek Kıbrıs'ta gerekse Yunanistan'da Enosis çağrıları artmıştır. Yunan Hükümeti, 1954 yılında Kıbrıs konusunu Birleşmiş Milletlere taşımıştır. Bu olay, Adada gerginliği, Rumların taşkınlıklarını arttırmıştır. Birleşmiş Milletler de Yunanistan isteğine uyararak Kıbrıs konusunu Genel Kurulda görüşmeyi kabul etmiştir. Türk Hükümeti bu gelişmeler üzerine yoğun tepki göstermiş ve adanın Yunanistan'a hiçbir surette verilemeyeceğini duyurmuştur. Artan gerilim, Türkiye'nin ciddi karşı çıkışları ve dünya siyasi konjonktürü, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Yunanistan'ın "self-determinasyon" teklifini reddetmesini sağlamıştır. Bu gelişmenin ardından Kıbrıs'ta, Yunanistan'ın desteği ve yönlendirmesi ile 1955 yılında kurulan ve Yunanlı General Yeoryos Grivas tarafından yönetilen Enosisçi terör örgütü E.O.K.A'nın (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston: Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü) eylemleri hız kazanmaya başlamıştır.²¹ EOKA terörü bir yandan Ada'daki Türk halkı hedef alıp sivillere yönelik büyük katliamlar gerçekleştirirken, diğer yandan Ada'da bulunan İngiliz ve Birleşmiş Milletler varlığını da saldırılar gerçekleştirmiştir.

Rumların "Enosis" tezlerine ve girişimlerine karşılık, Kıbrıs Türkleri "taksim" tezini ortaya koymuşlardı. Adada artık, Rumların arkasındaki Yunanistan'a karşılık Kıbrıs Türklerinin arkasında Türkiye kendisini göstermeye başlamıştı.²²

Aslında İngiltere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Kıbrıs'taki yönetim tarzını aşama aşama yumuşatarak, kontrollü özerk bir yönetim oluşturma çabasına girişmiştir. Bu amaçla arka arkaya, 1947 Lord Winster planı; 1948 Jackson planı; 1955 Mac Millan planı; 1955 I. ve II. Harding planları; 1956 Radcliff planı; 1958 II. Mac Millan planı ve 1958 Spaak (NATO Genel Sekreteri) planı hazırlanmıştır. Söz konusu bu planların ortak yanı, aslında Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğinin devam ettirilmesi amacıyla hazırlanmış olmalarıydı. Planların hepsi, "Enosis" idealini yansıtmadığı gerekçesiyle, Rumlar tarafından reddedildi. Bu arada İngilizler

²¹ Müge Vatansever, "Kıbrıs Sorunu'nun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, 2012, s. 1490.

²² Hamza Eroğlu, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*, Ankara, 1975, s. 25.

Kıbrıs'ta 1878'de başlayan fiili yönetimleri boyunca taraflı bir politika izlemişler ve her zaman Türklere yönelik bir baskı ortamını canlı tutmuşlardı. Bu baskılar da İngiliz yönetimi boyunca çok sayıda Türk'ün Ada'dan göç etmesine yol açmış, Ada'da Türk nüfus oranı İngiliz politikaları nedeniyle ciddi şekilde azalmıştır. Bu nedenle Ada'daki Türklerin ve Türkiye'nin bir "plebisit" uygulamasını kabul etmesi hiçbir zaman mümkün değildi, çünkü böyle bir uygulama büyük olasılıkla Enosis idealinin gerçekleşmesine yol açacaktı.

Kıbrıs sorunu, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında aşılması çok zor bir duruma gelmişti. Rumlar Enosis peşindeydiler, Türkiye bunu kabul edemezdi, İngiltere ise adadaki stratejik çıkarlarını korumak istiyordu. Üç tarafı ve adadaki iki halkı tatmin edecek ortak bir çözüm çok önceleri zordu. Seri görüşmeler yapılmasına karar verildi. Üç ülke arasında ilk konferans 1955'de Londra'da yapıldı. Türkiye, her iki halkın ayrı ayrı self-determinasyonunu (kendi geleceğini belirleme hakkını) savunurken, Yunanistan, bütün Ada için ortak bir self-determinasyon görüşünde ısrarlıydı. Yunan tezi, Rum çoğunluğu dolayısıyla Enosis'e açılan bir kapı oluyordu. Bu sebeplerle Londra görüşmelerinde sonuç alınamadı. 1958 yılında Adadaki Türk-Rum çatışmasının yaygınlaşması sonucu Birleşmiş Milletler aracılığıyla yeniden girişimlerde bulunulmuş ve taraflar bir araya getirilerek, 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması imzalanmıştır. Kıbrıs'a ülke olarak bağımsızlık tanınmış, iki toplumun ortaklığı ve anlaşmaya varılan yapının Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından garanti edilmesi ilkelerine dayanan uzlaşma ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle de Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Ancak bu Cumhuriyet Rumların ve Yunanistan'ın memnuniyetsizliği nedeniyle uzun ömürlü olmayacaktır.

Sonuç

Kıbrıs Adası'nın bugüne uzanan ve zaman içinde uluslararası toplumda önemini gittikçe arttıran tarihi seyrinde Sykes-Picot görüşmeleri ve belirleyici rol oynamıştır. I. Dünya Savaşı sonrası İngiltere hâkimiyeti pekiştirerek korurken Ada, II. Dünya Savaşı sonrası değişen dünya şartlarıyla bağımsız bir ülkeye ve iki toplumlu bir devlete dönüştürülmüştür. Türkiye, özellikle ikinci savaş sonrası Kıbrıs için ciddi bir mücadele vermiş olup, vermeye devam etmektedir. Kıbrıs Adası stratejik ve jeopolitik önemi nedeniyle Türkiye'nin güvenliği açısından kritik değerini korumaktadır. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Müttefiklerin Kıbrıs Adası ile ilgili tasarıları ve bunların uygulanışı, Ada'da Türkiye kontrolünü ve etkinliğini yitirirse buranın Türkiye aleyhine nasıl kullanılabileceğini açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aydemir, Şevket Süreyya, **Enver Paşa**, Cilt: 2.

Bilge, Yavuz, **Kurtuluş savaşı Döneminde Türk - Fransız İlişkileri 1919 - 1922**, Ankara, 1994.

Eroğlu, Hamza, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı**, Ankara, 1975.

Gürel, Şükrü Sina, **Kıbrıs Tarihi (1878 - 1960)**, Kaynak Yayınları.

İrkıçatal, Efkan, “İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere'nin Çifte Self Determinasyon Teklifi”, **History Studies, International Journal of History**, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, Yıl: 2012.

İrkıçatal, Efkan “İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2012/1, Sayı:15.

Kapyalı,Can, “Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri, **BTTD**, Ankara, Mart – Haziran 1991, Sayı: 73 – 76.

Özarsay, Kudret, **Kıbrıs sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Ankara, 2002.

Özarslan, Bahadır Bumin, **Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı**, İstanbul, 2007.

Rosenbaum, Naomi, “Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960”, **Canadian Journal of Political Science**, Cilt 3, No. 4, 1970.

Sonyel, Salahi R., “Turco American Relations”, **Bellefen**, Cilt: VIII, Sayı: 221, Ankara, 1994.

Şahin, İsmail, Şahin, Cemile, Şükür, İsmail, “Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes - Picot Antlaşması”, **International Journal Of Social Science**, No: 38, 2015.

Toluner, Sevim, **Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Uyuşmazlığı**, İstanbul, 1973.

Tüzünkan, Murat - Yoldaş, Umut, “Hükümranlıktan Annan Planına: Ana Hatlarıyla İngiltere'nin Kıbrıs Politikası”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2013.

Uçarol, Rıfat, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı İngiliz Antlaşması**, İstanbul, 1978.

Vatansever, Müge, "Kıbrıs Sorunu'nun Tarihi Gelişimi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, 2012.

HOW SUCCESSFUL WAS DIPLOMACY AS A MEANS OF CRISIS RESOLUTION TOOL IN THE CYPRUS DISPUTE

DİPLOMASİNİN KIBRIS ANLAŞMAZLIĞINDA KRİZİN ÇÖZÜMÜ İÇİN BİR ARAÇ OLARAK BAŞARIYLA KULLANILMASI

Melike METİNTAŞ¹

Mustafa Yahya METİNTAŞ²

Özet

Tanımı gereği diplomasi, ulusların birbirleriyle ilişkilerinde çatışmayı ve anlaşmazlıkları arabuluculuk, müzakere gibi yollarla çözülmesini ve şiddet yollarının önüne geçilmesini amaçlar. Aynı zamanda, diplomasi milletlere herhangi bir kayıp vermeden tarafların kazançlı çıkmasının önünü açar. Diplomasinin bu tanımı ve fonksiyonları üzerinden şu yaklaşıma varmak mümkündür, diplomasi aynı zamanda bir barış yapma aracıdır. Hatta bu diplomasinin en büyük gayelerinden biridir. Diğer bir taraftan, pratikte bu amacın yüzde yüz başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Dünya siyasi tarihinde gerçekleşmiş çoğu olayda diplomasinin barış yapma sürecinde bazen yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Kıbrıs Meselesi diplomatik sürecin çok uzun ve zahmetli geçtiği bir olay olarak Dünya tarihine geçmiştir. Çoğu görüşmelerde diplomasinin temel amacı olan barış yapma süreci eksik kalmıştır. Bu çalışmada, diplomasinin barış yapma ve tarafları ikna etme konusunda başarısı, Kıbrıs Meselesi üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs, Diplomasi, Kıbrıs Anlaşmazlığı, Johnson mektubu, Görüşme

Abstract

By definition, diplomacy aims to solve conflicts and disputes that nations experience between each other with the ways of negotiation or mediation and also aims to prevent violence between states. At the same time, diplomacy opens the way for the sides to profit without giving any loss. It is possible to come to the following approach through these definitions and functions about diplomacy; diplomacy is also a means of peace-making. It is even one of the biggest goals of this diplomacy. On the other hand, it is not possible to say that this goal is 100% successful in practice. It is seen that diplomacy is sometimes inadequate about peace-making in most cases that took place in world political history. In this context, the Cyprus issue has passed into the history of the world as a very long and laborious process of diplomacy. In most negotiations in Cyprus issue, peace-making which is the main aim of diplomacy, has been inadequate. In this study, the success of the diplomacy on making peace and persuading the parties will be evaluated on the Cyprus issue.

Key words: Cyprus, Diplomacy, Cyprus conflicts, Johnson letter, Negotiation

¹İstanbul Şehir University Faculty of Human Sciences, İstanbul, Turkey

²Yrd. Doç. Dr., Eskisehir Osmangazi University, Faculty of Art and Science, Eskisehir, Turkey

Introduction

As its definition, diplomacy is the controlling of international relations with the way of negotiation. In that sense, in most of the crises before consulting the way of war states and international organisations try many types of diplomatic ways to solve conflict without deaths and troubles.¹ Thus, diplomacy is the essential actor for both international organisations and states to keep their self-interest without any losses. In that sense, diplomacy also can be defined with the terms of peace. Due to the fact that the main purpose and mission of the diplomacy is to reach a solution with the peaceful way and make an acceptable agreement for all sides without war. In other words, peacekeeping is the most essential purpose for diplomacy. However, on the other hand, despite this peaceful approach, diplomacy is challenging to prevent wars and conflicts at very critical events. In so much that sometimes it does not solve. Because the interests of states and international institutions often do not overlap, they cannot give up their wishes and interests and are not satisfied with the agreement. In other words, most commonly all states try to be superior in the both agreement and conflict solving process.

This superiority is based on very old times in the intended history but modern diplomacy makes it clearer and it is easier and clearer to examine this conflict of power and disputes in the near future. Because all power balances have begun to change, the third-party actors have entered into force, the supremacy of international organizations has begun to be accepted and these organizations have begun to be consulted as decision-making mechanisms. Also, types of war, trade, politics, agreements and all the other issues related with diplomacy have been changed in the modern era and shaped diplomacy based on these changes. For all these reasons, the recent history can give many evidence to how diplomacy challenges with power's conflict and how it collapses and how war began even the existence of the peacekeeping way of the diplomacy such as World Wars, Cold War or regional problems etc. Starting from this point of view, The Cyprus issue is important in terms of measuring the success of diplomacy. Because, in the Cyprus Dispute, until a certain conclusion was reached, very different types of diplomacy were resorted, many actors were engaged, but still a military intervention was inevitable.

Method

In that sense, It is important to measure the degree of success of diplomacy and modern species in this case, which is based on the old histories of diplomatic history and it is

¹ P. Kerr, **Diplomacy in a Globalizing World**, 2013, pp. 1-2.

important to understand the diplomatic influences of the actors such as Turkey, Greece, America, England in the Cyprus' problems because Cyprus is a good example to see how third actors are included conflict as in the modern diplomacy and understand did they whether successful or not in the process of solving conflicts. Moreover, Cyprus Dispute is an essential tool to understand how bilateral, multilateral, third –party, negotiation and conflict types of diplomacy works. In this study, mainly the extent the types of diplomacy are successful in resolving the problem and ensuring peace will be examined through the Cyprus Dispute.

Under this topic, respectively, the history of Cyprus Dispute will be examined in the light of diplomatic movements and which types of diplomatic ways used will be explained, a success scale will be created based on these historical examination to understand and decide which type of diplomatic actor or way were more effective in this issue.

History of the Cyprus Dispute in Diplomatic Terms (1940- 1969)

The history of the Cyprus Dispute based on late Ottoman era. After the 307 years of Ottoman ruling, in 1878, this island became a British colonialism. Until, 1930's and 40's the public in Cyprus lived under the British authority. However, in 1940's especially Rum society did not want this British authority more in island. Firstly, some protest emerged, then these protest became a fights and conflicts. So, Cyprus became a problem for Britain with these events.

Due to major Turk population in the island Turkey also became a naturally actor in the conflicts. However, first emerge of conflicts, Turkey did not want to into the conflict completely. Firstly, Turkey followed policy of continue to Britain authority in the island and followed parallel diplomacy with Britain.² In 1948, Greek Cypriots rejected Britain's autonomy plan and they have expressed their policies to join Greece which is called *Enosis*. However, Cypriot Turks was strongly against that idea and became organism and tried to pull Turkey their side but still Turkey remain same policies to continue Britain rule on island. Due to fact that Turkey did not want to face with diplomatically crises with the Western states in that time. In 1954, the intense diplomatic movements begun for Cyprus Dispute because in that time Greece carried the Cyprus issue to the United Nations under the name of societies' self-determination.

From that part it is seems that multilateral types of diplomacy emerged but there is also bilateral type of diplomacy emerged with the cooperative act between Turkey and

² A. Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler- Aktörler, Uygulamalar*, 2013, s. 102

Britain. In other words, Turkey and Britain decided to work together in the Cyprus Dispute. In that sense, in the meeting of United Nations, Britain and Turkey express their opposite feelings to Greek Enosis policy with reasons of the density of the Turkish population on the island and its geographical proximity to Turkey.

With this bilateral diplomatic cooperation, Greece became unsuccessful in the United Nations. However, after these diplomatic failure, Greece has decided to launch armed resistance in the island against the British forces. Actually, this is the first evidence to show how diplomacy remain ineffective when it tried to provide peacekeeping and how self – interest became dominant on diplomacy. Because, Greece did not get success with their policies exactly in the diplomatic area, also diplomacy did not provide enough opportunities to Greece then Greece consulted to gun and fight. On the increase of tensions in the island, England invited Turkey and Greece to London to solve the problem in 1955. In that time, Adnan Menderes explained the Turkey’s main policy on the island. According to him, the clear solution for the Cyprus is to remain in Britain control but if Britain left the control, the island should give to Turkey’s control.³ However, this conference also did not put the final point to Cyprus Dispute, even the attack and fight in the island by Rums to Britain forces increased. About diplomatic point of view, England was a third – part actor for Greece and Turkey to arrive at a decision. However, the third – party actor could not find a proper solution for both side due to fact that the third – party actor also follow their own self- interest in this issue as well. Rum’s attacks on the island not only to British forces but also began to Turkish people.

In that sense, Turkish society established their self –defence cooperation which is called *Türk Mukamevet Teşkilatı*. These events have put the UK's presence in danger and Turkey’s continuity policies collapsed. In 1956, Cyprus divided into the two part based on demographic distribution. In that sense, Adnan Menderes and his government started to bilateral diplomatic contacts with Greece. Adnan Menderes present to their policies about Divide Island two part which is called *Taksim Tezi* to Greece. However, this time Britain was involved and explained that they were rejecting this policy. England wanted to apply their own policy which is making independed Cyprus Republic to protect their own bases. In the term of diplomacy, normally third – actor is just find a way to solve conflict between two main actors. However, England as a third-actor also broke to peacekeeping due to their own

³ İ, Uzgel, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarların Rolü, 1983 – 1991*, 2004, s. 317.

self – interest and the basic diplomacy was wrong again. After the all ineffective diplomatic contacts, United States took into the action. With this participation Greek government waive with their Enosis policy, also Turkey declared to waive their *Taksim Tezi* policy. Then, for finding new solution ways Greek and Turkish government went to London to join two essential congress with the invitation of British government. In that sense, multilateral types of diplomacy come again to the issue. Respectively, these congress were Zurich and London. After the detailed meetings, Turkey and Greece have agreed with Britain's support that the island be an independent Republic of Cyprus. Also, both side have signed a guarantor agreement and have ensured that the island is protected. In that sense, with the multilateral cooperation protection of the island's security, regime and constitutional order became responsibility of England, Turkey and Greece.

The effective part of the diplomacy here, each part saw with the previous event how they were clash each other because of their own self – interest. With this experiences, they also agree on if one of the guarantor states does not want to act jointly, the other guarantor state has the right to act. However, although it could be regarded as an effective diplomacy, this article could only succeed in a diplomatic effect in 1973 that opened the way for Turkey's intervention. In other words, even in effective diplomatic agreement and cooperation, opening the way for war sometimes inevitable. In 1960, Cyprus declared its own independency. However, after the all conflicts, Rums and Turks could not live in peace in a long time. Conflicts continue between both society and even many people killed each other.

During these events, sometime Greece government again talked about Enosis and Turkey again rejected it. In that sense, Cyprus issue did not remain a local conflict, it became an intercommunal conflict between Turkey and Greece.⁴ In that sense, based of guarantor agreement, the Turkish military units in Cyprus have begun to intervene to protect the Turkish people. Almost, 25.000 Turkish people in the island moved to safe zone close to Nicosia. After this migration in the island, demographical intense changed and the *green line* occurred which is dividing the island into two region based on demographically settlements. A London conference was convened again on January 15, 1964 for the resolution of your tension. In this conference Turkish presenter was Rauf Denktaş said that the common order which was established in 1959 did not process successfully and two new federal states should establish in the island. However, Greek and Greek Cypriots insisted on changing the constitution and

⁴ Y., Çoşkun, *Kıbrıs Sorunu Üzerindeki Türk – Yunan Diyalogunun Başarısızlığı (1966-67) ve İngiliz Politikası*, 2014, s. 48.

diplomatic negotiations resulted in failure. This time on 15 February, 1964 the UK appealed to the United Nations for a solution to problem. United Nations decided to send United Nation Peace troops to the Cyprus to provide peace in there. However, United Nation troops were inadequate. Therefore, in one year all multilateral, bilateral and third-party types of diplomatic contacts whether resulted with war or failure. After this event, National Grand Assembly of Turkey made a decision to send troops to Cyprus in 16 March, 1964 and National Security Council of Turkey decide to send military forces to Cyprus in 2 June, 1964. However, in that time very different kind of diplomatic reaction came into the action. In June 5, United State President Lyndon B. Johnson sent a letter which was involving threatening expressions to İsmet İnönü. In the letter, Johnson used statements that violate Turkey's rights in NATO and deprived of the privileges of NATO. According to him, if Turkey attack to Cyprus then if the USSR is involved in a crime, NATO will not be able to act and did not protect to Turkey.^{5,6} From a diplomatic point of view, this letter did not include any negotiation, mediation or agreement. Literally, this letter carried the Ultimatum feature and a good example for compelling diplomacy.

The Johnson letter changed all the obstacles to the Cyprus dispute. After this letter, despite the determined attitude, Turkey has come to the point of abandoning the intervention in Cyprus altogether. The weighted authority on resolving the problem has passed to the United States. The council, commissioned by the President of the United States, led the following policy in the presidency of Dan Acheson: instead to leaving a region in the northern part of Cyprus and the Meis Islands in the Aegean to Turkey, authority of Cyprus will give to Greece. However, this policy also failed due to Rum's new wishes on island. The Rums no longer wanted the autonomy of the island and the administration to leave it to them. Because of the resumption of the conflicts, the American council had to return before the negotiations began. So, in the crises situation diplomatic actors quickly changed their policies and interests and it prevents the diplomacy from progressing in a certain way. In 6 August, 1964 Rums attacked to *Erenköy* port. Turkey sent troops to protect their military forces in Cyprus. Firstly, air forces attacked to Rums and 33 Rums died with bombarding. After these event, Greece Jets started to fly on Nicosia and the tension has reached the highest level. The Cyprus Dispute moved to the United Nations agenda again. After the pressure of United States and USSR, Turkey compliance to ceasefire. In that sense, after all supporting Greece authority on

⁵ A. Balci, s. 117

⁶ In that time, Turkey had strong threat from USSR. Turkish government has no available power and sources to prevent these threat. In that sense, Turkey had to follow ceasefire policy based on Johnson Letter.

the island changed with Turkey's this behavior. USSR and United States became more close to Turkey.

So, in diplomatic sense, Turkey raised its own chance in the multilateral cooperation to solve crises. After the United Nation's ceasefire decision, in 1965 Turkey and Greece began to first bilateral meetings. These meetings were effective to provide peacekeeping in the Cyprus. Both side, renounced from their harsh self – interest and tried to reach complete solution. However, Rum side in the Cyprus did not happy with these bilateral cooperation and the Rum troops under the command of Grivas attacked the Turkish neighbourhood and killed 28 people. Turkey has not been able to intervene due to lack of resources and effects of Johnson letter. Johnson Letter should analyse more. Because, this letter has long been the beginning of a compelling diplomacy between Turkey and the United States.⁷ Turkey began to notice NATO did not provide a peace for security problems. From a diplomatic point of view, Turkey and the United States have had a compelling effect for a long time.

These effects are economic, military and public. Turkey has begun to refuse to allow its bases to be used for American purposes outside of NATO, although it has been blinded by that time. Moreover, in Turkey, the public has started to be seriously involved in these bilateral conflicts. NATO membership has begun to be questioned by the public, and the Turkish Workers' Party has made serious criticism. By contrast, America has cut its economic aid by offering justification for the war in Vietnam. In addition, Turkey's NATO presence has depreciated. In 1968, Turkish Foreign Minister Ihsan Sabri Caglayangil gave a note to the US that bilateral treaties had put Turkey under pressure and demanded that these agreements be simplified.

After the all collapse on bilateral cooperation between Turkey and United states, in 3 July, 1969 Joint Defence Cooperation Agreement signed between two sides. This new agreement formed with the all previously signed agreements was brought together and simplified. With these diplomatic contacts, Turkey gain more rights on their own bases which United States military forces used.

⁷ F. Aksu, *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*, 2008, s. 81.

Cyprus Peace Operation (1974)

In 1967, Coup D'état emerged in Greece and *Colonel Juntas* capture the ruling. This new administration was aiming for a success that would improve Greece instead of the existing order in Cyprus. On the other hand, Bulent Ecevit, which was elected in Turkey by winning elections, his primary goal was an independent foreign policy. In this context, the issue of coup in Greece and Cyprus was an important vehicle for achieving this goal.

Bulent Ecevit and his government, as seen the coup d'état as a violation of the island and the agreement and interfered with the island with their rights of guarantor. In addition to this, Turkey has been supported by United States of America and United Nations due to the situation of Greece under the coup and problems in Cyprus again. At the beginning of the article, diplomacy was described as a way of solving problems with negotiation. However, as seen in the Cyprus Operation, a multilateral organization can also provide a military intervention by supporting diplomatic concerns. However, in the first operation, Turkey was dominated by only seventeen percent of the island's due to lack of military support and for some domestic problems. After the end of this intervention, Greece, Turkey and the United Kingdom came together in Geneva to assess the situation. At the end of the talks, Turkey has succeeded in adding to the signing of the Geneva Declaration that Turkey has a legitimate right for operation to Cyprus. This diplomatic interview demonstrates that in multilateral negotiations which are making with third-party actors and international actors, moving in the interests of the common interests in order to its own interests brings success in the field of diplomacy. On the other hand, Turkey began to discuss and prepare for the second military intervention after the first Geneva talks, due to the Greek Cypriot troops attacking Turkish neighbourhoods during the Geneva negotiations. However, the conclusion failed because the conclusion was not reached and Turkey started preparations for intervention. Unlike the first round of negotiations in Geneva, it seems that the same path of diplomatic negotiations went unsuccessfully here. But while these debates were underway, the second Geneva conference on the request of the United Nations and the United Kingdom was convened to prevent Turkey's interference.

To understand the difference, the second Geneva meeting was not made after a military intervention but made before a military intervention. However, about bilateral diplomatic side of this second military intervention, it was a period when relations between

Ankara and Washington became the tensest. In the second intervention, the United States has shown the strongest reaction and has decided to put an arms embargo on Turkey.⁸ And all other compulsive diplomatic mobility instead of negotiator started after the guns embargo. The United States faced an unexpected reaction from Turkey. Turkey's military bases used by the United States and NATO have completely shut down the use. The United States provided 70 percent of the intelligence it received from the Soviets at the Incirlik base.⁹ After this restriction, however, serious disruptions began to emerge in America's intelligence reports.¹⁰ Upon the emergence of these disruptions, the United States first relieved the arms embargo and removed it altogether by diplomatic negotiations. As it is understood from this, it is insufficient to define diplomacy by negotiation only. In Diplomacy; events, political and military interventions are the main determinants of negotiation.

Result

As mentioned above, the Cyprus Dispute is a complex and difficult issue to solve. Apart from Turkey and Greece, it has become a number of third actors. Both bilateral and multilateral interviews were conducted. Politics have changed a lot of times. Both negotiation and military intervention were applied. While some have achieved a clear result, some have failed. But it is important to clearly identify which actors and events were actually successful in diplomatic developments. And more importantly, what types of diplomacy has succeeded in solving this problem. Through actual events, it is clear that only a negotiated diplomacy is not successful on the Cyprus issue. Prior to this, there were compelling diplomatic movements. The ultimatum was given and mutually damaging decisions were taken. Also, the negotiator diplomacy could not prevent military intervention and conflict exactly. However, in whole issue, Turkey can accept as a most successful diplomatic actor because gave strong attention and labour to solve conflict with the both negotiate and militaristic ways. Unlike Turkey, Greece did not follow the same successful policy and diplomatic approach in the Cyprus Dispute. As a result of all this, it seems that only the example of the Cyprus Dispute, the negotiator's diplomacy have not been enough in the recent past. Because, actors do not prefer to give up their own interests, and in this context they do not avoid to use compulsory diplomacy or military intervention.

⁸ S. T. Laçiner, "Turkish Foreign Policy (1971-1980): Ideologies vs. Realities" *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2010, s. 79-80.

⁹ This information was given by retired Turkish ambassador Uluç Özülker in the Bahçeşehir University's *Diplomat School* Conferences.

¹⁰ A Balcı, pp. 145.

Mostly, negotiator diplomacy unlike its own purpose, it comes after these politics. In this context, its degree of success falls.

REFERENCES

- A. Balcı, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- F. Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, İstanbul, 2008, Bağlam Yayıncılık.
- İ. Uzgel, **Ulusal Çıkar ve Dış Poitika: Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarların Rolü, 1983 – 1991**, Ankara, 2004, İmge Kitap Evi.
- P. Kerr, & G. Wiseman, **Diplomacy in a Globalising World: Theories and Practises**, New York: Oxford University Press, 2013.
- Y. Çoşkun, “Kıbrıs Sorunu Üzerindeki Türk – Yunan Diyaloğunun Başarısızlığı (1966-67) ve İngiliz Politikası”, **Cankiri Karatekin University Press**, 2014.
- S. T. Laçiner, “Turkish Foreign Policy (1971-1980): İdeologies vs. Realites” **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 2010, 6(21), 61.

MEDİKAL TORAKOSKOPİ'NİN TÜRKİYE'DE KULLANIMI

USE OF MEDICAL THORACOSCOPY IN TURKEY

Güntülü AK¹

Özet

Medikal torakoskopi (MT), göğüs kafesi içinde akciğer zarlarının ve bu sayede akciğer ve komşu yapıların görülebilmesini, patolojik olarak yorumlanan yerlerden görerek biyopsi alınmasını sağlayan, akciğer zarları arasında sıvı toplanmasına yol açan hastalıkların kesin teşhisinde kullanılır. MT, ilk kez 1910 yılında İsveçli iç hastalıkları uzmanı Dr. Hans Christian Jacobaeus tarafından uygulanmıştır. MT'nin Türkiye'de göğüs hastalıkları uzmanları tarafından kullanılmaya başlanması 1973 yılında, Hacettepe ve Dicle Üniversiteleri Tıp Fakülteleri Göğüs Hastalıkları Anabilim Dallarında olmuştur. Çeşitli nedenlerle MT kullanımı yakın tarihlere kadar Türkiye'de gelişmiş ülkelerde olduğu kadar yaygınlaşmamıştır. Ancak son yıllarda MT'ye olan ilgide bir artış gözlenmektedir.

Anahtar kelimeler: Medikal torakoskopi, akciğer, akciğer zarı,

Abstract

Medical thoracoscopy (MT) is used for the definitive diagnosis of diseases that cause the accumulation of fluid between the membranes covered lungs, allowing the biopsy of these membranes and the lungs and neighboring structures within the thoracic cage to be seen, pathologically interpreted. MT, for the first time in 1910, was used by Swedish internal medicine specialist Dr. Hans Christian Jacobaeus. In Turkey, MT started to be used by pulmonologist in 1973, in Hacettepe and Dicle Universities. MT use for various reasons has not been as widespread as in recent years in Turkey. However, there has been an increase intention for MT in recent years.

Keywords: Medical thoracoscopy, lung, pleura,

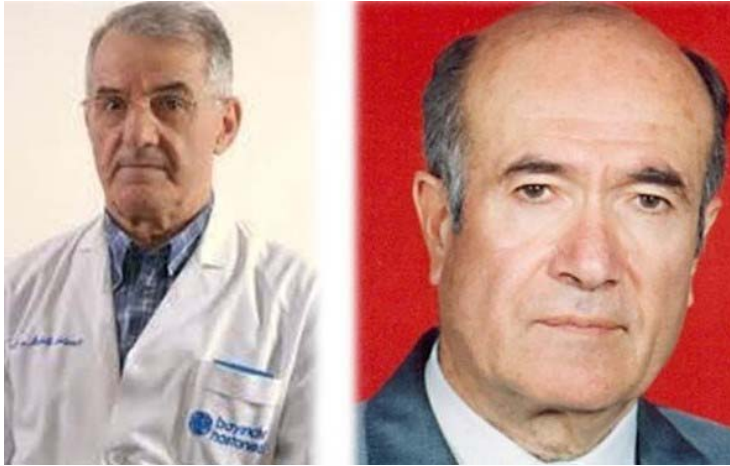
¹Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı, Eskişehir

Giriş

Medikal torakoskopi (MT), göğüs kafesi içinde akciğer zarlarının ve bu sayede akciğer ve komşu yapıların görülebilmesini, patolojik olarak yorumlanan yerlerden görerek biyopsi alınmasını (doku temini) sağlayan etkili bir teşhis yöntemidir. MT, akciğer zarları ve akciğerin dış yüzeyini etkileyerek zarlar arasında sıvı toplanmasına yol açan hastalıkların kesin teşhisinde kullanılır.

MT, ilk kez 1910 yılında İsveçli iç hastalıkları uzmanı Dr. Hans Christian Jacobaeus tarafından tanımlanmış, uygulanmış ve tıbbi literatüre sunulmuştur¹. O gün tanıtılan uygulama ile bugün MT adı verilen uygulama prensipleri arasında, 107 yıl sonra, teknik gelişmeler dışında belirgin bir fark yoktur. MT , artık gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bu yöntemin Türkiye'nin göğüs hastalıkları kliniklerinde göğüs hastalıkları uzmanları tarafından kullanılmaya başlanması yaklaşık 44yıl önceye dayanır. MT ilk kez, 1973 yılında, Hacettepe Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı (Ankara)'nda Dr. Mustafa Artvinli tarafından uygulanmaya başlanmıştır (Resim 1). Dr. Artvinli, cihazın teminini takiben kendi bilgi ve görgüsü ile işleme başlamıştır.



Resim 1. Prof.Dr. Mustafa Artvinli (sol) ve Prof.Dr. Kemal Balcı (sağ).

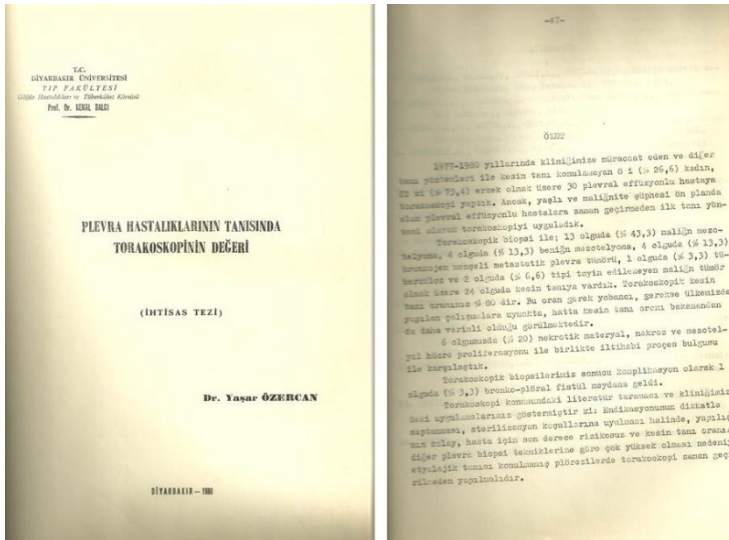
Aynı yıl Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı (Diyarbakır)'nda Dr. Kemal Balcı (Resim 1), bir süre çalıştığı Dr. ChristianBoutin'in yanından döndükten sonra MT'yi kliniklerinde kullanmaya başlamış, Dr. Yaşar Özercan, Dr. Bayram Yorulmaz'dan oluşan ekip Dr. Balcı nezaretinde işlemi rutin olarak uygulamışlardır (Resim 2).

¹ Lee P, Colt HG. "Pleuroscopy in 2013", *ClinChestMed* 2013; 34: 81-91.



Resim 2. Dr. Yaşar Özercan (sol) ve Prof. Dr. Kemak Balcı (sağ) kongrede sunuda.

MT ile ilgili ülkemizde ilk bilimsel çalışma Dr. Yaşar Özercan'ın tezi olmuştur. Tez konusu çalışma 1979 yılında Samsun'da yapılan 14. Türk Tüberküloz Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş, ardından tez tamamlanarak kabul edilmiş ve basılmıştır² (Resim 3). Hacettepe Tıp Fakültesi ekibi çalışmalarını iki makale halinde yayınlamıştır³.



Resim 3. Dr. Yaşar Özercan'ın tez kapağı ve sunuş yazısı.

² Özercan Y. **Plevra Hastalıklarında Torakoskopinin Değeri**, Uzmanlık Tezi; Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, Diyarbakır, 1979.

³ Artvinli M, Sahin AA, Altınörs M, Baris YI, "Thoracoscopy in the Diagnosis of Environmental Natural Mineral Fiber-induced Pleural Diseases" PoumonCoeur 1981;37: 245-47;

MT, 1994 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı'nda Dr. Necla Özdemir ve Dr. Muzaffer Metintaş öncülüğünde başlatılmıştır (Resim 4). İşlem 1998 yılından itibaren, 19 yıldır, rutin tanı yöntemi olarak kullanılmaktadır⁴.



Resim 4. İşlem sırasında.

Maalesef, 1985'den sonra yakın yıllara değin işlem sadece Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde sürdürülmüş, ancak 2008 – 2012 yılları arasında Türk Toraks Derneği'nin Eskişehir'de düzenlediği 3 uygulamalı kurs ile tekrar yeni merkezler MT'yi uygulamaya başlamışlardır (Resim 5). Yedikule Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi (İstanbul)'nda Dr. Erdoğan Çetinkaya, Dr. Akif Özgül, Dr. Levent Dalar, Dr. Levent Karasulu kursları takiben ilk uygulayan göğüs hastalıkları uzmanlarıdır. Yedikule'yi takiben kısa süre sonra Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı (Elazığ)'nda Dr. Erdal İn MT yapmaya başlamıştır.



Resim 5. Türk Toraks Derneği'nin 2008 yılında Eskişehir'de düzenlediği kursun kapanış anısı; Dr. GianFrancoTassi, Dr. Francisco Rodriguez-Panadero, Dr. GunnarHillerdal, Dr. Toros Selçuk ve Dr. Muzaffer Metintaş kursiyerler ile; yeni şeyler öğrenmenin ve öğretmenin mutluluğu (sol). Dr. Hasan Batirel'in yardımcı olduğu Dr. Rodriguez – Panadero bilgi, beceri ve tecrübesini aktarıyor; Dr. Metin Özkan, Dr. Adil Zamani, Dr. Öner Dikensoy, Dr. Göksel Kiter dikkatle bu tecrübeyi değerlendiriyor (sağ).

⁴ Metintas M, Ak G, Yildirim H, Danacioglu S, Dundar E, Metintas S. "The Safety Of Medical Thoracoscopy In A Group At High Risk For Complications", *J Bronchology Interv Pulmonol* 2013; 20: 224-31.

Sevindirici bir gelişme ise semirigid torakoskopun da ülkemizde kullanılmaya başlanması olmuştur. Dr, Levent Karasulu ve Dr. Levent Dalar ülkemizde ilk kez bu işlemi başlatan ve yayın yapan doktorlardır⁷.

Sonuç

MT Avrupa'da göğüs hastalıkları uzmanları tarafından çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır. Ancak ülkemizde kullanım yaygınlığı henüz olması gereken düzeyde değildir. Maalesef ülkemizde uygulanan sağlık sistemi nedeniyle ortaya çıkan alan kaybı endişesi bu son derece etkin, güvenli ve ucuz yöntemin yaygınlaşması önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Nitekim, bundan 35 – 40 yıl önce uluslararası kongrelerde tamamlanan ve ortak kanaatin olduğu MT karşıt görüş oturumları hala ülkemizde dernek kongrelerinde yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak seyir göstermektedir ki her şeye rağmen göğüs hastalıkları uzmanları bu kolay, ucuz, etkin ve güvenilir yöntemi kısa süre içinde kliniklerinde kullanmaya başlayacaklardır.

KAYNAKÇA

Karasulu AL, Dalar L, Altin S, Bakan ND, Sökücü SN, "Semirigid Thoracoscopy In The Diagnosis of Pleural Effusion: First Four Cases In Turkey", **Tuberk Toraks**, 2011; 59: 188-93.

Metintas M, Ak G, Cadirci O, Yildirim H, Dundar E, Metintas S. "Outcome Of Patients Diagnosed With Fibrinous Pleuritis After Medical Thoracoscopy", **Respir Med** 2012; 106:1177-83

Mohan A, Chandra S, Agarwal D, Naik S, Munavvar M. Utility of semirigid thoracoscopy in the diagnosis of pleural effusions: a systematic review. **J Bronchology Interv Pulmonol**. 2010; 17: 195-201.

Rahman NM, Ali NJ, Brown G, Chapman SJ, Davies RJ, Downer NJ, Gleeson FV, Howes TQ, Treasure T, Singh S, Phillips GD, "British Thoracic Society Pleural Disease Guideline Group. Local Anaesthetic Thoracoscopy", **British Thoracic Society Pleural Disease Guideline**, 2010. *Thorax* 2010; 65 (Suppl 2): ii54-60.

Rodriguez-Panadero F, Janssen JP, Astoul P. Thoracoscopy: General Overview and Place in The Diagnosis And Management Of Pleural Effusion, **Eur Respir J**, 2006; 28: 409-22. **Respiration**. 2011; 82: 204-6.

YAZIM KURALLARI

Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESTÜDAM) Yakın Tarih Dergisi, özellikle Türk Dünyası yakın tarihi ve eğitimi ile ilgili çalışmalara katkıda bulunmayı hedefleyen özgün araştırma ve derleme makalelerini; hakemli, açık erişimli ve sadece elektronik olarak yayınlayan bilimsel bir dergidir.

Derginin dili Türkiye Türkçesi'dir. Yazılar Türk Dünyası ve akraba topluluklardan temin edilmektedir. ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi'nde, Yakın Tarih ve Eğitimi ile ilgili akademik, evrensel bilim ölçütlerine uygun kuramsal ve uygulamalı çalışmaları ile Türk Dünyası genelinde tarihle ilgili gerçekleri bilimsel bir bakış açısıyla inceleyen çalışmaları yayınlamaya; bu konularda geleceğe yönelik bilimsel çözüm önerilerinin ortaya konulmasını hedeflemekteyiz.

Makalelerin dergide yayınlanabilmesi için daha önce başka bir dergide yayınlanmamış olması ve hakemler tarafından olumlu rapor verilmesi gerekir. Yazarlar, yayınlanmak üzere kabul edilen makalelerinin yayın haklarını ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi 'ne devrini kabul etmiş sayılırlar.

ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi'ne yayınlanması için makale göndermek isteyenlerin, öncelikle <http://estudamdergi.ogu.edu.tr/index.php/tarih> adresinden dergi sistemine üye olmaları, daha sonra çalışmalarını **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla dergiye göndermeleri gerekir.

Başvurunun yapılmasından, yazının yayımlanması aşamasına kadar uzanan süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda gerçekleşir.

ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi'ne gönderilen yazılardan/yazarlardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazar veya yazarlarına aittir.

YAZAR REHBERİ

1. Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi Ocak ve Temmuz ayı olmak üzere yılda iki defa yayımlanır. Dergi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezinin yayın organıdır. Yakın Tarih alanına özgü çalışmalar, bilimsel araştırmalar, olgu sunumları, derlemeler, editöre mektup, ve özet olmak üzere hakemli açık erişimli sadece internet ortamında yayınlanan bir dergidir. Derginin dili Türkiye Türkçesi'dir. Yazılar Türk dünyası ve akraba topluluklardan alınacaktır. Yazıların dergide yer alabilmesi için daha önce başka bir dergide yayınlanmamış olması gereklidir. Dergi Ocak ve Temmuz olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.

2. Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen yazı ile birlikte yazar(lar)ın adı-soyadı, unvanı, kurum ve e-posta adresleri ile açık iletişim adreslerini içeren bilgiler ayrı bir sayfada gönderilmelidir. Yazar(lar)ın çalışmayı dergi yayın sürecine sunduğunu ve dergi yayın politikasını okuyarak kabul ettiklerini beyan eden ıslak imzalı üst yazıyı posta veya faks ile dergi editörlüğüne ulaştırması gerekmektedir.

3. Dergiye gönderilen yazılar;

- **Microsoft Word 2010 Türkçe sürümü ile 1,5 satır aralıklı, tablo, şekil, kaynaklar ve eklerle birlikte en çok 30 A4 sayfa boyutunda olmalıdır.**
- **Yazılar başlıklar dahil 12 puntoda “Times New Roman” fontu kullanılarak hazırlanmalıdır.**
- **Makale başlığı 12 p büyük harf olmalıdır. Başlık altına büyük harfle ancak 11p karakterde İngilizce başlık gelmelidir.**
- **Yazar adları küçük harf, soyadları büyük harf olmalıdır.**
- **Yazar ismi sonuna üstharf numara konulmalı, yazarın kurumu giriş sayfası altında gösterilmelidir. Yazının sayfaları, sayfa sağ alta gelmek üzere ilk sayfadan itibaren numaralandırılmalıdır.**

4. Özet ve anahtar kelimeler:

- **Gönderilen yazıların 300 kelimeyi aşmayacak şekilde yazının tümünü öz biçimde (çalışmanın amacını, yöntemini, bulgu ve sonucunu) yansıtacak nitelikte Türkiye Türkçesi ve İngilizce özetleri olmalıdır.**
- **Özetler sonunda en az üç en fazla beş adet Türkiye Türkçesi ve İngilizce anahtar kelime yer almalıdır.**
- **Özetlerin başlığı ve metin kısmı, “Times New Roman” karakterde 11 punto ve bir (1) aralıkla yazılmalıdır.**

5. Metin yazımı:

- **Tüm metin iki yana yaslı,**
- **Paragraflar arasında 6nk boşluk verilmiş,**
- **Başlıklar hariç paragraflar soldan girinti yapılarak yazılmalıdır.**
- **Gönderilecek çalışmaların sayfa kenar boşlukları her taraftan 2,5 cm olacak şekilde ayarlanmalıdır.**

6. Başlıklar:

- **Makalenin “Giriş”, “Yöntem”, “Bulgular”, “Sonuç” ve “Kaynakça” bölümleri olmalı. Bu başlıklar yukarıdaki karakterle sola yaslı bold olarak yazılmalıdır.**
- **Tüm başlıklar kalın (bold), sola yaslı (girintisiz) ve yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde 12 p “Times New Roman” karakterde yazılmalıdır.**
- **Alt başlıklar varsa 1., 1.1, 1.1.1. şeklinde numaralandırılmalı ve yazının giriş, yöntem, bulgular, sonuç ve kaynaklar şeklinde ana bölümlerine yer verilmelidir.**

7. **Dipnotlar** aynı sayfa altında aşağıdaki formatta verilmelidir. Dipnotlar *Times New Roman* karakterde, 9p büyüklükte olmalıdır.

Örnek 1) Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 241.

Örnek 2) Bige Sükan, “Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında Fransa’nın Anadolu’daki Çıkarları ve Ermeniler”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, C. III, Sayı: 9 (Bahar 2003), s.147.

Örnek 3) Ertan, **a.g.e.**, s.243.

Örnek 4) Sükan, **a.g.m.**, s. 150.

Örnek 5) Mümtaz Faik Fenik, “Dünya Harbi Bitti”, **Ulus**, 15 Ağustos 1945, s. 1.

Arka arkaya iki dipnotta aynı eserin aynı sayfası veriliyorsa “Aynı yer” ifadesi kullanılmalıdır.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda:

Örnek 6) Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, s. 245.

8. Makalede kullanılan kaynaklar, makale sonunda 11 punto büyüklüğünde, büyük harflerle “**KAYNAKÇA**” listesi olarak yazar soyadına göre alfabetik verilmiş olmalıdır.

Örnek 1) Çapa, Mesut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. XV, Sayı: 29-30 (Mayıs-Kasım 2002), s. 39-55.

Örnek 2) Turan, Şerafettin, **Mustafa Kemal Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

Kaynakça’ya eklenecek olan eser türleri aşağıdaki sırada ve başlıklar altında düzenlenmelidir:

- Arşivler
- Resmi Yayınlar
- Kitaplar
- Makaleler
- Süreli Yayınlar
- Tezler
- Ansiklopediler ve Sözlükler
- İnternet Kaynakları
- Sözlü Tarih Görüşmeleri

9. Ekler, makalenin sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer almalıdır.

10. Şekiller ve tablolar metin içinde ortalanmış olarak ve sayfa sınırlarını aşmayacak şekilde hazırlanmalı ve renkli olmamalıdır. Gerektiğinde tablo ve şekiller, ekler bölümü oluşturularak kaynaklardan önce gelecek şekilde metne yerleştirilebilir. Şekiller ve tablolar kendi aralarında bir (1)'den başlayarak ayrıca numaralandırılmalıdır. Şekiller ve tabloların başlıkları kısa ve öz seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harfle yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar şekil ve tabloların hemen altında yer almalı, bunların varsa kaynakları metin içi atıf kurallarına uygun olarak yer verilmelidir. Tablo ve şekiller, yazılım programlarının çıktılarını olarak konmamalı, sonuçlar yazar(lar) tarafından gerekli tablo ya da şekile dönüştürülmelidir.

Yazıların Dergiye Gönderilmesi

Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisine gönderilecek yazılar yazar(lar)ın tanıtıcı bilgilerine yer veren ve yer vermeyen iki farklı yazının aynı elektronik posta ekine eklenmesi gerekmektedir. Yayınlanmasına karar verilen makaleler üzerinde "Dergi Yayın Kurulu" tarafından esasa yönelik olmamak kaydıyla, küçük düzeltmeler yapılabilir. Makale yukarıda ifade edilen programda kayıt edilerek, son şekli dergi editörü ve editör sekreteri e-posta adreslerine iletilmelidir.

Sunulan yazı öncelikle yayın kurulu tarafından kabul veya red edilir. Kabul edilen yazılar yayın kurulu tarafından belirlenen çift-kör, bağımsız ve önyargısız hakemlik (peer-review) ilkelerine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Son karar dergi yayın kurulundadır. Yayın kurulunda derginin inceleme aşaması; 1- Editör sekreter tarafından teknik inceleme, 2- Editör tarafından İnceleme: [reddetmek ya da yayını ilerletme değerlendirmesi], 3- Bölüm editörü / Önlisans Editörler tarafından İnceleme, 4- Yayın Kurulu Toplantısında Değerlendirme [reddetmek ya da yayını ilerletme değerlendirmesi], 5- İki veya daha fazla dış yorumcular tarafından İnceleme, 6- Gerekli ise bir istatistikçi tarafından değerlendirme, 7- Benzerlikleri denetleme, 8- Bölüm Editörü tarafından değerlendirilme, 9- Kopya değerlendirilmesi, 10- Benzerlikleri yeniden denetleme, 11- Proof Hazırlığı, ve 12- Yayınlama aşaması olmak üzere 12 adımdan oluşmaktadır.

Yazı Başvuruları İçin İletişim Adresi

Adres: Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi, 26480 Eskişehir, Türkiye

Editör: Prof. Dr. Mesut ERŞAN
Telefon: +90 222 239 29 79 /2728
e-posta: mersan@ogu.edu.tr

Editör Yardımcısı: Yrd.Doç.Dr. Mustafa Yahya METİNTAŞ
Telefon: +90 222 239 29 79 /2715
e-posta: mmetintas@hotmail.com

Editör Sekreteri: Zekeriya YILDIRIM
Adres: Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi, 26480 Eskişehir, Türkiye
Tel: +90 222 239 29 79 / 4499
e-posta: zekeriya@ogu.edu.tr

Telefon: 0 222 2293048

Başvuru Kontrol Listesi

Başvuru sürecinde yazarlar başvurularının aşağıdaki listedeki tüm maddelere uyduğunu kontrol etmelidirler, bu rehberde uymayan başvurular yazarlara geri döndürülecektir.

1. Gönderilen yazı daha önceden yayınlanmamış ve yayımlanmak üzere herhangi bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamıştır (Yazar Rehberi'nde detaylı açıklama vermiştir).
2. Gönderi dosyası OpenOffice, Microsoft Word, RTF veya WordPerfect dokümanı dosyası biçimindedir.
3. Burada mevcut başvurular için URL'ler sağlanmıştır.
4. Metin tek satırlı, 10 punto, altı çizilme yerine italik olarak vurgulanmış (geçerli URL adresleri ile) ve tüm şekil, resim ve tablolar sayfa sonu yerine metin içinde uygun noktalara yerleştirilmiştir. Baskı için, resimlerin kaliteli kopyalarını ek dosya olarak gönderiniz. Gönderilen dosyanın boyutu çok fazla olur ise, sistem almayabilir. Böyle durumlarda yazıyı bölüp, diğer bölümleri ek dosya olarak tek, tek gönderebilirsiniz.
5. Buraya eklenen sitil ve bibliyografik gereksinimler Dergi Hakkında kısmındaki Yazar Rehberi'nden görülebilir.
6. Yazınızı hakem değerlendirmesi yapılan bir dergi bölümüne gönderiyor iseniz kör hakemlikten emin olmak için tıklayın. Yardım sayfasındaki önerilere tam olarak uyunuz.

Gizlilik Beyanı

Bu dergi sitesindeki isimler ve elektronik posta adresleri bu derginin belirtilen amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Diğer amaçlar veya başka bir bölüm için kullanılmayacaktır.